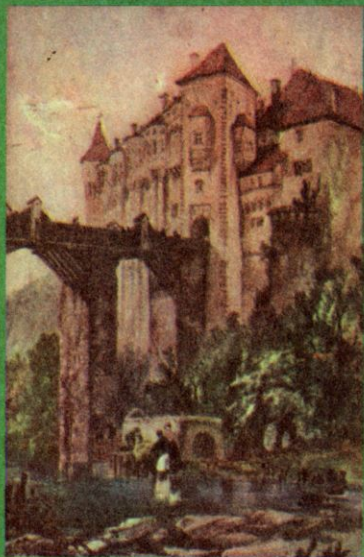
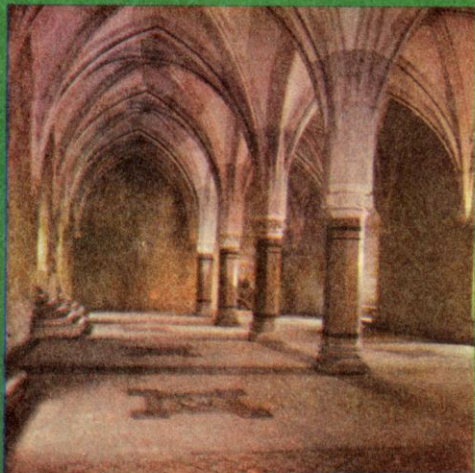

magazin istoric

ANUL XVII Nr. 9 (198) SEPTEMBRIE 1983

b

d

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XVII

Nr. 9 (198)

septembrie 1983

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

④

①

②

③

SUMAR

Dacia Felix: <i>Ion Popescu - Puțuri</i>	2
Miron Costin — 350 ani de la naștere: <i>I.C. Chițimia, Gheorghe Cristache, Elena Diaconu</i>	4
„Vatra de lumină“ bucureșteană: <i>Vitalie Stănică</i>	10
Tezaurul princiar de la Agighiol: <i>Mihai Gramatopol</i>	12
Studiul istoriei este indispensabil: <i>Jacques Godechot</i>	14
Bulgaria — singerosul an 1923: <i>Crișan Iliescu</i>	15
1916 — Misiunea colonelului Rudeanu la Paris (II): <i>Dumitru Preda</i>	19
Izvoare ebraice despre români: <i>Eugen Glück</i>	24
Cinci greșeli ale lui Carol XII: <i>Ion Hurdubețiu</i>	26
1917: Rudolf Hess în România	33
Dunkerque — supraviețuitorii infernului: <i>Nicholas Harman, Cristian Popișteanu</i>	34
O ceartă cu urmări istorice: <i>Ana Maria Șerbănescu</i>	38
Filip II sau începutul declinului (II): <i>Geoffrey Parker</i>	41
Permanentele discordanțe dintre... „parteneri“: <i>Florin Constantiniu</i>	46
Drumul spre Pearl Harbor: <i>Gordon W. Prange</i>	52
În București, acum 50 ani	57
● Cititorii scriu istorie... 23 ● Cărți sosite la redacție... 32	
● Poșta Magazin istoric... 62	

COPERTELE NOASTRE

④① Castelul huniazilor. Într-o litografie aflată în fondurile Bibliotecii Academiei R. S. România (a); celebra sală gotică din castelul de la Hunedoara (b); cetatea Belgrad a fost timp îndelungat teatrul unor acerbe confruntări otomano-cristine. Iancu de Hunedoara fiind unul dintre iluștrii ei apărători. Gravura, aflată la Muzeul Top Kapı, din Istanbul, redă asediul din 1521 (c); stema lui Iancu de Hunedoara, din 1453 (d); grup de prizonieri turci înfățișați pe un basorelief pe sarcofagul voievodului Transilvaniei aflat în Catedrala din Alba Iulia (e); viteazul comandant de oști într-o xilogravură din cronică lui Iohannes Thurocz, ediția 1488 (f) (Izvoare ebraice despre români, p. 24)

② Celebra Café de la Paix din Paris în anii primului război mondial. Pictură de L. Sabattier (1916 — Misiunea colonelului Rudeanu la Paris, p. 19)

③ Carol cel Mare, „tatăl” andorranilor, așa cum este înfățișat într-o miniatură din Cronica Haimautului, de Jean Wauquelin, din sec. XV (O ceartă cu urmări istorice, p. 38)

Mașeta artistică a copertelor ①④: arhitect Ascanio Damian

Stă în puterea noastră, a tuturor oamenilor muncii, a întregului popor să realizăm în așa fel programele de dezvoltare încât să putem dispune de mijloacele necesare înlăptuirii programelor generale, în toate domeniile, să asigurăm dezvoltarea continuă a patriei noastre socialiste, ridicarea ei pe noi culmi de progres și civilizație.

NICOLAE CEAUȘESCU

DACIA FELIX

ION POPESCU-PUȚURI

Poporul român a primit cu un interes deosebit și cu o mîndrie națională justificată istoricul document adoptat și aprobat de Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 29-30 iunie 1983 și de Marea Adunare Națională—program național de importanță vitală pentru dezvoltarea agriculturii, pentru asigurarea condițiilor necesare realizării unei producții agricole sigure și stabile în orice condiții de climă.

Elaborat din inițiativa și cu contribuția hotărîtoare a tovarășului Nicolae Ceaușescu secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, acest vast program de transformare a naturii, ce se înscrie armonios în strategia politicii partidului nostru, în ansamblul obiectivelor stabilite de Programul Partidului Comunist Român de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism, al hotărîrilor Congresului XII și ale Conferinței Naționale a partidului din decembrie 1982, constituie coloana vertebrală a amplului proces aflat în plină desfășurare, de realizare a unei agriculturi moderne, intensive, de înaltă productivitate, de înlăptuire a noii revoluții agrare, intruchipînd grija cu care se cuvine a fi gospodărită cea mai mare avuție națională — pămîntul.

Deși România este o țară cu oameni harnici și un sol roditor, aproape întotdeauna am fost tributari naturii în ceea ce privește randamentul agriculturii. Secetele mari care s-au abătut de milenii asupra noastră nu numai că au afectat deosebit de grav nivelul de trai al întregului popor, dar în mod repetat au frînat progresul general al țării.

Este meritul partidului politic al clasei noastre muncitoare, care de la afirmarea lui pe arena vieții social-politice a țării, călăuzindu-se neabătut după teoria socialismului științific, dezvoltîndu-l și aplicîndu-l neconștient și creator la realitățile din țara noastră, a arătat că numai prin transformarea revo-

luționară a societății bazate pe inechitate și exploatare și construirea socialismului pe pămîntul României se vor asigura dezvoltarea armonioasă a orașelor, ridicarea și înflorirea satelor noastre, creșterea bunăstării materiale și spirituale a întregului popor.

Înscriindu-și în programul lor asemenea sarcini istorice, comuniștii au luptat eroic pentru înlăptuirea lor, înfruntînd nenumărate greutăți, mergînd nu o dată pînă la sacrificiul suprem, forța și tenacitatea demonstrate de partidul comuniștilor în realizarea marilor obiective propuse fiind recunoscute nu numai de prieteni, ci și de adversari. Este semnificativ în această privință faptul că politicianul reacționar Constantin Argetoianu, vorbind în 1921 de la tribuna parlamentară, sublinia că, spre deosebire de toate partidele politice ale claselor stăpînitore, începînd cu cele reacționare și sfîrșind cu cele progresiste, „acest partid [adică Partidul Comunist Român] ceea ce își propune și face”.

Într-adevăr, istoria a înregistrat faptul că în tot decursul existenței sale, partidul comuniștilor s-a afirmat drept cea mai reprezentativă forță politică a națiunii în drumul ei spre progres, spre afirmarea deplină a capacităților sale creatoare. Comuniștii au condus lupta eroică pentru răsturnarea societății bazate pe exploatare, ei au mobilizat masele de oameni ai muncii în vasta și complexă operă de construire a noii societăți socialiste — proces care a cerut imense eforturi materiale și umane, întrucît noi nu am moștenit nici Ruhrul Germaniei, nici Manchesterul Angliei și nici imperii coloniale, ci, cum plastic se exprima Panait Istrati, vechea societate ne-a lăsat doar „ciulinii Bărgănelui”.

Avînd în frunte Partidul Comunist Român, acest cîrmaci ferm, clarvăzător, națiunea noastră, în ciuda marilor greutăți ivite și a sacrificiilor uriașe a pus temelie solidă edificiului socialist prin

crearea unei industrii naționale puternice, de prim rang, reprezentând astăzi de peste cincizeci de ori nivelul industrial al României burgheze din anul 1938. Cu toate sugestiile și părerile venite de ici și de colo, nici un cîcinal nu s-a abătut de la cursul ascendent în dezvoltarea economică a țării.

Realizările obținute de poporul nostru în toate domeniile de activitate în cele aproape două decenii ce au urmat Congresului IX sînt remarcabile. Ele se impun atenției cu deosebire și pentru că în acest răstimp poporul nostru s-a confruntat cu o seamă de dificultăți: mari calamități naturale ne-au lovit în citeva rînduri cu furie munca, pe plan mondial s-au adîncit fenomenele de criză, politica protecționistă practică de o serie de țări s-a repercutat de cîteva ani și asupra economiei românești. În pofida acestor dificultăți, avem satisfacția să constatăm că nimic nu ne-a putut opri din mersul nostru înainte, că sub conducerea partidului, în frunte cu secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, am adăugat an de an noi și însemnate valori avuției naționale, înaintînd pe drumul edificării unei economii moderne, armonioase, dinamice, înnobind chipul patriei cu mari înfăptuiri, sporind bunăstarea tuturor.

În această perspectivă se înscriu și recente hotărîri adoptate de Plenara C.C. al P.C.R., Plenara Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste și Sesiunea Marii Adunări Naționale. Programul național pentru asigurarea unor producții agricole sigure și stabile, prin creșterea potențialului productiv al pămîntului, mai buna organizare și folosirea în mod unitar a terenurilor agricole, a întregii suprafețe a țării, realizarea irigațiilor pe circa 55-60% din suprafața arabilă, a lucrărilor de desecare și combatere a eroziunii solului — program conceput și fundamentat magistral de tovarășul Nicolae Ceaușescu — se înfățișează ca cel mai important din cîte s-au realizat pînă acum în țara noastră, în decursul istoriei ei. Amploarea și implicațiile lui sînt puse în evidență și de importanțele fonduri ce vor fi alocate — circa 100 miliarde lei —, de uriașele mijloace materiale, utilaje, mijloace de transport și altele. Este limpede că nu ne-am fi putut propune un asemenea temerar program în urmă cu 10-15 ani intrucît el ar fi reprezentat, realmente, un efort peste puterile noastre, pentru care potențialul industriei de atunci nu era pregătit să răspundă.

Este semnificativ că acest grandios program de reconstrucție, organizare și folosire rațională într-o concepție unitară a întregii suprafețe a țării, are loc în epoca înfloritoare intrată în istorie sub denumirea legitimă de *epoca Ceaușescu*, fiind expresie elocventă a viziunii realiste, revoluționare, a secretarului general al Partidului Comunist Român asupra dezvoltării unui complex economic unitar, echilibrat, capabil să asigure înaintarea ascendentă pe toate fronturile a procesului de edificare multilaterală a socialismului în Românie.

Dimensiunea obiectivelor conținute în acest program de importanță istorică îi conferă pe drept cuvînt valoarea de *program al întregului popor*, pentru realizarea căruia se impune concentrarea nu numai a unor însemnate mijloace materiale, financiare, forțe tehnice, eforturi deosebite atît din partea agriculturii cît și a celorlalte ramuri ale economiei noastre naționale, ci și participarea masivă a întregii țărăni, a tuturor locuitorilor satelor, a clasei muncitoare, specialiștilor, oamenilor de știință, tineretului, femeilor, a tuturor forțelor active ale națiunii noastre socialiste. Prin împletirea efortului tuturor factorilor, materializîndu-se concepția unitară a secretarului general al Partidului Comunist Român de dezvoltare multilaterală a țării, se va da României strălucirea de mine, cînd va asigura bunăstarea și fericirea a 30-40 milioane de locuitori ce se prevede că vor trăi pe acest pămînt românesc. Conducerea nemijlocită de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, președintele republicii, a comandamentului național pentru coordonarea tuturor acțiunilor de mobilizare, unire și valorificare a forțelor umane și materiale necesare, constituie chezașia certă a înfăptuirii neabătute, la timp și în bune condițiuni, a marilor obiective stabilite pentru continua înflorire a agriculturii noastre.

Atingerea acestor obiective va avea influențe deosebite asupra activității și vieții materiale și spirituale a întregii națiuni. Dacă înfăptuirea acestui program va duce la mari transformări în organizarea teritoriului patriei, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, fără îndoială, el va duce și „la mari transformări în concepția oamenilor. Trebuie să acționăm în așa fel încît să asigurăm transformarea naturii, realizarea condițiilor pentru a obține recolte bogate în orice împrejurări, dar și pentru transformarea oamenilor, ridicarea spiritului lor revoluționar, a nivelului de pregătire politică, profesională, culturală”.

În antichitate, o parte a țării noastre, provincia Dacia romană, reorganizată în interesul și folosul potențailor Imperiului roman, era denumită *Dacia Felix*, cu alte cuvinte, Dacia roditoare, Dacia fericită. Marele orator și vizionar revoluționar Gheorghe Cristescu, primul secretar general al Partidului Comunist Român, în 1921, era convins că *România plus socialismul va fi raiul pe pămînt*, întrezărind o Dacie Felix pentru întregul popor. Noi, astăzi, în anii cei mai fertili din întreaga istorie multimilenară a poporului român, noi, cei care trăim în *epoca Ceaușescu*, cu asemenea remarcabile realizări în toate domeniile vieții materiale și spirituale și cu un asemenea program de asigurare a viitorului, sîntem pe deplin îndreptățiți a numi și noi patria celor 23 de milioane, a întregului nostru popor, o adevărată Dacie Felix, o Românie socialistă, prosperă, fericită.

MIRON COSTIN:

NEUITAREA LUCRURILOR ȚĂRII

Prof. univ. dr. I. C. CHIȚIMIA

Correspondență cu Sobieski

Miron Costin făcea parte dintr-o familie de boieri¹, care politicește, se ridicaseră de curind, adunându-și o însemnată avere în moșii și sate. Ioan (Iancu) Costin, tatăl cronicarului, era mare postelnic în 1627, când îl aflăm trimis cu o solie în Polonia. În 1633, anul nașterii lui Miron, Ioan Costin era hatman. Împreună cu alți boieri a sprijinit ostirile poloneze care se opuneau invaziei armatei otomane co-

mandate de Abaza pașa. În 1634, Ioan Costin cu familia sa, temându-se de represiunile otomanilor și ale noului domn Vasile Lupu (1634-1653), s-a refugiat în Polonia. La recomandarea seimului regional al Podoliei, regele Vladislav IV (1632-1648) i-a acordat boierului moldovean titlul de nobil polon. Titlul a fost recunoscut, în 1638, și fiilor săi Alexandru, Miron și Potomir. Miron Costin avea atunci cinci ani. Se afla cu familia sa pe moșia Nowosilka Nowa, lângă Bar.

Ioan Costin nu învățase carte, nu știa nici măcar să se iscălească. El și-a dat însă copii la învățătură, îngrijindu-se de educația și formarea lor. Miron a studiat în colegiile iezuite din Bar și Cămenița și, pro-

Secolul XVII este un secol al clasicismului românesc, iar Miron Costin, prin excelență, un ilustru reprezentant. Cărturar de o vastă cultură, el scrie sub luminile autorilor antici, dar nu-l copiază. El cultivă scrisul în limba națională, deși cunoaște foarte bine limba latină pe care însă n-o folosește, precum vechii umanisti europeni. Opera sa este străbătută de ideea morală în viața de stat și în societate, în relațiile dintre oameni și dintre națiuni. Creația sa istorică ni-l dezvăluie înzestrat cu un excepțional simț de observație directă. El are, totodată, un remarcabil simț de reconstituire a realităților vii, după documente și relatări orale. El nu inventează fapte, ci restituie adevăruri.

La 350 ani de la nașterea sa, Miron Costin se înfățișează ca unul dintre cărturarii reprezentativi ai românilor, care și-a slujit poporul, dându-i o operă istorică strălucită, luptînd pentru ca patria sa să nu „rămie întru întunericul neștiinței“.

tabil, Lvov. Și-a format o solidă cultură umanistă, a acumulat o bogată informație istorică pe care o va folosi în scrierile sale de mai târziu.

Spre sfârșitul domniei lui Vasile Lupu, prin 1652-1653, Miron Costin, împreună cu frații săi, s-a întors în țară. Domnul l-a trimis cu o solie în Polonia, prilej de a stabili noi contacte cu dregătorii curții regale, legături și relații pe care le vroia folositoare țării sale. În calea amenințării otomane, Miron Costin credea că Moldova se putea bizui pe sprijinul polon. Misiuni diplomatice la curtea polonă a avut cărturarul și în timpul domniilor lui Gheorghe Ștefan (1653-1659) și Istratie Dabija (1661-1665). A stabilit legături cu Jan Sobieski, la

¹ Magazin istoric, nr. 10/1969, 8/1971, 4/1972, 10/1975.

În imagine: detaliu din statuia lui Miron Costin aflată la Iași.

a cărui urcare pe tron (1674) a fost prezent. A purtat, de asemenea, corespondență cu Sobieski, precum și cu alți înalți demnitari poloni. În 1680 îl sfătuia, în scrisori, pe regele polon să se împace cu țarul și să pornească împreună contra otomanilor care amenințau centrul Europei.

Orientarea filopolonă a cărturarului și omului politic român izvoră dintr-un cald sentiment patriotic, de datorie față de țara sa, a cărei securitate și neatințare căuta să le consolideze prin alianțe externe favorabile. Altfel, el nu aprobă fuga domnitorului Ștefan Petriceicu în 1673 în Po-

asediul Vienei¹. De cealaltă parte a cîmpului de bătălie se aflau oștirile comandate de Jan Sobieski, cu care știm că avea strînse legături. Victoria lui Sobieski asupra otomanilor i-a dat lui Miron Costin, după o perioadă de „complute vremi“, o mare încredere în posibilitatea de eliberare și a țării sale de sub dominația străină.

În 1685, Constantin Cantemir a urcat pe tronul Moldovei. Noul domn, promovind o politică orientată spre relații bune cu Poarta, considera familia Costinilor — pentru legăturile lor cu polonii — periculoasă pentru domnie. A în-

a găsit timpul necesar să scrie o operă de mare valoare. Cu o bogată cultură, cu o experiență de viață multiplă, cunoscînd bine pămîntul românesc, cu prilejul expedițiilor militare la care participase sau în timpul soliilor sale, cînd se aflase în Transilvania (1659-1660), Țara Românească (1683), Miron Costin a fost în măsură să lege viu și organic faptele, să interpreteze complex evenimentele istorice.

Grigore Ureche emisese idei în legătură cu originea poporului și limbii române, cu unitatea românilor, fără însă a le dezvolta, idei denaturate apoi de interpolatorii operei

Basorelief reprezentîndu-l pe cărturarul moldovean citind Poema polonă în fața lui Jan Sobieski

lonia, atîta timp cît nu era justificată de un pericol real. „Așa cu șoaptele, nu cu sfat — scrie cărturarul — au făcut și Petriceicu vodă, de au lepădat, fără de nici o nevoie, domnia țării și s-au dus în Țara Leșească, den care faptă să strînge țara Moldovei astăzi“.

Pînă în acel an 1673, Miron Costin trecuse prin mai multe mari dregătorii, se însurase cu Ileana Movilă, nepoata lui Simion Movilă, și adunase o considerabilă avere, care-i consolida pozițiile printre marii boieri. În 1676, a primit titlul cel mai înalt, de mare logofăt. A participat, în 1683, alături de Gheorghe Duca, la

ceput o încordată rivalitate între Cantemiri și Costini. Aceștia au fost acuzați de complot. Velicico, fratele lui Miron, a fost ucis în decembrie 1691. Cîteva zile mai tîrziu a fost ridicat și Miron de la moșia sa de la Barboși. Pe drumul Iașilor a căzut și capul său. Așa s-a stins mîntea cea mai luminată din Moldova acelei vremi. Nicolae Iorga avea să remarce că, în momentul morții, marele cărturar își mîntuise sufletul cu opera pe care o lăsa neamului său.

Gînd slobod

Diplomat, militar, om de acțiune politică, Miron Costin

¹ Magazin istoric, nr. 7/1983.

sale. Miron Costin luînd cunoștință de asemenea, neadevăruri și „ocări“, se revoltă, ca om luminat ce era, și se hotărăște să alcătuiască un letopiseț integral al Moldovei. În care să expună pe larg și pe înțelesul tuturor „începutul“ țărilor și al poporului român. N-a avut însă răgazul necesar și, de aceea, s-a străduit mai întîi să reia povestirea istorică de acolo de unde o lăsase Ureche — domnia lui Aron Vodă (1591, 1592-1595) — cu gîndul că va scrie și „letopiseț întreg de va avea zile“. Letopisețul țărilor Moldovei de la Aron vodă încoace, după cum consemnează însuși cărturarul pe pagina de titlu,

a fost „scos de Miron Costin, vornicul de Țara de Gios în oraș în Iași” în anul 1675.

Miron Costin a purces să scrie însuflețit de gîndul de a lumina pentru contemporani istoria îndepărtată a poporului și a nu lăsa să intre în umbră pentru urmași vremurile noi, binecunoscute de el. Dragostea de patrie l-a animat mereu în acțiunile sale. Scrierea istoriei, după Miron Costin, trebuia făcută fără părtinire și fără gînd ascuns.

„La acest fel de scrisoare — mărturisește el — gînd slobod și fără valuri [tulburări] trebuiește”. Sau, după cum notează în altă parte a operei sale: „Nemică nu strică credința așe celor care scriu letopisețele ca fătăriă, cînd veghe voia și unuie și coboară lucrul cu hulă altuia”. Totodată istoria, pentru el, nu însemna numai consemnarea faptelor trecute, ci și tragerea unor învățăminte din desfășurarea evenimentelor, din zugrăvirea unor drame sociale sau omenești, care puteau fi evitate. „Letopisețele — spune el — nu sînt numai să le citească omul, să știe ce au fost în vremi trecute, ce mai mult să fie de învățătură, ce este bine și ce este rău, și de ce-i rău să se ferească”.

Reprezentant al marii boierimii, Miron Costin era, firește, pentru apărarea intereselor acesteia. De notat însă că, la fel ca Ureche, el gîndea organizarea țării nu atît ca un stat în care boierii să aibă toate privilegiile și să facă ce vor, cît mai ales ca pe un stat cu legi interne, în care domnul să consulte un sfat legal constituit din boieri. Față de domnia cu puteri absolute, cu acte deseori necugetate, crude și absurde, efectuate sub impulsul ambiției sau furiei personale, un stat feudal bazat pe o ordine internă legală însemna, evident, un progres. Gîndirea sa politică nu depășește, desigur, vremurile sale, dar cărturarul nu este indiferent la viața și suferințele maselor populare și notează la loc potrivit: „Blestemul săracilor nu cade pe copaci”. El consideră că cei mari trebuie să aibă „grije de cei mici”. Are o concepție

de înțelegere și ocrotire a mulțimilor, mai ales că existența și puterea lor nu sînt de neglijat în stat. „Adu-ți aminte — repetă el stăpînului țării — că a multe gloate de oameni ești stăpîn”. Cărturarul nu trece cu vederea, de exemplu, revolta țăranilor sub domnia lui Alexandru Iliăș (1633), cînd răsculații se țineau după convoiul domnitorului alungat și cereau să li se dea boierii exploatare ca să se răzbune.

Cu toată poziția și limitele epocii și clasei sale, Miron Costin s-a ridicat peste scăderile omenești și a judecat obiectiv pe eroii operei sale, acțiunile lor, evenimentele istorice. Cu o formație de umanist, avînd sensul realist istoric al vieții și civilizației umane, a așezat în prim plan omul și umanitatea. Astfel, deși era împotriva otomanilor, totuși nu s-a lăsat orbit de ură pentru a nu recunoaște meritele unora dintre ei. Abaza pașa fusese adversarul Costinilor, dar cînd a fost omorât la Constantinopol, Miron Costin nu s-a bucurat de căderea lui, ci a notat imparțial: „Om Abaza pașa, vestit cu războaiele asupra persului și oștean direct”.

Biruit-au...

Miron Costin s-a călăuzit în opera sa după principiul că istoricul dă seama, în fața istoriei, de afirmațiile sale: „Eu voi da seama de ale mele, cîte scriu”. Sub pana sa, faptele oamenilor relevă caracterele. În acest sens, cronica sa este nu numai o înșiruire de evenimente istorice, ci și o galerie de portrete, bine creionate, văzute de la o anumită înălțime morală, care-i dominează opera.

Scrierea sa face, totodată, dovada talentului literar deosebit al autorului. De la un capăt la altul, opera sa are o construcție și un stil caracteristic. Este de remarcat că nu se simte o diferență între modul de a nara evenimentele

după izvoare scrise sau spusese bătrînilor și între modul de a prezenta faptele văzute de el însuși. Există o autentică unitate de stil și artă literară.

Pentru deosebita sa realizare artistică este des citat tabloul invaziei lăcustelor, văzut de Costin în Podolia, în 1647. „Eram eu atuncea la școală la Bar, în Podolia, pre cale fiind de la sat spre oraș”. Și alți contemporani ai săi au fost martori la asemenea calamități. Un tablou însă cu accentele și desfășurarea dinamică a imaginilor ca în opera lui Miron Costin nu există în vreo altă literatură europeană. Lecturile bogate, cunoașterea cântărilor populare și a folclorului, asimilarea graiului popular conferă operei sale trîncie și viabilitate.

Cărturarul n-a apucat să ducă letopisețul mai departe de anul 1661. Copia ultimă a manuscrisului a fost lăsată, cu unele locuri albe (pentru sume de bani, cantități de materiale, precizarea unor ani), în intenția unei reveniri cu completări și, probabil, continuări. Ceea ce a rămas este însă de o valoare deosebită. În letopisețul său, a așezat magistral istoria în pagini literare.

Miron Costin nu este deci autorul unei simple cronici a Moldovei. Opera sa de istoric și cărturar, viziunea sa asupra istoriei românești este întregită prin poemul filozofic *Viața lumii*, prin alte lucrări publicate în limba polonă (*Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei, Istoria în versuri polone despre Țara Moldovei și Munteniei*), menite să facă cunoscute istoria țării și dincolo de hotarele ei, precum și prin lucrarea de sinteză *De neamul moldovenilor, din ce fără au ieșit strămoșii lor*, în care reușește să prezinte începuturile îndepărtate ale po-

De strajă la toate zările

Col. dr. GHEORGHE CRISTACHE

Miron Costin a fost mai puțin rețevat — de cei ce s-au aplecat asupra vieții și operei sale — în ipostaza de ostaș. O ipostază în care el s-a aflat nu puțină vreme, pentru că iubindu-și țara cu ardore, a stat cu sabia în mână, de strajă, la toate zările și numai când armele i-au dat răgaz, s-a apucat de „scrisori”.

Educația militară a primit-o în familie de la tatăl său, Ioan-Iancu Costin. Cariera ostășească și-a început-o în anul 1651, când a luptat nu departe de Căminuța contra tătarilor și cazacilor. Vasile Lupu l-a utilizat și ca diplomat în conflictul său cu Matei Basarab. Și Gh. Ștefan, urmașul ctitorului de la Trei Ierarhi, s-a bătut pe el, în 1653, în luptele de la Sîrca și Popricani, din apropierea Iașilor. Ulterior, împreună cu oștile ardeleni ale lui Gheorghe Rákóczi II, a participat la lupta de la Șoplea împotriva seimenilor, lefegii răsculați din Muntenia.

În 1658, august-octombrie, din ordinul voievodului Gheorghe Ghica și a marelui vizir Mehmed Köprülü, Costin a mers în Transilvania, trecând prin Țara Birsei, pe la Alba Iulia, Oradea, Ineu, lăsându-ne un valoros itinerar militar cu interesante aprecieri. În timpul eșecului domniei a lui Ștefăniță Lupu — Papură-Vodă, Miron Costin a ajuns pîrcălab de Hotin (1659), comandant de oaste cu atribuții de apărare a cetății. Cîțiva ani mai târziu, împreună cu Istrate Dabija a mers la Uivar (1663), parcurgînd Țara Românească pînă la Turnu Severin. Atunci, scria el în De neamul moldovenilor, a văzut podul peste Dunăre „de piatră, cu turnuri de piatră carele se po-

meneste pînă astăzi... căruia cu ochii noștri am privit pragurile prin apa limpede a Dunării”.

Alexandru Iliaș l-a numit vornic al Țării de Jos (1667-1671), dregătorie în care intrau și atribuții ostășești. În anul 1672 a mers la cetatea Căminuța și, la întrebarea vizirului dacă se bucură de victoriile otomane, i-a răspuns făcînd că dorește ca împărăția sultanului să se întindă oricît, „numai peste țara noastră să nu se lăfășească”. Poziția lui hotărîtă i-a determinat pe turci să nu ierneze atunci în Moldova.

Aceeași grijă față de menținerea independenței țării a vădit-o în 1683, cînd, întors cu Gheorghe Duca de la Viena — unde participase formal la asediul întreprins de otomani¹ — a găsit Moldova cotropită de oștile polone venite să sprijine candidatura la tron a lui Ștefan Petriceicu. Cu acest prilej, cînd vodă Gheorghe Duca cu o seamă de boieri voiau să fugă pentru a scăpa de primejdie, Miron Costin i-a spus răspicat domnitorului: „Să nu dăm locul, că pămîntul acesta este frămîntat cu singele moșilor și strămoșilor noștri”. Căzut prizonier, Costin a fost dus la Dașov, în castelul regelui Jan Sobieski care l-a ținut în mare cinste, așa cum merita un atare viteaz. În amintirea acestor relații i-a dedicat acestuia lucrarea Poema polonă, întocmită în 1684 — de fapt o istorie în versuri a faptelor de eroism ale românilor, pe care, prin intermediul polon, cronicarul voia să le facă cunoscute Europei.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1967, 7/1983.

porului român, simbioza daco-romană, precum și caracterul unitar al evoluției țărilor române, a limbii, obiceiurilor și tradițiilor. De neamul moldovenilor este o scriere în care patriotismul autorului vibrează în pagini impresionante, de mare însemnătate în istoria culturii românești. Sentimentul patriotic din care a izvorît scrierea este mărturisit din Predoslovie: „Să încep oste-neala aceasta, după atîtea ve-

curi, de la descălecatul țărilor cel dintîi de Traian împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, să spărie gîndul. A lăsa iarăși ne-scris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o samă de scriitori, este inimii durere. Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și semînție sînt lăcuiitorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenesti și românii din țările ungurești,

că tot un neam sînt și o dată discălecați”.

Miron Costin a adus o înnoire fundamentală în literatura și, am putea spune, cultura românească veche. Cultivat și talentat, stimulat de un fierbinte patriotism, el a pătruns cu succes din sfera istoriei în sfera literaturii. La trei veacuri jumătate de la nașterea autorului, opera sa își păstrează nestîrbită valoarea, frumusețea și puterea exemplară a dăruirii cu care a fost creată „cit să nu să uite lucrurile și cursul țării”.

NUNTA DE LA SUSENI ȘI TRAGICUL EI EPILOG

ELENA DIACONU

Toamna anului 1691: al șaptelea an al domniei lui Constantin Cantemir¹. Bătrînul voievod — oștean destoinic, dar puțin învățat („carte nu știa”, spune Ioan Neculce) — se lăsa călăuzit îndeosebi de îndemnurile a doi sfetnici: Lupu Bogdan, căsătorit cu Ruxandra, fiica mai mare a voievodului și, mai ales, Iordache Ruset, fiul lui Constantin Ruset Cuparul, cel poreclit

de Nicolae Costin „matca tuturor răutăților”. Intelligent, îi „ajungea capul la toate socotelile” spune Neculce, dar ambițios și lacom fără de margini, Iordache Ruset fusese făcut vistiernic de bătrînul Cantemir, dregătorie în care se ilustrase prin jefuirea la care a supus țara sub oblăduirea domnului: „scotă multe de orînduiești [biruri] pe țară” — arată tot Neculce —, ceea ce i-a atras dezaprobarea unora dintre vechii boieri ai țării. Printre aceștia, marele logofăt Miron Costin, care, deși nu mai era chemat la Curte, nu putea să nu vadă cum merg treburile statului și, cu îndrăzneală, dar și cu dragostea față de țară pe care o vădise și în operele sale, să-i spună o dată lui Cantemir la masă: „Mai rar cu paharele, Măria Ta, și mai des cu orînduiele, că țara îi iertată de la Poartă, șe-i vrea să-ți dai Măria Ta sama odată și nu-i pută”.

Fratele lui Miron, Velico (Velisco) Costin, fire aprigă și nestăpînită la minie, fusese și el scos din dregătoria de mare hatman al țării și, împreună cu el, unii mari boieri din familiile Costache, Racoviță, care-i erau rude și prieteni. Toți aceștia socoteau că pentru a scăpa țara de Iordache Ruset și de frații lui, trebuia înlăturat domnitorul care-i proteja, obiectiv urmărit dealtfel și de Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești.

Domnitorul Constantin Cantemir a simțit ostilitatea marilor familii boierești și a încercat o aplanare a conflictului ce se profila prin căsătoria

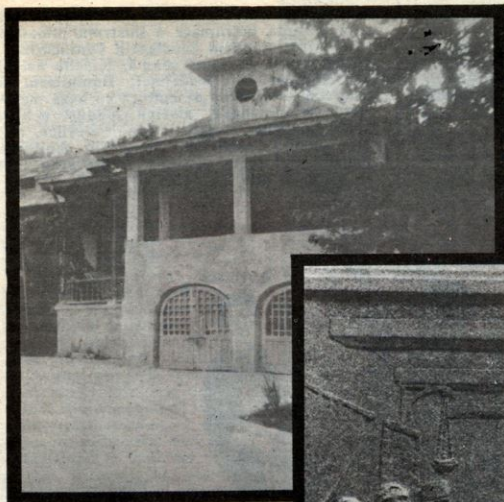
fiicei sale Elisabeta (Safta) cu Pătrașcu, unul din fiii lui Miron Costin, nuntă planuită pentru 25 decembrie 1691. Înainte, însă a avut loc o altă nuntă boierească la Băcani (de fapt, Suseni — un sat aparținător de Băcani). Aici, în conacul marelui logofăt Toader Palade, potrivit cronicii lui Neculce, s-a serbat pe la începutul lui decembrie căsătoria lui Ion (Ioniță) Palade, fiul lui Toader, cu Nastasia Racoviță, fiica vel vornicului Ion Racoviță și a Anastasiei Cantacuzino². După Dimitrie Cantemir — *Viața lui Constantin Cantemir* —, la conacul amintit ar fi avut loc nunta lui Velico Costin cu Anița Palade, sora lui Ion. Acordăm însă mai mult credit lui Neculce, care îl menționează pe Velico ca fiind deja cumnat al marelui, deoarece și tradiția nescrisă păstrează în această formă amintirea evenimentului, deși el are o vechime de aproape trei secole.

La nuntă au venit mai toți marii boieri ai țării: Constantin, Lupu, Solomon și Vasile, fiii răposatului Gavrilă Costache, cu moșii în ținuturile Tutova și Fălciu, familiile Racoviță, Jora și mulți alții. Miron Costin nu a luat parte, veghind lângă soția sa Iléana, bolnavă, la Barboși (localitate numită azi Miron Costin), una din moșiile cărturarului, situată în apropierea Romanului. Probabil din același motiv nu au participat nici fiii săi. În timpul petrecerii, boierii au găsit prilejul și pentru a se sfătui cum să-l înlăture din domnie pe Constantin Cantemir și să-l înlocuiască cu

¹⁻² Magazin istoric, nr. 8/1973; 4/1983.

Constantin
vodă
Cantemir —
domnul
care și-a
plecat
urechea
la pîrile
uneltitorilor

Conacul Palade din Suseni — loc
unor dramatice evenimente — într-o
imagine de azi

Velico Costin. Complotiștii l-au atras de partea lor și pe Ilie Țifescu, poreclit Frige-Vacă, cumnat cu Ioniță Palade. Imediat după nuntă, acesta a fugit la Iași și a destăinuit domnitorului întreg complotul. „Cantemir vodă — continuă *Letopisețul* lui Neculce —... au și răpezit într-o noapte boierinași de-i lui și slujitori, să-i prindă pe toți, pe acie. Deci unii au scăpat în Țara Muntească, iar pe carei i-au prinsu i-au adus la leși. Și pe Velico vornicul... l-au adus la leși”. Amenințat cu moartea, unul dintre cei prinși, Gheorghică Apostol, a destăinuit numele celorlalți, indicându-l printre ei, cum notăază Dimitrie Cantemir, și pe Miron Costin. Informația aceasta este însă eronată, Dimitrie Cantemir făcînd-o pentru a-și apăra tatăl de vina reală în moartea marelui cronicar.

Îndemnat de Cupărești (Rusetști), domnitorul l-a bătut cu buzduganul pe Velico Costin, „căci era mai om decît toți [adică se arăta mai dirz]”, și la îndemnul acelorași sfătui-

boși, unde l-au găsit pe Miron Costin, plîngîndu-și soția, care murise între timp. În zadar l-a rugat cronicarul pe slujitorul domnesc să-l lase mai întîi să-și îngroape soția. Acesta, „om rău și de nemic”, i-au tăiat capul undeva în drumul Romanului. „Că de l-ar hi dus în leși — continuă Neculce — poate s-ar hi îndreptat și n-ar hi perit”.

Intr-adevăr, se pare că domnitorul se căia de fapta comisă la îndemnul răilor săi sfetnici:

Basorelief înfățișînd scena arestării lui Miron Costin de către trimișii lui Constantin Cantemir

tori, care i-au zis că „de vreme ce te-ai grăbit de l-ai bătut nu-l lăsa viu. Păzește de-l omoară, că de-a scăpa viu, mine, poimîni el ne omoară pe toți”, a ordonat să fie decapitat. Execuția a avut loc la locul obișnuit pentru boieri, în fața porții Curții domnești din Iași. Dar Iordache Ruset și frații lui nu s-au mulțumit cu atît: „Acum, de vreme ce-ai omorît pe Velico, trimite de prinde și pe frate-său, Miron logofătul, de-l omoară. Ori vino-vat, ori nevinovat [subl. ns.] să nu scapi, c-apoi încă a hi mai rău și de tine și de noi”. Domnitorul a trimis pe vătăful Macri cu slujitori la Bar-

pe fiii lui Costin, întemnițați, i-a eliberat fără să se atingă de averea lor și cît a mai trăit — un an și ceva — a regretat minia din acel decembrie 1691.

Amintirea acestor evenimente care au marcat tragicul sfîrșit al cronicarului (de la a cărei naștere marcăm, în acest an, 350 ani) nu s-a păstrat numai în cronici și în memoria localnicilor, ci și în construcții arhitectonice. Printre vechile clădiri, se mai păstrează conacul Palade din satul Suseni, comuna Băcani, județul Vaslui, unde, în toiu unei nunți, s-a pus la cale un complot cu un sfîrșit atît de tragic.

Întemeiată la finele secolului XVII, între zidurile vechii mănăstiri cu același nume, ce se afla pe aceeași vatră pe care astăzi se înalță clădirea Universității, a cărei piatră de temelie a fost pusă la 10 octombrie 1857, instituția de învățământ superior din București, denumită Academia domnească de la Sf. Sava, și-a câștigat o binemeritată reputație chiar de la începuturile existenței sale. Inteligența și zelul cu care voievodul Constantin Brîncoveanu a

ocrotit, dezvoltat și înzestrat instituția, alături de înțeleapta îndrumare a ilustrului umanist care a fost stolnicul Constantin Cantacuzino², au constituit, de bună seamă, temelia celui bun renume al Academiei. Domnitorul a înzestrat acest lăcaș de cultură cu baza materială trebuincioasă, alocind fonduri pentru plata dascălilor și pentru hrana elevilor, atât din fondurile visteriei, cât și din veniturile mănăstirești (care pe acea vreme erau mai sigure decât cele ale domniilor).

Academia bucureșteană —

„vatră de lumină”

pentru tinerii

din sud-estul european

VITALIE STĂNICĂ

Prima relatare mai documentată și mai autorizată asupra Academiei o găsim la două decenii de la începuturile sale. Cel ce ne-o oferă, cu probitate și autoritate științifică, este învățatul Alexandru Helladius, care scria în cartea sa *Status fraeensis ecclesiae graecae...* (Starea prezentă a bisericii grecești), apărută la Altdorf (Bavaria), în anul 1714, că în această instituție se dau învățături filozofice și filologice la nivelul unei facultăți de arte liberale (Facultas Artium) din Universitățile medievale apusene și, prin urmare, ea își merita numele de Academia. Erau aprecierile unui erudit, care studiaseră mulți ani la Universitățile din Amsterdam, Oxford, Halle, Praga și Altdorf. Tot Helladius aduce importante amănunte despre conți-

nutul și organizarea procesului de învățământ în cadrul Academiei, la începutul sec. XVIII. Baza programului de studiu o constituia filozofia neoaristoteliană, în interpre-

tarea lui Teofil Coridaleu (un învățat de formație padovană — ca și stolnicul Constantin Cantacuzino, de altfel).

Unele manuscrise ale celor care au studiat la Academia și care s-au păstrat până azi, ne arată disciplinele ce se predau: logica, istoria, fizica, matematica, retorica, poetica, astronomia, psihologia, metafizica, limbile greacă și latină, iar mai târziu franceza și italiana etc. Cursurile se țineau în limba greacă — pe atunci limba de circulație cultural-științifică în această parte a Europei, precum latina în apusul continentului. După Helladius numărul elevilor era de 150-200.

Actele domnești privitoare la activitatea acestei instituții de învățământ ne dezvăluie — fapt deosebit de revelator pentru acel timp — că în „Alma Mater” de pe malurile Dimbo-

¹ Magazin istoric, nr. 5/1969, 1/1973, 7/1979; 2/1970, 11/1982.

viței învățau nu numai odraslele boierești, ci și feciori ai țirgoveților, ai clerului inferior, ai sărăcimii. Pentru aceasta, anafaroa (cererea) Divanului Țării Românești adresată domnitorului Constantin Nicolae Mavrocordat (și aprobată de acesta), din 9 mai 1746, reprezintă un izvor concludent. Acest document conține (pentru prima dată) și menționarea oficială a obligativității de a avea studii pentru a putea ocupa funcții și a te bucura de „cînste” în stat. În motivarea cererii Divanului, citim: „De vreme ce în pămîntul nostru vedem că de la o seamă de vreme toți feciorii de boieri s-au răcit de către învățătură... încît au rămas mai proști la învățătură decît alte trepte mai de jos”.

Încă din perioada de început a activității Academiei, putem reține numele unor dascăli de vază, cum a fost, de pildă, primul director al acesteia, Sevastos Chimenitul, din Trapezunt, fost director al Academiei din Constantinopol, pentru atragerea căruia Constantin Brîncoveanu n-a preocupat pungile cu galbeni. Un alt dascăl celebru, care a creat o adevărată școală la sfîrșitul sec. XVIII, a fost Lambru Fotiade. Dintre discipolii săi reținem pe: Zenobie Hagi Pop din Sibiu (ajuns apoi director al Băncii imperiale din Viena), pe cărturarii Dinicu și Iordache Goleșcu, frații Cîmpineanu, cronicarul Naum Rîmniceanu ș.a.

Domnitorul Constantin Brîncoveanu a dorit ca acest lăcaș de cultură să slujească drept „vatră de lumină” nu numai pentru fiii pămîntului românesc, ci și pentru tinerii din tot sud-estul european, cărora li s-au asigurat și mijloace de existență, cărți, rechizite etc.

Și, într-adevăr, porțile Academiei au fost larg deschise și pentru tinerii de peste fruntariile Țării Românești. Cursurile ei au fost frecventate de tineri greci, bulgari, sirbi, albanezi. Mulți dintre absolvenții Academiei, reînțorși în patria lor, s-au aflat în fruntea luptei popoarelor lor pentru propășire și neatințare. Dintre studenții bulgari amintim pe Nicola Piccolo (Sava) din Veliko Tîrnovo, pe Ștefan și

Ciftea dintre vestiji dascăli ai Academiei bucureștene (de sus în jos): Carol Wallenstein, Petru cel Mare, Eftimie Murgu, Gheorghe Ioanid, Aaron Florian

În p. 10: dascăl și elev din București într-o miniatură colorată din sec. XVIII, oflădă în fondurile Bibliotecii Academiei R.S. România

Atanasie, nepoții lui Sofronie din Vrața (Vracianski) — care a tipărit prima carte bulgară (*Chiriacadromion*) la Rîmnicea în 1806 — și, mai ales, pe viitorul doctor Petăr Beron, care a publicat, în 1824, la Brașov, primul abecedar în limba bulgară.

Faima Academiei bucureștene a ajuns și în Rusia. O dovadă este faptul că între anii 1705-1707 au fost trimiși în

Țara Românească ca bursieri, tinerii Andrei Mihailov (traducător de greacă veche la departamentul extern al Rusiei) și Danilo Vasiliev (elev al Școlii de științe matematice și de navigație). Primul trebuia să studieze latina și alte științe ce se predau la București, iar cel de-al doilea venea să învețe în principal limba noastră. Trimitera celor doi bursieri, la Academia din București se încadra într-un plan mai larg, prin care țarul Petru cel Mare urmărea să-și creeze cadrele necesare înfăptuirii marilor sale reforme. Alți colegi ai celor doi bursieri trimiși la București au luat drumul Olandei, Angliei, țărilor germane etc. În epoca aceea, în Rusia se pregătea întemeierea Academiei de la Petersburg și a unei universități. Este foarte posibil ca cei doi bursieri trimiși la noi să fi fost pregătiți pentru a deveni dascăli universitari la Petersburg sau Moscova¹.

Atenția acordată studenților de peste hotare se vede și dintr-un raport întocmit în anul 1815, de trezorerul școlilor, Grigore Brîncoveanu, către vodă Caragea, prin care propunea să se probeze rugămintea mai multor tineri străini, care părăsindu-și „patria și alte școli”, au venit la București „cu intenția de a se perfecționa în studii”. Pentru aceasta ei cereau să li se acorde burse și să fie găzduiți în afara localului Academiei, căci aceasta nu mai avea locuri.

În cel de-al doilea deceniu al veacului trecut, a apărut tot mai necesară organizarea învățămîntului în limba română. Acest deziderat s-a împlinit odată cu venirea lui Gheorghe Lazăr², care a ridicat învățămîntul românesc pe o treaptă mult mai înaltă. Începînd cu anul 1818, cînd a apărut *Înștiințarea* lui Lazăr care chema fiii poporului nostru să învețe „în limba maicii sale”, învățămîntul românesc pe acest așezat tot mai ferm pe temeliile necesităților naționale, răspunzînd aspirațiilor nobile de progres, unitate și independență ale poporului nostru.

¹ Această idee a fost avansată într-o comunicare a istoricului sovietic B.L. Erasnogor, despre perioada de început a activității Universității din Moscova, ținută la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, din 1980, la București.

² Magazin istoric, nr. 9/1973.

Toate aceste tezaurе аșteaptă însă și vor mai аștepta pe săpători, care, din аșezările viilor și din mormintele аdormiților din Cîmpia munteаnă, ca și din platoul transilvan, să le cheme iară la lumina zilei.

V. PĂRVAN,
Getica

Mărturii ale culturii și civilizației românești

TEZAURUL PRINCIPAR DE LA AGIGHIOL

MIHAI GRAMATOPOL

În primăvara anului 1931, autoritățile din jud. Tulcea au fost sesizate că pe locul numit Movila lui Uță (un tumul funerar, cum s-a stabilit ulterior) din localitatea Agighiol, „căutătorii de comori” întreprind săpături, fi-rește, neautorizate. De îndată s-au luat măsuri pentru sistarea acestei „indeletniciri”, fiind anunțate, în același timp, cercurile științifice. În luna octombrie, același an, prof. I. Andrieșescu, asistat de D. Berciu, care a și publicat un studiu asupra tezaurului acum un deceniu și jumătate, au început cercetările sistematice, care au dus la descoperirea unui mormint cu două camere funerare alăturate și *dromos* (coridor de acces) din piatră, descoperire foarte valoroasă pentru cunoașterea unor aspecte culturale ale vieții străvechilor locuitori ai patriei noastre,

în primul rînd a ritualului lor de înmormintare. În mormint au fost găsite splendide piese de armură din argint aurit, vase de asemenea din argint și podoabe de aur, veritabile capodopere artistice ale toreu-ticii geto-dacice, ca și piese de ceramică grecească de import, ce au înlesnit datarea ansamblului în primul sfert al sec. IV î.e.n. Spre această datare conduce și numărul relativ redus de obiecte din aur, căci în rîndul societății grecești și traco-getice se înregistrează atunci o criză a aurului, fastuoasele armuri de aur specifice sec. V î.e.n. fiind înlocuite cu piese din argint și argint-aurit, cu nimic mai prejos însă din punct de vedere artistic.

Cele cîteva mici aplicе vestimentare de aur și fragmen-te de colier descoperite, toate, în mormintul secundar provin din mediul scitic, unde atare

decorație aparținea costuma-ției feminine, ceea ce confirmă constatarea lui Andrieșescu — anume că mormintul secundar adăpostea rămășițele unei femeii. Probabil că soția principelui get de la Agighiol a fost o scită, asemenea căsă-torii (care statorniceau, toto-dată, alianțe politice între diferite etnii) fiind frecvente în acea vreme. Mormintul acestei principese va fi cu-prins, de bună seamă, mai multe podoabe din aur, dar, așa cum a remarcat I. Andrieșescu, cîndva, în antichitate, tumulul a mai cunoscut vizita altor „căutători de comori”, care vor fi luat cea mai mare parte a pieselor din aur.

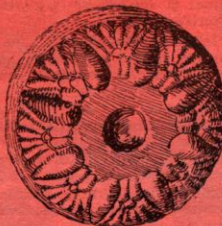
Dar peripețiile tezaurului de la Agighiol nu s-au isprăvit nici după cercetările întreprinse în anul 1931. În timpul celui de-al doilea război mon-dial, o parte din piesele aces-

tei comori (adăpostite în vechia aripă a Universității bucureștene) s-au pierdut ca urmare a bombardamentului la care a fost supusă clădirea. Odată cu aceasta au dispărut și toate fotografiile și clișeele făcute în timpul cercetărilor din 1931 (înainte de a fi publicate¹). Așadar, piesele expuse astăzi într-o vitrină specială a Muzeului de istorie a R.S. România cuprind doar ceea ce a mai putut fi recuperat din acest tezaur princiar pe care ni-l putem doar închipui în toată splendoarea sa.

Piesele păstrate — un coif, două apărătoare pentru pulpe (denumite pulpare sau cne-mide), două pahare-rytonuri, cinci fiale (cupe), dintre care una de bronz, câteva aplice de harnașament *atli plate*, cît și în relief tridimensional (așa numitul *ronde-bosse*), ca și podoabele vestimentare răzlețe din aur — constituie o mărturie sugestivă a înaltului nivel la care ajunsese creația artistică a geto-dacilor la începutul sec. IV î.e.n. și oferă, totodată, suficiente elemente pentru analiza și încadrarea tipologică a tezaurului.

Nu vom intra în detalii privind descrierea pieselor; acest lucru a fost făcut în diferite lucrări și, dealtfel, imaginea lor vorbește de la sine asupra înaltei măiestrii a meșterilor care au realizat diferitele componente ale tezaurului. Căci — evident — podoabele nu au fost confecționate toate o dată și de către un singur orfevier. De asemenea, nu au fost produse într-un anume centru meșteșugăresc, ci de către meșteri itineranți, care, venind din diferite părți, executau la comandă piesele solicitate de o anume curte princiară, după care porneau la alte curți, în căutarea altor comenzi. Astfel se explică, pe de o parte, diversitatea de motive artistice în cuprinsul unuia și aceluiași tezaur și, pe de altă parte, asemănarea cu piesele din alte tezaure (Peretu sau Craiova), ilustrînd unitatea de

¹ O analiză detaliată a pieselor componente și a analogiilor cu alte tezaure a fost publicată în 1969 de către prof. univ. Dumitru Berciu, la Berlin (ca studiu monografic) și la București (cap. III al lucrării *Arta traco-getică*) — n.r.

cultură materială și spirituală a strămoșilor noștri.

Se impun totuși câteva precizări cu privire la imaginile reprezentate pe obiectele coifului (cîte un călăreț șarjînd cu sulîța) și pe apărătoarea de la ceafă (doi călăreți orientați în sensuri opuse și avînd drept centru de simetrie o rozetă) — așadar este vorba de reprezentări laice. Și mai sugestivă pentru natura profană a acestor reprezentări o constituie imaginea de pe unul din pulpare: sus un călăreț cu arcul în mînă, jos un personaj zezînd pe tron cu un șoim în mîna dreaptă și cu un ryton de corn în mîna stîngă.

Este cea dintîi confirmare a rytonurilor de os în mediul geto-dacic, ceea ce întărește afirmația lui Diodor din Sicilia, care, relatînd împăcarea dintre Lisimah și regele geților Dromihete, precizează că „în cele din urmă, [Dromihete] puse să se toarne macedonenilor vin în cupe de argint și de aur, pe cîtă vreme el și tracii lui beau vinul în pahare de corn și de lemn, așa cum obișnuiesc geții [s.n.]”. Piese caracteristice în mediul getic, rytonurile (atestate încă din sec. IV î.e.n.) vor dăinui pînă în sec. I-II e.n., un asemenea obiect bogat împodobit numărîndu-se printre capturile luate de Traian din cmoara regelui Decebal.

Ca și în cazul coifurilor de la Băiceni și Poiana Cîmpenești, anterioare în timp celui de la Agighiol, ori al aceluia aflat acum la Detroit (S.U.A.) sau al aceluia descoperit la Peretu, trebuie să semnalăm prezența pe piesa amintită a doi ochi mult măriți („apotropaiici”), mențiți în mentalitatea celor de atunci, să-l ferească de primejdie pe purtător.

Toate aceste reprezentări antropomorfe, ilustrînd scene din viața cotidiană a geților — lupta, vînațoarea, oficierea unor ritualuri — impresionează prin realism și veridicitate și constituie expresia unui mediu artistic bine conturat specific geto-dacilor.

Inscripția aflată pe una din cupele de argint prezintă o importanță cu totul excepțională, deoarece, pe de o parte,

(Continuare în p. 45)

Prof. JACQUES GODECHOT

Universitatea Toulouse-le Mirail, Franța

Studiul istoriei este indispensabil ca scrisul, cititul și socotitul

— Cum vedeți rolul istoriei în vremea noastră?

— S-a spus că istoria este „memoria omenirii”. O omnire fără memorie, adică necunosătoare a istoriei ei, ar fi asemănătoare unui individ lipsit de ținare de minte. Așadar, studiul istoriei trebuie să înceapă încă din școala elementară. Franța, care acum citeva ani a suprimat predarea istoriei în primele clase, regretă măsura luată și va reveni asupra ei. Studiul istoriei este la fel de indispensabil ca scrisul, cititul și socotitul. Apoi să nu uităm ce a spus italianul Benedetto Croce: „Istoria este întotdeauna istorie contemporană”. Adevăr valabil pentru o perioadă revoluționară mai mult decât pentru oricare alta. Revoluțiile care au avut loc începând cu 1770 și cele care se desășoară în zilele noastre ne ajută să înțelegem prima mare epocă revoluționară, pe care am propus s-o numim „atlantică” sau „occidentală”, avându-se în vedere regiunile unde s-a desfășurat în principal. Ea a început în America de Nord, către anul 1770, și a cuprins treptat Europa Occidentală (Irlanda, Țările de Jos, Belgia, Franța, Germania, Italia, Elveția) apoi, în epoca napoleoneană, s-a extins în Europa Centrală și Orientală (de pildă în Polonia — unde de fapt începeu înainte de 1789 —, țările dunărene) și, în sfârșit, în America de Sud.

Amplă mișcare revoluționară nu s-a încheiat în 1814, odată cu Restauratia (restabilirea Bourbonilor în Franța), ci a continuat în Balcani, s-a reactivat în 1830 și 1848 și nu s-a stins decât spre 1870. Această revoluție definește un loc esențial în istoria contemporană. Repet: lumea actuală nu poate fi înțeleasă fără ca re-

voluția despre care vorbim să fie cunoscută. Pregătesc, pe această temă, ediții revăzute și adăugite ale lucrărilor mele *La Grande Nation* (Marea Națiune) și *La Contre-Révolution* (Contrarevoluția).

Istoricii trebuie să fie la curent, pe cât posibil, cu progresele tuturor științelor, mai ales cu cele ale științelor numite „umaniste” (filozofie, sociologie, psihologie). Ei trebuie însă să le folosească cu precauție, pentru ca istoria să nu devină un subprodus al sociologiei. În schimb, „științele auxiliare” istoriei sînt de mare ajutor: demografie, arheologie, istoria mentalităților, „istoria cantitativă” prin utilizarea ordinatorilor; de asemenea, folosirea magnetofonului permite realizarea anchetelor orale și îmbogățirea istoriei contemporane prin chestionarea martorilor încă în viață, în așteptarea deschiderii arhivelor.

— Ce părere aveți despre România și istoria ei?

— Românii au jucat și joacă un rol capital în istoria sud-estului european, dar și un rol important în istoria universală. Cînd eram student, prin 1931 sau 1932, am avut ocazia să-l întîlnesc pe Nicolae Iorga și să discut cu el. Am fost uimit de amploarea cunoștințelor, de profunzimea gândirii sale.

Dată fiind specialitatea mea, perioada care mă interesează cel mai mult din istoria României este sfîrșitul secolului XVIII și sec. XIX. Este inutil să insist asupra legăturilor care s-au statornicit între Franța și România și ale căror urme se pot vedea în București, aproape la tot pasul. Am fost fapat de asemănarea dintre București și Toulouse, orașul în care profuez: ambele sînt

situate cam la aceeași latitudine, într-o mare cîmpie fluvială, în apropierea munților; sînt orașe care concentrează în jurul unui nucleu vechi mari bulevarde moderne. În împrejurimile lor se practică aceeași cultură: viță de vie, porumb, pomi fructiferi. Nu m-am simțit nici o clipă străin în România. Cunoșteam deja mulți istorici români și le apreciam lucrările. La București, unde am fost foarte bine primiți, am putut să-mi fac o imagine de ansamblu asupra școlii românești de istorie, care mi s-a părut a fi una de certă valoare.

— Care e rolul unei reviste de cultură istorică?

— Trăim într-o epocă de transformări rapide dar și radicale ale tehnicii, deci și ale societății. Oamenii resimt, mai mult ca oricînd, nevoia de a ști cum trăiau strămoșii lor, în epoci care mai de care mai diferite de a noastră.

Cred că, din toată lumea, Franța este țara care are cel mai mare număr de reviste de popularizare a istoriei: există opt astfel de reviste, dintre care trei au fost înființate după 1979. Trebuie să adăugăm și emisiunile istorice ale Radioului și Televiziunii. Unul din principalii autori ai acestor emisiuni, Alain Decaux, a fost ales în Academia franceză¹, fapt care reprezintă recunoașterea „setei de istorie” a marelui public. Consider că specialiștii, mai ales profesorii din învățămîntul superior și cercetătorii, nu trebuie să se închidă în „turnul lor de fildeş”. Ei trebuie să pună rodul muncii lor la dispoziția marelui public, scriind în revistele de popularizare a istoriei.

C. P.

¹ Magazin istoric, nr. 6/1979.

BULGARIA: SÎNGEROSUL AN 1923

CRIȘAN ILIESCU

La terminarea primului război mondial, Bulgaria a trecut — asemenea multor state capitaliste — printr-o criză zdruncinătoare, atât economico-politică, cât și instituțională și morală. Pierzîndu-și creditul, partidele politice „tradiționale” au fost nevoite să se retragă de la conducerea țării, pe care și-a asumat-o, ca urmare a victoriei în alegerile parlamentare din august 1919, partidul Uniunea Popular-

Agrară Bulgară (U.P.A.B.), condus de Aleksandăr Stamboliiski. Avînd majoritatea parlamentară, acesta a promovat o politică îndreptată în special împotriva marii burghezii, care a început să vadă în Parlament o frînă în monopolizarea de către ea a puterii politice.

În replică, partidele politice burgheze au lansat, în numele reinstaurării „ordinii și legalității”, începînd din anul 1920, o campanie, din ce în ce mai intensă, de înlăturare a regimului agrarian.

In imagine: bătălia de la Pazargik (iunie 1923), în viziunea pictorului D. Ghiugenov.

Boris III își dă acordul

Concomitent cu orientarea tot mai clară spre stînga a maselor largi populare, au proliferat organizațiile militare și înțelegerile între partidele politice burgheze. Ele s-au aliat în organizația denumită Armonia populară (Naroden sgovor), aflată sub conducerea lui Aleksandăr Tankov și în care factorul decisiv era Liga militară. „Mai tîrziu am înțeles că, în realitate, sarcina principală a acestei uniuni [Liga militară] era de a lupta contra comunistilor și a agrarienilor”, spunea acuzatul Dimităr Porkov (colonel în timpul evenimentelor din 1923), în depoziția sa la procesul intentat în august 1954 de Colegiul militar de pe lângă Tribunalul Suprem al R.P. Bulgaria participanților la actele reprobabile din anul 1925. Țarul Boris III (1918-1943), al cărui tată, Ferdinand I de Saxa-Coburg (1908-1918), fusese obligat să abdice, în octombrie 1918, și-a dat în тайна acordul pentru accelerarea pregătirilor în vederea înlăturării prin forță a guvernului agrarian. „Cu circa două luni înaintea loviturii de stat de la 9 iunie, țarul mi-a fixat o întîlnire... Întîlnirea a avut loc în Parcul zoologic... El m-a întrebat imediat: «Ce se va întâmpla cu armata?». I-am răspuns că starea de spirit existentă în corpul ofițeresc e de o asemenea manieră, încît s-ar putea exprima printr-o manifestare nedorită împotriva guvernului Stamboliiski. Monarhul mi-a replicat că trebuie să împiedicăm o asemenea manifestare, depunînd toate eforturile în acest sens... Dar cînd i-am spus că, în pofida eforturilor noastre, nu-i putem opri pe ofițeri și l-am întrebat ce să facem, atunci a ridicat din umeri și a avut o expresie a feței care pentru mine a însemnat că nici el nu vede o altă ieșire și că este de acord cu această atitudine a ofițerilor, respectiv cu înlăturarea lui Stamboliiski. A doua zi, am raportat conducerii centrale a Ligii militare despre întîlnirea cu monarhul. S-a tras concluzia definitivă că țarul nu va fi împotriva loviturii de stat. Am stabilit și data: joi, 8 spre 9 iunie...” — arăta mai

tîrziu, în depoziția sa în fața Tribunalului Suprem, generalul în rezervă Ivan Vălkov. Boris III a tatonat înainte terenul, contînd pe deteriorarea vizibilă a relațiilor dintre Partidul Comunist Bulgar și guvernul agrarian, interveniți spre sfîrșitul anului 1922.

În noaptea de 8 spre 9 iunie 1923, forțele unite ale burgheziei bulgare, cu sprijinul armatei, au trecut la acțiune¹. Ele au înfăptuit o „lovitură de stat militară-fascistă”, după cum apreciază istoriografia bulgară², înlăturînd de la putere guvernul Uniunii Popular-Agrare Bulgare și instaurînd un regim politic de aceeași orientare. „La Sofia, lovitura de stat n-a întâmpinat nici un fel de rezistență din partea forței armate a statului. Anticipat, ea [armata] a fost subordonată statului major al conspiratorilor. Patruzele militare au înlocuit patrulile poliției și au ocupat secțiile de poliție. Doar doi polițiști — unul din fața Teatrului Național, celălalt la Secția I poliție — au opus rezistență complotiștilor, ceea ce nu a influențat în nici un fel evenimentele”, arată Kăniu Kojuharov, în lucrarea sa *Aleksandăr Stamboliiski, biograficno ocerk* (Aleksandăr Stamboliiski, schiță biografică). Ministrul de război, cel de interne și alți reprezentanți supremi ai puterii au fost arestați. Prin decret regal, s-a format un nou guvern, condus de Aleksandăr Tankov. Aleksandăr Stamboliiski care, în acea perioadă, se afla în comuna sa natală, Slavoșița, a încercat să organizeze rezistență împotriva autorilor loviturii de stat, ridicîndu-i la luptă pe țărani din împrejurimile Pazargikului, dar, în numai cîteva zile, el a fost înfrînt de forțele burgheziei, prins și asasinat în mod bestial.

Încă de-a doua zi, 9 iunie, în aproape toate județele țării au izbucnit răscoale împotriva noului guvern. La Plevna, Șumen, Varna, Plovdiv și în numeroase alte zone ale Bulgariei, alături de țărani au luptat și muncitorii, însă în fața tru-

pelor regulate, bine înarmate, răzvrățiții au fost învinși. Guvernul Tankov a instaurat în toată Bulgaria un regim de singeroasă teroare. Peste 3 500 membri și simpatizanți ai Uniunii Popular-Agrare Bulgare, între care șase miniștri și cîteva zeci de deputați în Parlament, au fost uciși. Alte zeci de mii au fost condamnați la închisoare.

În lunile care au urmat loviturii de stat, în condițiile crizei politice interne și sub presiunea maselor populare, Partidul Comunist Bulgar și-a schimbat radical strategia și tactica. Reapreciîndu-și linia de conduită adoptată la 9 iunie, respectiv poziția de neutralitate, partidul a luat o hotărîre, în Plenara sa din 5-7 august, în care se arăta că lovitura de stat de la 9 iunie a deschis criza în problema puterii, din care nu se poate ieși decît prin „insurecție armată a maselor”. Chemînd pe muncitorii și țărani la luptă într-un front unic pe baza unei largi platforme democratice, partidul comunist a trecut imediat la pregătirea insurecției. În acest scop, el s-a adresat U.P.A.B., P.M.S.D.B. (socialiști largi), altor organizații, pentru a se realiza acest front unic. Liderii U.P.A.B. au acceptat imediat propunerea. Planul militar al insurecției prevedea ca aceasta să izbucnească concomitent în toată țara, iar, în eventualitatea declanșării ei înainte de vreme, într-un județ oarecare, să se desfășoare imediat și în celelalte județe, fără a se mai aștepta instrucțiuni speciale. În caz de arestare a cadrelor de conducere ale partidului, urma să fie organizată o grevă generală de protest, de 24 ore, mobilizîndu-se astfel muncitorii pentru pasul următor — insurecția.

La sfîrșitul lunii august, guvernul a aflat de pregătirea mișcării. La 12 septembrie, el a pornit o mare acțiune împotriva partidului comunist, interzicîndu-i ziarul, închizîndu-i cluburile și arestînd peste 2 000 comuniști. Conform planului insurecției, trebuia să se răspundă printr-o grevă generală de 24 ore. Greva, declanșată la Sofia, pe data de 14 septembrie, nu s-a transformat

¹ *Magazin istoric*, nr. 9/1973.

² *Istoria na Bălgarskata komunisticheska partiia*, Partizdat, Sofia, 1979, p. 239.

Însă în grevă generală. În același timp, în unele sate, au avut loc ciocniri armate, provocate de încercările poliției de a aresta comunisti. Deși evoluția rapidă a evenimentelor impunea să se acționeze fără a se mai pierde nici o clipă, membrii C.C. al P.C. Bulgar nu au reușit să se întrunească decît abia la 15 septembrie. Cu această ocazie, s-a subliniat că insurecția este iminentă, încredințându-se unui număr de patru membri ai C.C., între care Vasil Kolarov și Gheorghe Dimitrov, sarcina de a fixa momentul declanșării ei. Trei zile mai tirziu, s-a hotărît ca insurecția să înceapă în noaptea de 22 spre 23 septembrie. Dar, în noaptea de 19 spre 20 septembrie, mișcarea a izbucnit în județul Stara Zagora, fără a se propaga și în județele limitrofe, ceea ce a permis guvernului Tankov să o reprime foarte ușor.

Jertfa celor 5000

Ca durată, ca participare a maselor și ca rezultate, acțiunea din noaptea de 22 spre 23 septembrie a fost foarte puternică în nord-vestul Bulgariei, îndeosebi în județul Vrața, unde forțele insurecționale au reușit să elibereze de sub stăpînirea militară-fascistă aproape întregul teritoriu cuprins între riul Isker și granița cu Iugoslavia, Munții Stara Planina și Dunăre. Profitînd de faptul că în celelalte județe răscoală fusese înăbușită, autoritățile tankoviste au putut concentra puternice forțe militare în această zonă insurecțională și, la 26 septembrie, au pornit o ofensivă generală împotriva ei.

În timpul procesului, în depozitia sa, acuzatul Dimităr Porkov arăta: „După lovitură de stat de la 9 iunie, am fost numit comandant al Secției 3 de pe lângă Ministerul de război [grupă operativă a Ligii militare, prin care se îndeplineau hotărîrile acesteia]... Cînd a izbucnit răscoala din septembrie, am primit ordin să acționez în valea Dolnabania. În satul Raduil, am ordonat ca răsculații să fie aduși în piață; tot în piață să fie adunat tot satul

și, după ce le-am spus țărănilor că armata bulgară este fermă și puternică și că se va răfui cu toți cei care ridică arma împotriva ei, după ce i-am acuzat că au mers cu comunistii, le-am spus să nu-i creadă, să nu se amăgască să meargă pe urmele lor și am ordonat ca răsculații să fie înjunghiați. I-au înjunghiat doi înși din detașamentul de represalii...” (extrase din lucrarea lui Nikolai Hristozov *Po direkta na bezsledno izczenalite* Pe urmele celor dispăruți fără de urmă), Sofia, 1978.

În memoriile sale, apărute la Sofia în 1973, sub titlul *V stroia* (În formație), generalul de armată Ivan Mihailov, care, în timpul insurecției, a fost comandant de detașament, scrie: „La începutul lunii octombrie, în satul Sotocino au sosit alți membri ai bandelor de reprimate ale generalului Rozev, sub comanda colonelului Kuzmanov. Satul a fost închis. În curtea școlii, au fost adunați toți bărbații și toate tinerele care luaseră parte la insurecție. Apoi a început răfuiala. S-a alcătuit la repezeală o parodie de tribunal, care a condamnat la moarte opt persoane... După o sentință fără dovezi, fără anchetarea martorilor. Era o joacă cu viața oamenilor, ca la jocurile de noroc. În adevăratul sens al cuvîntului. Un exemplu în acest sens este soarta fraților Petăr și Teko Lekov. Fasciștii au vrut să-l împuște pe unul dintre ei. Au luat două bețe de chibrit, unuia i-au rupt măciulia, le-au ascuns pe amîndouă apoi au spus către cei doi: «Cine trage bătul fără măciulia va fi împușcat». Zarul a hotărît moartea lui Petăr Lekov... Amenințîndu-i pe țărani că vor continua execuțiile, fasciștii le-au ordonat să încingă o horă, cunoscută mai tirziu la noi ca «hora înșingărată». În fața călăilor adunați la ospăț, țărării plini de jale și în plîsetele femeilor și copiilor au trebuit să danseze după clarinet în bătaia tobelor...”

Haita lui Kuzmanov avea experiență în organizarea unor astfel de hore. În dimineața zilei de 6 octombrie, în satul Lopusna, ea a pus în fața zidului casei pe care și-o con-

struia Ivan Gheraskov... zece răsculați. Apoi a adunat acolo pe toți sătenii. O comandă scurtă, o salvă și, în fața ochilor tuturor, corpurile înșingerate ale celor zece s-au prăbușit. Piața răsună de țepetele muribunzilor și ale celorlalți. Bătîndu-și joc de jalea oamenilor, acești degenerați ai lui Kuzmanov au ordonat să cînte muzica și, cu forța, i-au obligat pe țărani să joace o horă peste singele încă neuscăt al fiilor, fraților și părinților lor”.

După lupte crîncene, timp de trei zile, guvernul a înăbușit și ultimele focare de rezistență ale insurgenților, reinstaurînd puterea militară-fascistă în toată țara.

În zilele eroice ale luptei armate din septembrie, muncitorii și țărării au dat dovadă de un spirit de eroism și de abnegație inegalabile, dar eforturile lor nu au fost încununate de succes. Banderile fasciste au reprimat insurecția cu nemaiauzite acte de cruzime și teroare, mii de comunisti, agrarieni și alți bravi fii ai poporului bulgar fiind uciși fără judecată; zeci de mii de persoane au fost arestate și maltratate crunt; mii de familii au rămas ruinate și îndoliate. Pentru a se salva, numeroși antifasciști au fugit în străinătate. Casele răsculaților au fost jefuite și incendiate, iar prietenii și cunoștințele lor prigoniti.

La 7 noiembrie 1923, conducătorul Partidului Comunist Bulgar, Gheorghe Dimitrov, scria: „Cinci mii de comunisti, agrarieni și alți fii demni ai poporului — uciși cu ferocitate; cincisprezece mii de muncitori, țărani, învățători, preoți și alți intelectuali aflați în slujba poporului — arestați, maltratați și schingiuți fără de milă; mii de familii ruinate și îndoliate; numeroase femei și fete batjocorite într-un mod îngrozitor; o multitudine de sate și orașe pustiite; întreaga țară — de la Burgas și Stara Zagora pînă la Ferdinand și Berkovița — înecată în sînge și lacrimi; acte de cruzime de nedescris, pe care poporul bulgar nu le-a cunoscut într-o asemenea formă nici în timpul perioadei de cinci secole de robie turcească...” Era un bilanț al reprimării insurecției antifasciste din septembrie

1923, care, după cum apreciază generalul de armată bulgar Ivan Mihailov, participă la evenimentele, „a cutremurat sistemul monarho-fascist, a avut un mare ecou internațional și a jucat un rol hotărâtor în luptele ulterioare ale P.C. Bulgar împotriva fascismului și capitalismului”.

Sprijinul frățesc al poporului român

Opinia publică democratică și progresistă din țara noastră a urmărit cu adâncă îngrijorare evenimentele din țara vecină. Încă înainte de luna iunie, ziarul și-au informat cititorii că „în Bulgaria partidele opoziției coalizate duc o luptă crâncină în contra guvernului” (*Aurora*, 12 mai 1922), pregătindu-se un „complot militar” împotriva acestuia (*Adevărul*, 4 decembrie 1922). În coloanele publicațiilor democratice și revoluționare, au apărut numeroase știri, articole și reportaje, care au demască caracterul loviturii de stat, politica internă de teroare și represalii, promovată de guvernul Tankov; s-a relatat despre rezistența opusă de poporul bulgar noului regim fascist. Arătând că înlăturarea regimului agrarian a fost îndelung pregătită „de toate organizațiile politice burgheze” (*Dimineața*), deoarece „opera constructivă și salvatoare a domnului Stamboliiski nu însemna nimic pentru partidele reacționare” (*Facla*) din Bulgaria, presa românească sublinia că „nimeni nu s-a înșelat asupra faptului că noul guvern are în stîlul său, și mai ales la temelie sa, elemente reacționare” (*Adevărul*).

În pofida penuriei de informații, deoarece granițele Bulgariei erau închise, numeroase articole apărute în ziarul românesc au prezentat adevărul în legătură cu evenimentele din Bulgaria, combatînd declarațiile oficiale ale guvernului Tankov, referitoare la așa-zisul „entuziasm general” pe care l-ar fi provocat schimbarea regimului; ziarul a subliniat că aceasta reprezintă „o afirmație exagerată, menită să impresioneze mai mult stră-

inătatea” (*Lumea nouă*), deoarece nu trebuie uitat că „sub guvernarea lui Stamboliiski țărani au avut puterea și au exercitat-o efectiv” (*Dimineața*). Sub titluri ca: *Lupte crâncine în județul Varna, 10 000 țărani atacă Plevna, Execuții de comuniști, 15 000 de arestări și numeroase execuții la Sofia, Închisorile gem de răsculați ș.a.*, presa democratică și revoluționară spulbera afirmațiile noului regim bulgar despre caracterul „pașnic” al loviturii de stat, despre „bucuria și liniștea” cu care poporul a primit schimbarea de regim, pentru a sublinia că, pe zi ce trecea, noul regim își afirma „caracterul reacționar, militarist și șovin”. Demascînd și înfierînd regimul de teroare instaurat în Bulgaria, ziarul *Socialismul* sublinia că „asasinatul politic este în floare”, că „evadările de sub escortă cu neîpsoita împușcare a evadatilor se repetă aproape zilnic”, Bulgaria trăind „timpuri pe care nu le-a trăit de la emanciparea ei de sub Turcia”.

Arătînd că succesul loviturii de stat și „mormanele de cadavre sîngerinde ale țărănilor bulgari” (*Munkás*) ucisi de fasciști nu însemnau și încetarea luptei împotriva noului regim, presa democratică și revoluționară sublinia că „guvernul Tankov are împotriva lui masele”, care „mîine se pot reculege, cu tendința de a-și afirma din nou voința” (*Adevărul*).

În zilele insurecției antifasciste din septembrie 1923, presa democratică și revoluționară românească a scris, de asemenea, pe larg, despre cele petrecute, arătînd că „Bulgaria este împărțită în două tabere care duc, una împotriva celeilalte, o necrutătoare luptă pe viață și pe moarte”, forțele guvernului apărînd „un steag pe care stă scris menținerea supremației burgheziei și restrîngerea libertăților publice”, în timp ce „pe steagul coaliției comunisto-țăraniste figurează stăpînirea țării de către muncitori și țărani și proclamarea unei republici de felul Rusiei sovietice” (*Adevărul*).

Presa militantă din România sublinia cu pregnanță că muncitorii s-au aflat în primele rînduri ale insurecției și că

alături de ei a luptat cu abnegație țărănimia. Ea vorbea despre „dezlîntuirea miniei colective atunci cînd poporul i se răpește libertatea de care i s-a dat odată prilejul să se bucure”, despre faptul că „pe tot întinsul țării proletariatul înarmat porni să-și apere existența” și că „țărănimia a trecut de partea comunistilor”. Cititorul român era înștiințat, după declarațiile martorilor oculari, că „Întreaga Bulgaria este în plină revoluție”, că „se dau lupte crâncine în care comunistii dau dovadă de un eroism admirabil” (*Socialismul*).

Subliniind amploarea insurecției, revista *Facla* publica materiale în care se arăta că „revolta zguduie, gigantică, șubredul tron al țarului Boris care, cu o remarcabilă prudență a dispărut... iar în Sofia... Tankov își pipăie desigur capul pentru a se convinge că se mai află la locul lui... Toate execuțiile în masă, toate asasinatelor lașe, oribile, în închisori, nu i-au folosit. Cu singele lui va plăti singele lui Stamboliiski și flamura libertății va flutura din nou pe culmile Balcanilor, de la Dunăre la Mărița”.

Socialismul, *Tineretul socialist*, *Munkás*, *Lumea nouă*, *Adevărul*, *Aurora* și alte publicații au condamnat reprimarea insurecției bulgare, demascînd cruzimile săvîrșite de regimul lui Tankov. „Sub pretextul dezarmării populației — scria *Socialismul* — armatele regulate cutreieră satele și orașele și se dedau la felurite acte sălbatic. Țăranii și muncitorii care sînt bănuiați a fi luat parte la revoltă sînt arestați în masă. Mase întregi de arestați sînt transportați la malul Dunării și împușcați”.

Odată cu condamnarea acțiunilor teroriste ale guvernului Tankov, în presă au fost lansate numeroase apeluri la acțiune pentru salvarea vieții antifasciștilor bulgari, pentru acțiuni de solidaritate cu poporul bulgar. În fruntea acestor acțiuni s-a situat Partidul Comunist Român care, adresîndu-se maselor largi de oameni ai muncii, a subliniat

(Continuare în p. 22)

1916 — MISIUNEA COLONELULUI RUDEANU LA PARIS (II)

Masivul și violentul asalt al trupelor germane asupra complexului fortificat al Verdunului, declanșat în zorii zilei de 21 februarie 1916, provocase o situație deosebit de gravă pentru aliați, mai ales pentru Franța. „După bătălia de la Marna — nota ambasadorul francez la Petrograd, Maurice Paléologue¹ — este ora cea mai tragică, cea mai decisivă, poate, a războiului“. Verdun, acest vechi oraș francez, locul semnării celebrului tratat de la 843 care divizase pentru totdeauna imperiul lui Carol cel Mare, devenise în 1916 simbolul suprem al rezistenței franceze. Apărarea lui cu succes constituia, în opinia înaltului comandament francez, condiția indispensabilă a victoriei.

Marea bătălie de la Verdun și implicațiile ei asupra participării României la primul război mondial constituie subiectul acestui nou fragment pe care-l publicăm din memoriile inedite ale generalului Vasile Rudeanu. Ele vin să întărească concluzia că în vara anului 1916 „singura forță care mai poate interveni pentru a se putea face față situației — după cum sublinia chiar generalul Joffre, comandantul șef al forțelor franceze și aliate — rămânea

armata română“. În planurile de operații ale Antantei din această perioadă, intrarea României în luptă alături de Rusia, pe frontul oriental, era apreciată drept cea mai eficace soluție în vederea realizării cu succes a ofensivei concentrice generalizate împotriva blocului Puterilor Centrale.

În iunie 1916, când se înregistra a doua fază critică a bătăliei de la Verdun — atunci când germanii atacau neconștienți fără a mai ține seama de pierderi, apropiindu-se pas cu pas de ultima linie de apărare — se constată o intensificare a acțiunilor diplomației franceze, în primul rând la București, menite să finalizeze cât mai rapid tratativele cu România. Astfel, premierul Briand — care declarase la 7 mai colonelului Rudeanu că „reintegrarea neamului românesc este o chestiune de înaltă dreptate și o cheazășie pentru viitorul echilibru politic al Europei“ — atrăgea atenția, la 28 iunie în mod stăruitor, guvernului român asupra situației prezente: „În condițiile actuale interesul României este să nu lase să treacă ocazia care se prezintă pentru a interveni cu eficiență alături de aliați“.

Imperativul „acum ori niciodată“ prezentat la București conștient de puterile Antantei la începutul lunii iulie nu făcea decât să întă-

¹ Magazin istoric, nr. 6/1981.

În imagine: 11 aprilie 1916: contraatac al trupelor franceze în timpul bătăliei de la Verdun.

rească ideea că Franța, Rusia, Anglia și Italia aveau nevoie de ajutorul României, deși, după cum spunea ministrul de externe rus Sazonov, nimeni dintre aceștia nu ignora faptul că țara noastră nu era încă pregătită pe deplin pentru a intra în război.

La rîndul său, șeful guvernului român, Ion I.C. Brătianu, care cunoștea prea bine situația și posibilitățile alianței la care se hotărîse să adere, cit și ale viitorilor adversari, era conștient că momentul traducerii în fapt a deciziei premeditate încă din 1914 se apropia. România dorea însă în circumstanțele istorice date, să-și la toate măsurile politico-diplomatice pentru a evita situații periculoase, care să dăuneze intereselor naționale. În concepția guvernului român, fără recunoașterea din partea aliaților a revendicărilor naționale juste nu putea fi nicidecum vorba despre intervenția armatei române: „Pentru noi — sublinia Brătianu — rigorile și sacrificiile unui război nu ar putea fi legitime și compensate decît prin realizarea aspirațiilor naționale”. Intrînd în marele conflict mondial, țara noastră nu avea intenția să se amestece în diferendele dintre marile puteri. Insistînd să se declare război numai Austro-Ungariei și să se pornească ofensiva doar în Transilvania — ceea ce a dat loc la neînțelegeri privind cooperarea militară cu Rusia, care dorea o acțiune la sudul Dunării împreună cu un atac al armatei generalului Sarrail —, Brătianu

nu dorea decît să sublinieze legitimitatea acțiunii viitoare a armatei române. „Dacă intrăm în război — telegrafia el la 18 iulie colonelului Rudeanu — e pentru a elibera teritoriile românești cu milioanele lor de români”. În ceea ce privește poziția față de vecinul din sud, atitudinea sa era fără echivoc: „Nu avem motive pentru a ataca Bulgaria”.

În aceste condiții, cererile guvernului român de a i se asigura tot sprijinul militar necesar începerii și ducerii unui război de lungă durată se vedeau pe deplin întemeiate. „Perseverența României de a-și pregăti armata de război, împotriva tuturor piedicilor ce i se pun — declarase Albert Thomas, ministrul francez al armamentelor și materialelor de război (1915-1917) — este pentru mine cea mai bună dovadă că ea dorește să lupte cu orice preț pentru libertatea fraților săi”.

Dar dacă aceasta era dorința României, care a fost dorința aliaților în clipa în care solicitau ultimativ intrarea ei în război?

Așa cum rezultă și din memoriile generalului Rudeanu, Antanta era interesată în primul rînd să iasă din gravul impas în care intrase sub presiunea ofensivei germane de la Verdun.

Valoarea memoriilor inedite ale generalului Rudeanu o dă și analiza făcută de o personalitate militară asupra ponderii intrării României în război, în acel moment strategic deosebit de dificil, pentru cauza aliaților din Antantă.

Dumitru PREDA

Cu toate eforturile desfășurate de înaltul comandament german ca să stăvilească marea ofensivă [rusă] începută la 4 iunie 1916¹, luptele și bătăliile pe frontul de la Verdun continuau cu aceeași înverșunare. La 6 iunie forțul Vaux fusese cucerit, la 8 iunie germanii pătrunseseră în tranșeele franceze dintre ferma Thiaumont și pădurea Cailette. Între 8 și 20 iunie deodată atacurile germane încetaseră. Se putea crede că marea ofensivă rusă avea să aibă un important efect revulsiv pe frontul de la Verdun. Această impresie însă dispăru repede. La 22 și 23 iunie, germanii reluă ofensiva. În ziua de 23 cuceriseră întăriri de la Thiaumont și localitatea Fleury.

Marea ofensivă rusă care avusese un puternic efect revulsiv asupra frontului italian nu adusese deci nici cea mai mică schimbare favorabilă la Verdun, dimpotrivă.

¹ Ofensiva condusă de generalul Aleksei Alekseevici Brusilov, desfășurată pe frontul galician între 4 iunie și 13 august 1916 a constituit cel mai însemnat succes militar al Rusiei în timpul primului război mondial.

La Marele Cartier General francez, cu toată rezerva ce se păstra față de mine relativ la mersul ofensivei germane la Verdun, totuși îmi dădeam bine seama că domnea o mare îngrijorare asupra soartei Verdunului. Mi se spunea că generalul șef Joffre era liniștit, pregătea o mare ofensivă franco-engleză pe Somme, care avea să descongese Verdunul.

În Camera franceză erau mulți deputați, în frunte cu Dalbicz și Albert Faure, care ziceau că Verdunul avea să cadă în curînd. Jurnaliști, pe care li cunoșteam și cu care vorbisem, se arătau și ei foarte preocupați de înaintarea continuă a armatelor germane la Verdun. Nu trecu mult și la 1 iulie 1916 izbucni așteptata ofensivă franco-engleză de pe Somme².

² „Bătălia de pe Somme” (1 iulie-18 noiembrie 1916) a constituit replica Antantei la „bătălia de istovire de la Verdun”, fiind la fel de singuroasă, dar și ineficientă ca și ofensiva germană. Ea nu a reușit să împiedice transferarea unor importante efective germane — 18 divizii — pe frontul răsăritean împotriva Rusiei și României. Vezi și Magazin istoric, nr. 8/1973.

Deși aveam de rezolvat la comisiunea civilo-militară de la Paris numeroase și grabnice chestiuni, căutam totuși, sub diferite motive plauzibile, să mă duc cît mai des la Marele Cartier General al armatelor franceze ca să pot afla ce rezultate dădea ofensiva franco-engleză pe Somme. Am știut astfel că, după cinci zile de teribile lupte, cu tot avîntul și eroismul trupelor franceze și engleze, cu tot marele număr de vieți din nou sacrificate, ofensiva franco-engleză nu dădea rezultatele așteptate. O concavitate făcută în frontul german și un mare număr de prizonieri, nimic mai mult. Despre o descongestionare a Verdunului nu se putea vorbi. În zilele de 11 și 12 iulie, germanii dezlanțaseră o nouă puternică ofensivă în sectorul Thiaumont-Souville și se apropiaseră, în această parte, pînă la 4 kilometri de Verdun.

Generalul Pellé³ mă întrebă cînd credeam că armata română ar putea intra în acțiune.

³ Maurice César Joseph Pellé (1863-1924), general francez, adjutant al comandantului șef al armatelor franceze (1914-1917), apoi comandant al Corpului 15 armată (1917-1918).

Am răspuns: De îndată ce cele două condiții cerute de președintele Brătianu aveau să fie satisfăcute. Ar putea fi, am zis, începutul lui august.

Mareșalul Joffre, în memoriile sale, relevând convorbirea, scrie: „La întoarcerea mea la Chantilly, la 17 iulie seara, generalul Pellé a venit să-mi raporteze o convorbire avută cu colonelul Rudeanu, înscirnat în misiune oficială în Franța pentru a pune în regulă chestiunea intervenției române. După informațiile date de acest ofițer, guvernul român era hotărât să intre în luptă de partea noastră. Ofensiva ar începe la 8 august. Dificultățile cu Rusia, care întârziaseră multă vreme deciziunea guvernului român, păreau aplanate. Am să arăt mai departe pentru ce intervenția acestui nou aliat, care apărea plină de făgăduieli, îmi părea plină de aleatului [riscuri]”.

Făgăduieli da, și foarte mari, le spuneau tare și clar unii ofițeri din statul major al generalului Joffre; le arăta președintele Poincaré în apelul adresat țarului Nicolae II² ca să-l convingă să cnsimtă la intervenția imediată a României în război. Aleaturile nu le cunoșteam, dar îmi dădeam bine seama că ambițiunile politice ruso-engleze înfruntau continuu asupra intervenției României în război alăturarea de Antantă.

Dorința de a salva Verdunul era atât de mare, încât guvernul francez vroia cu orice preț ca să fie salvat.

¹ Raymond Poincaré (1860-1934), om politic francez; de mai multe ori prim-ministru și ministru de externe; președinte al Republicii (1913-1920).

² La 1 martie 1916, președintele Franței a intervenit direct la țarul Rusiei pentru a fi grăbită alăturarea României de partea Antantei: „Ar fi un grav pericol pentru aliați dacă această putere (România) ar ceda mai devreme sau mai târziu presiunii Germaniei. Mai mult, ar fi pentru ei [aliații] un real esec moral și militar [dacă ea ar persista în neutralitate până la sfârșitul ostilităților. Franța este dispusă să facă totul ce va depinde de ea pentru a determina intrarea în acțiune a României]. În continuare, Poincaré adăuga: „Nu este de mirare că România dorește, în principal, să acționeze în regiunile pe care acordurile diplomatice i le-au rezervat și se pare că armata română, sprijinită de armata rusă, mai solidă și mai experimentală, va fi înfrăcărata de propriul său rol eliberator pe un teatru [de operații] unde ea ar regăsi frații săi de neam”.

Și la Marele Cartier General al armatelor franceze toți erau din ce în ce mai neliniștiți de soarta Verdunului și doreau neapărat ca el să fie salvat. O dorea generalul șef Joffre, fiindcă își dădea bine seama ce dăunătoare poate fi căderea Verdunului pentru întreg frontul din Franța; o mai dorea, probabil, din cauza învinuirilor ce-i aduseseră ministrul de război, generalul Gallieni³, că nu dăduse la timp destulă atenție frontului de la Verdun, de o importanță considerabilă; în sfârșit, din cauza discuțiilor aprinse mereu avute cu generalul Pétain, comandantul Grupului de armate de centru, asupra modului cum el înțelegea să fie condusă apărarea Verdunului.

Guvernul francez era convins că întreaga opinie publică franceză s-ar fi revoltat dacă, după atâtea nenumărate jertfe consimțite, Verdunul ar fi fost pierdut.

În marele duel de eroism și glorie care de luni de zile se desfășura, ca o formidabilă gigantomanie pămîntească, între francezi și germani, președintele [de Consiliu] Briand își dădea seama că amorul propriu național francez era pus din plin în joc și nu s-ar fi putut niciodată împăca cu pierderea Verdunului. Se spunea că într-o convorbire avută cu un prieten al său, care îi zicea că Verdunul nu avea o așa de extraordinară importanță strategică, președintele Briand răspunsese: „Nu știu dacă Verdunul are sau nu o importanță strategică, dar sînt sigur că dacă îl vom pierde, întreaga Franță ne va scuipa în față”.

Nici armata franceză, istovită, greu încercată, nici cea engleză, după numeroasele pierderi avute pe Somme, nici armata rusă, cu toate că ofensiva lui Brusilov fusese dusă pînă la exces, nu o mai puteau face.

Armata italiană, care trecuse la contraofensivă, în urma

³ Joseph Gallieni (1849-1916), mareșal al Franței; guvernator general al Parisului (1914), ministru de război (octombrie 1915-martie 1916).

insistențelor generalului șef Joffre, se opri, pretextînd dificultăți de teren. Nici armatele de la Salonic nu erau în măsură să dezlănțuie o ofensivă care să aibă un efect revulsiv asupra frontului inamic de la Verdun.

Singura forță care mai putea interveni pentru a face cu succes față situației era armata română [subl. D. P.].

Aceasta nu era numai părerea generalului șef Joffre, dar și a întregului stat major care credea chiar că intervenția armatei române în acel moment putea deschide Antantei drumul victoriei decisive.

Unii din acești ofițeri o spuneau tare și hotărât; de altfel, după terminarea primului război mondial, [unul dintre ei] a și publicat-o: „În momentul cînd intervenția militară a României luă caracterul unei eventualități iminente (sfârșitul lui iunie), ea apărea susceptibilă să aibă un efect decisiv. Era, la măsura sa, evenimentul care hotărâște victoria prin intervenția unor trupe noi în punctul sensibil și la momentul voit, ca Dessaix la Marengo, ca Blücher la Waterloo. România, atacînd cu trupele sale intacte în punctul unde rezistența inamicului slăbea, trebuia să incline definitiv balanța de partea aliaților, antreînd ruina frontului oriental, preludiul și gajul celui occidental”.

În perioada aceasta, președintele Briand desăvîrși satisfacerea celei de-a doua condiții pusă de președintele Brătianu, și anume aceea a revendicărilor politice. Pregătirea armatei române de război fu intensificată.

Correspondența între Marele Cartier General francez, respectiv generalul șef Joffre, și

mine, pune în lumină toată febrila grabă care domnea. Fraze ca: „Dat fiind dorința noastră comună de a vedea cât mai curând posibil munițiile române ajunse la destinație, vă cer să dați de urgență ordinele necesare”¹ sau „V-aș fi obligat să-mi comunicați de urgență dacă sînteți de acord cu conținutul acestui tabel”², arată nu numai graba, dar și faptul că nu mai eram solicitatorul de altădată, desigur totdeauna foarte amabil primit, dar totuși, cu greutatea normală ce înțimpină omul care cere, și eu ceream tot ceea ce era mai prețios, muniții și armamente, în plus eram și ofițer al unei armate străine.

Graba mă transformase în colaborator, neapărat foarte modest, dar totuși un colaborator. Dăruit de mare era graba, trebuie observat că ea nu a împietat, cel puțin la început, asupra celor două condițiuni principale de observat pentru ca intervenția României să dea rezultate optime: momentul intervenirii și planul de campanie ce armata română trebuia să urmeze.

Contribuțiile la pregătirea armatei române de război în faza a patra s-au intensificat, linia de comunicație prin Arhanghelsk a început să funcționeze normal și în ziua de 10/23 iulie 1916, am semnat *ad referendum* proiectul de convenție militară, care prevedea intrarea României în război³.

În rezumat, pregătirea armatei române de război a trecut prin patru faze:

Prima fază, de la 21 februarie 1916, cînd germanii au declanșat gigantica lor ofensivă pentru cucerirea Verdunului, pînă la 15 mai 1916, faza în care Antanta nu se preocupă, nici chiar nu vorbește, de pregătirea armatei române de război.

A doua fază, de la 15 mai 1916 pînă la 30 mai 1916, cînd, pe malul drept al Meusei, ofensiva germană se apropie de Verdun. Franța, recunoscînd importanța ce putea avea intervenția armatei române în război, a luat singură în mînă și împotriva vederilor potrivnice ale aliaților săi, cu un mare avînt, sprijinirea pregătirii armatei române de război.

Faza a treia, de la 30 mai 1916 pînă la 8 iulie, cînd Franța, față de surprinzătoarele mari succese inițiale ale ofensivei ruse, începută la 4 iunie 1916 și în urma intervențiilor diplomatice ale aliaților săi, frînează sprijinirea pregătirii armatei române de război.

Faza a patra, de la 8 iulie 1916 pînă la intrarea armatei române în război, cînd armata germană înaintase și ajunsese la 4 km de Verdun, și Franța, quasisingură, în cea mai mare grabă și cu toate posibilitățile sale caută să desăvîrșească pregătirea armatei române, ca să poată începe imediat războiul și apoi să-l ducă atît timp cît avea să lupte. Deci intervenția armatei române în război răsturnase complet situațiunea războiului pe frontul de la Verdun.

adverse din sudul Dunării. Documentul intra în vigoare doar după semnarea convenției politice dintre România și Antantă. O parte din clauzele acestui proiect au fost incluse în Convenția militară secretă din 4/17 august 1916 de la București. Vezi și *Magazin istoric*, nr. 9/1976.

BULGARIA:

SINGEROSUL AN 1923

(Urmare din p. 18)

că „muncitorii, țăranii și intelectuali cinstiți din România care sînt legați prin interese comune și prin sentimente omenești cu cei de peste Dunăre, trebuie să vină în ajutorul lor. O vastă acțiune de ajutorare trebuie organizată” (*Socialismul*).

La aceste acțiuni au luat parte numeroase organizații, între care: Comitetul Central de ajutorare de pe lîngă Partidul Comunist Român, Cercul femeilor comuniste, Sindicatul unitare, organizația revoluționară a tineretului. Forța principală a mișcării de solidaritate, la care au participat diferite clase și părturi sociale, oameni de diferite convingeri politice, intelectualitatea progresistă, a reprezentat-o clasa muncitoare. Sprijinul acordat de poporul nostru luptei revoluționare a poporului bulgar s-a exprimat în cele mai diverse forme de la cel moral la cel material, de ultimul beneficiind mai ales cei nevoiți să-și găsească salvarea pe alte meleaguri, pe pămîntul de la nordul Dunării unde s-au bucurat de ospitalitatea românească, cunoscută, dealtfel, prin generațiile anterioare ale luptătorilor bulgari pentru independență și progres social. La Corabia, Zimnicea, Turnu Măgurele, Giurgiu, București, Calafat, Tirgu Jiu și alte localități, populația a primit cu grijă și înțelegere pe refugiații bulgari, oferindu-le o caldă ospitalitate. Din inițiativa partidului comunist, au fost lansate liste de subscripție pentru ajutoare. Acțiunile de solidaritate din anul 1923 cu lupta antifascistă a poporului bulgar reprezintă o filă memorabilă în istoria legăturilor internaționale dintre forțele revoluționare din România și Bulgaria, dintre poporul român și cel bulgar.

¹ Este vorba de scrisoarea din 4 iunie 1916 a generalului Joffre.

² Tabelul cuprindea cotele de material promise de Franța României la începutul războiului și pe cele expediate.

³ Proiectul de convenție semnat de colonelul Rudeanu prevedea în principal intrarea în acțiune a României la 25 iulie /7 august, pe ambele fronturi în Transilvania și la Dunăre, în timp ce armata aliată de la Salonic urma să atace la 18/31 iulie forțele

Martori seculari ai istoriei

Numeroși arbori, datorită longevității lor, pot evoca fapte și personalități de peste secole.

Unii arbori pot atinge 3 000 ani (tisa), 2 000 ani (stejarul și castanul comestibil),

1 200 ani (molidul), 1 000 ani (teul), 400 ani (ulmul și plopul negru).

**Iată câțiva astfel de copaci seculari din țara noastră
ce au fost martori ai unor evenimente din trecutul istoric**

Castanul Sfântului Nicodim Valahul își trăiește ultimii ani la circa 1,5 km est de mănăstirea Tismana, în punctul „Nereazu”. Este cel mai gros și mai bătrîn castan comestibil din România. Are diametrul de 2,41 m, înălțimea de 13 m. A fost probabil unul din arborii presărați de Nicodim în zona mănăstirii Tismana, din semințele aduse de la Muntele Athos, locul unde acest monah a studiat. Nicodim a fost ctitorul primei așezăminte monahale ortodoxe, ridicată aici în timpul lui român de a bara calea catolicismului în Tara Românească.

Tisa atribuită lui Vlad Dracul² crește în Piața Cetății din Sighișoara, peste drum de casa în care a locuit voievodul între anii 1431-1435 și în umbra nu mai puțin celebrului turn cu ceas. Copacul are un aspect cu totul anormal, tulpina crește invers în grosime, mai mult spre vîrf, respectiv de la 67 cm la 89 cm la înălțimea pieptului.

Un alt arbore istoric încărcat de ani este **Tisa lui Mihail Viteazul**, situată în perimetrul terenului sportiv din Ineu, jud. Arad, copac care, în anul 1599, cînd marele voievod s-a oprit în vecinătatea lui în drum spre Praga, avea deja vreo 400 ani. În prezent arborele cu impresionantă vîrstă de 800-1 000 ani are diametrul de 0,71 m, înălțimea de 12,5 m, constituind probabil un record al speciei în Transilvania.

Gorunul lui Horea — care este, de fapt, cum a rezultat din cercetările efectuate de dr. ing. N. Nanu și de dr. doc. Al. Beldie, de la Institutul de cercetări și amenajări silvice, stejar — își poartă astăzi ultimii lăstari verzi în curtea bisericii de la Tebea. Prezența lui simbolizează lupta românilor transilvăneni contra exploatarea socială și asuprirea națională. Sub masiva sa coroană, gorunul a adăpostit poporul venit să asculte cuvintele de îndemna ale lui Horea, conducătorul răscoalei românilor din Munții Apuseni. Atunci, în anul revoluției, 1784, acest arbore avea vîrsta de 200-250 ani, ceea ce înseamnă că astăzi el numără aproximativ 400-450 ani. În 1958, dimensiunile lui erau încă magnifice: înălțimea tulpinii (existentă doar pînă la inserția primelor ramuri) era de 9 m, circumferința avea tot 9 m și diametrul 2,85 m.

Tot la Tebea, în vecinătate, se înalță maiestuos un alt „gorun”, acela al lui Avram Iancu. El provine dintr-o ghindă luată din „gorunul” lui

Gorunul lui Horea...

...și cel al lui Iancu, amîbi la Tebea

Horea și semănată la moartea lui Iancu, în 1872, la mormîntul său, pentru a simboliza permanenta idee de independență și libertate națională perpetuată de la o generație la alta. „Gorunul” lui Iancu, la vîrsta de peste 100 ani, are dimensiuni excepționale: diametrul 1,25 m și înălțimea 29 m.

Fagul lui Iancu Jianu crește pe liziera golului alpin Turcineasa Mică, la cîmpăna bazinelor superioare ale Motrului și Cernel, unde baiducul Iancu Jianu, urmărit de potără, se refugia adeseori. Arborele, bine conservat, pare a fi cel mai vîrstnic și mai gros fag din fosta pădure care se întindea odinioară pe aici. Fagul lui Iancu Jianu, în vîrstă de circa 410 ani, măsoară 1,61 m în diametru și 22,5 m înălțime. Coroana, cu diametrul de 23,3 m, acoperă suprafața de 524 m pătrați.

Ulmul Independenței de la Calafat, aflat la poala colinei unde în primăvara anului 1877 au fost amplasate bateriile române de artilerie. Printre acestea se numără și bateria „Ștefan cel Mare”, care, prima, a ripostat bombardamentului otoman.

În diferite publicații se menționează și alți arbori legați de numele unor personalități ilustre sau evenimente remarcabile din trecutul nostru, care impresionează prin vîrstă și dimensiunile lor neobișnuite. Se amintesc astfel: **Stejarul lui Ștefan cel Mare**, din satul Vizantea, județul Vrancea, **Stejarul lui Vlad Tepeș**, din comuna Grădiște, județul Giurgiu, **Fagul împăratului de la Muncel**, comuna Baia de Arieș, județul Alba, **Stejarul lui Mihail Viteazul**, cu cele trei ramificații de dimensiuni remarcabile numite Horea, Cloșca și Crișan, din pădurea Chiesed, din apropierea localității omonime, județul Sălaj, un alt **Stejar al lui Mihail Viteazul**, din marginea orașului Videle, județul Teleorman, **Stejarul Unirii**, de la Roman, județul Neamț, **Stejarul Independenței**, din așezarea cu același nume, județul Galați, **Teul lui Eminescu**, din Grădina Copou, Iași, **Brazil lui Take Ionescu** (în realitate molid secular), cu diametrul de 1,17 m și înălțimea de 36 m, din incinta mănăstirii Sinaia, județul Prahova etc.

Totți acești arbori, supraviețuitori ai altor evenimente și personalități, poartă de secole un mesaj istoric.

Dr. Cristian D. STOICULESCU,
dr. Vadim NESTEROV, Institutul
de cercetări și amenajări silvice
București

IZVOARE EBRAICE DESPRE ROMÂNI

EUGEN GLÜCK

Cercetarea științifică din țara noastră urmărește cu tot mai multă insistență depistarea de noi izvoare referitoare la trecutul istoric al României, capabile să ofere o imagine mai cuprinzătoare despre o serie de evenimente. Între aceste surse se numără și cele ebraice¹, care conțin date cu privire la istoria patriei noastre, studiate de noi mai ales pe perioada secolelor XIII-XVII, perioadă relativ săracă în informații, și pentru care orice știre nouă poate contribui la întregirea unui fapt sau moment istoric.

Cel mai vechi izvor narativ ebraic descoperit pînă acum, care se referă la realitățile noastre este relatarea rabinului Moșe Taku, fiul lui Chizkia, în legătură cu comerțul practicat de caraïi¹ între Imperiul bizantin, Polonia și cnezatele ruse, în veacul XIII, comerț a cărui rută trecea prin țările române extracarpate. Informația subliniază importanța drumurilor comerciale care străbăteau acest teritoriu și constituie un element demn de luat în seamă pentru lărgirea informațiilor despre condițiile social-economice care au premers formarea statelor feudale românești de sine-stătătoare.

În rîndul cronicarilor, care au scris în limba ebraică și care ne oferă informații, se înscriseră Eliahu Capsali, rabin din Candia, oraș situat pe insula Creta (1490-cca. 1555). El a redactat în jurul

anului 1523 o istorie a Turciei, editată de M. Lattes din Padova (Italia) în 1869. În lucrare este inserat un pasaj care se referă la asediul Belgradului de către turci, în anul 1456. După cum se știe, acțiunea otomanilor a eșuat, ei fiind înfrinți și puși pe fugă de Iancu de Hunedoara². Rabinul Capsali nu pomeneste de principalul arhitect al eșecului otoman, de marele conducător de oști Iancu de Hunedoara, dar, în schimb, ne comunică o serie de date inedite, care merită să fie analizate, deoarece ele ar putea explica unele cauze ale comportării deficitare a armatei otomane cu ocazia luptelor din 1456. Se menționează astfel un diferend armat, iscat între ieniceri și spahii (infanteria și cavaleria sultanului) privind împărțirea teritoriului, considerat de ei ca și cucerit. Autorul mai subliniază și faptul că multă vreme după înfrîngerea de la Belgrad, otomanii nici nu s-au mai încumetat să asedieze fortăreața amintită, care bara drumul spre centrul Europei.

Lucrarea pomeneste și despre luptele antiotomane dintr-o anie 1473-1476 ale domnitorului Ștefan cel Mare, cînd români conduși de marele voievod au provocat înfrîngeri serioase armatelor otomane. Referindu-se la români, autorul arată că „aceștia sînt toți viteji și trăiesc prin munți și prin văi”. În legătură cu acest important moment din istoria

țărilor române, se cuvine să menționăm și scrisoarea de acreditare a medicului evreu Isac-beg, trimisul șahului Persiei Uzun Hasan (1473-1474) la curtea lui Ștefan cel Mare, cu proiectul unei alianțe anti-otomane între Moldova și Persia, adresîndu-i-se în următorii termeni: „Hassan, fiul lui Ali, fiul lui Osman, marelui domn milostiv și marelui domn în țara sa, lui Ștefan voievod celui puternic asupra Moldovei întregi”. Să consemnăm, de asemenea, informația furnizată de medicul Leonardo de Massari, trimisă la 26 iulie 1504 la Veneția, cu privire la moartea domnitorului Ștefan cel Mare, în care sînt descrise străduințele medicilor săi, între care figura și un doctor evreu de a salva viața voievodului.

Cel mai de seamă istoriograf medieval evreu a fost Iosef ha-Kohen. În decursul vieții sale agitate (1496-după 1575), pe care a petrecut-o în mare parte în Italia, autorul a acumulat multe date interesante pe care le-a inserat în opera sa. Referitor la țările române, în cronică tipărită în 1554 la Veneția, Kohen menționează, printre altele, un moment de răscruce al vieții evreilor din regatul ungar: în anul 1360, regele Ungariei, Ludovic cel Mare, care vădise o atitudine de intoleranță și față de românii ortodocși, în special față de cei din Banat,

¹ Curent religios ebraic. Adepții săi trăiau mai cu seamă în Crimeea.

² Magazin istoric, nr. 3/1978.

a expulzat pe evrei de pe teritoriile aflate sub jurisdicția lui politică. O mare parte din cei expulzați au găsit azil pe ospitalierul pământ al Țării Românești. Istoriograful ebraic pomeneste și despre lupta de la Varna (1444)¹ și pomeneste că un „Huniade, conducătorul de oști al lui Vladislav, a venit în ajutorul lor [a celor în luptă]“. El relevă actele de vitejie ale lui Iancu de Hunedoara. Aceeași lucrare se referă, de asemenea, la lupta de la Belgrad (1456). „[Atunci] Mahomed [II — cuceritorul Constantinopolului] s-a întors cu rușine; inima lui a fost umilită și de atunci nu a mai glăsuțit atât de îngîmfat ca mai înainte, deoarece în sufletul său era amărît. De ori de cîte ori a grăit despre Belgrad, totdeauna a devenit mînios. Autorul vorbește despre asediul cetății „Severinului“, foarte probabil Drobeta-Turnu Severin, cum rezultă din precizarea locului unde se află cetatea pe malul Dunării.

O atenție deosebită din partea cercetătorilor merită informațiile furnizate de Iosef ha-Kohen cu privire la crearea în 1541 a principatului autonom al Transilvaniei. Istoricul dedică un amplu pasaj luptelor antiotomane și antihabsburgice care au caracterizat primele două decenii de existență ale acestei țări române, la jumătatea sec. XVI. În descrierea acestor evenimente, autorul a folosit izvoare otomane, relevînd, între altele, și faptul că respectivele izvoare au exagerat succesele turcești.

Date interesante pentru istoria Transilvaniei medievale cuprinde și lucrarea lui David Gans, tipărită la Praga în 1592, lucrare în care găsim,

de exemplu, relatarea despre victoria lui Matei, Corvin (de fapt a lui Pavel Chinezul)² raportată în 1479, pe Cîmpia Plinii (azi Șibot) împotriva oștilor otomane: „În același an [1479], Mahomed, împăratul din Constantinopol a trimis în Transilvania cinci pașale cu 100 000 luptători. Matei... a pornit împotriva lor și a făcut un mare măcel printre ei și pe care i-a prins, nu i-a mai cruțat“.

În cadrul izvoarelor istorice trebuie să avem în vedere și colecțiile de hotărîri rabinice (răspunsuri date de rabini renumiți la diferite întrebări, în special de natură social-religioasă). Menționăm, de pildă, scrisoarea obștilor rabinice din Ierusalim și Hebron care atestă, în 1539, pelerinajul unor evrei din Țara Românească la locurile sfinte din Palestina. De asemenea, răspunsul marelui rabin al Salonnicului, databil din 1550 care lămurește o întrebare pusă de comunitatea mozaică din București. Referiri la evenimente în care au fost implicați și evrei de pe teritoriul Țării Românești sînt consemnate în răspunsurile rabinului din Nicopole (1559, 1564).

Date similare avem din anii 1596-1597 din Moldova, printre informațiile provenite de aici numărîndu-se relatarea despre un negustor evreu venit din Polonia la Iași, pe la 1606, spre a cumpăra mărfuri.

Colecția de decizii a lui Serkes Ioel, marele rabin din Cracovia, conține informații cu privire la răscumpărarea robilor creștini capturați de otomani și tătari. Aceste răscumpărări se făceau în general prin intermediul unor negustori evrei — cum o atestă unele documente românești. Este un aspect al comerțului medieval puțin analizat pînă

în prezent. În aceeași ordine de idei, un alt cărturar, Menachem Mendl Krochmal, relatează răscumpărarea la Constantinopol a unor evrei capturați în timpul trecerii oștilor otomane și tătărăști prin Moldova.

În sfîrșit, amintim și cîteva documente ebraice al căror cuprins este de natură să aducă noi precizări privind raporturile economice în epoca feudală: astfel David, fiul rabinului Avram emite un act cu privire la răscumpărarea unor bunuri ipotecate de Petru Șchiopol, domnul Moldovei. În anul 1607 comunitățile evreiești din Galiția au ținut o consfătuire la Gromny cu privire la cumpărarea peștelui pescuit în Moldova. Într-un alt act publicat în 1626 la Veneția de către Gerson, Segal Ideles, indica drumul prin Iași și Galați, calificîndu-l drept cel mai convenabil pentru pelerinii evrei din Polonia.

Pentru sec. XVII cel mai important izvor ebraic îl constituie *Cartea numelor*, provenită de la rabinul Simcha ben Gerson ha-Kohen, din Belgrad, tipărită la Veneția (1657). Cartea conține, printre altele, un nomenclator de localități între care Oradea — ceea ce echivalează de fapt cu dovada existenței unei comunități evreiești în acest oraș. În sec. XVI-XVII cetatea constituia cea mai importantă fortăreață în sistemul de apărare dinspre vest al celor trei țări române, încercuite de Imperiul otoman³.

Fără îndoială că verificarea sistematică și integrală a izvoarelor ebraice medievale — aici doar enunțate — va contribui la lărgirea bazei documentare a cercetărilor științifice din acest domeniu.

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 6/1976; 2/1975; 2/1979.

CINCI GREȘELI ALE LUI CAROL XII

Dr. ION HURDUBEȚIU

Pacea westfalică (1648)¹, care a încheiat războiul de 30 ani, a transformat Suedia într-o mare putere europeană. De acum înainte, toate acțiunile militare ale monarhiei suedeze aveau să fie subordonate unui singur țel: supremația la Marea Baltică. Acestui obiectiv i s-a înscris și sulta de războaie — purtate cu succes de Carol X și cu mai puțin succes de Carol XI — împotriva Danemarcei, Poloniei și Rusiei.

În 1700, când cele trei state vizate de visul de hegemonie europeană al coroanei suedeze au format o coaliție — pornind așa-numitul război nordic, lung de 21 ani — împotriva ambițioasei monarhii de la Stockholm, Suedia avea, de trei ani, un nou rege, în vîrstă de numai 18 ani: Carol XII, un înzestrat conducător de oști². O bună bucată de vreme, tinărul rege și-a dovedit cu prisosință talentul militar, în confruntarea cu cele trei țări. Într-un singur an, 1700, el a învins Danemarca și a provocat o grea înfrîngere armatei ruse la Narva, în Livonia; cu cei 9 000 oameni ai săi a pus pe fugă 40 000 ruși. „Deși

este greu de precizat care a fost exact partea regelui în această victorie, trebuie să amintim că el este acela care luase hotărîrea să atace și care păstrase conducerea operațiilor în cursul întregii bătălii. Ziua Narvei marchează, fără puțință de tăgadă, un moment decisiv în viața sa, căci atunci a descoperit el ce prefera și ce știa să facă cel mai bine: să comande trupe pe un cîmp de bătălie“ (Ingvar Andersson, *Histoire de la Suède des origines à nos jours*).

Narva l-a adus lui Carol XII faima europeană, așa cum Poltava, bătălia purtată tot cu țarul Rusiei, Petru I, în iulie 1709, avea să marcheze dezastrul complet al armatei suedeze, socotită pînă atunci o valoroasă forță militară a Occidentului. În acel moment, toate planurile megalomane ale suveranului scandinav, care voia să ajungă la Moscova și să-l alunge pe Petru I, s-au năruit. La Poltava, Carol XII, generalul abil și întreprinzător, a dovedit că nu era dublat de un om politic la fel de abil și întreprinzător. Abandonîndu-se naturii sale excesive, tumultuoase și aventuriste, el și-a epuizat țara, pe care tot el o adusese

¹⁻² Magazin istoric, nr. 4/1976; 12/1969.

la apogeul gloriei, și a scos-o din rîndul marilor puteri.

După Poltava, Carol XII s-a refugiat la Bender (Tighina), apoi la Demotika, în apropierea Adrianopolului — rămînînd acolo, cvasiprizonier și inactiv, timp de cinci ani, pînă la 20 septembrie 1714. În acea zi a pornit spre Suedia. În drum, a străbătut și țările române, unde — în numele voievodului muntean Ștefan Cantacuzino — l-au salutat și însoțit, de la Giurgiu, cronicarul Radu Popescu și boierii Drăghici Strimbeanu și Gligorie căpitanul. La Pitești, Carol a zăbovit 20 zile, fiind găzduit într-un conac de la Budeasa. De aici, el s-a despărțit de însoțitorii săi turci, români și suedezi și, travestit într-un simplu ofițer german, a plecat călare, cu numai doi oameni de încredere, spre Turnu Roșu. A trecut prin Cîlneni, Sibiu, Cluj, Zalău, Șimleul Silvaniei, părăsind teritoriul românesc la 31 octombrie. La 22 noiembrie același an, el a ajuns la Stralsund.

Epoca lui Carol XII, cu îndelungul război nordic (1700-1721), cu surprinzătoarele victorii și dramaticele înfringeri ale armatei suedeze, ca și soarta suveranului scandinav au preocupat mult pe contemporanii săi români. Cronicarul Ion Neculce, de pildă, notează în zeci de pagini informații foarte interesante despre acest războinic al nordului, care a impresionat prin personalitatea sa întreaga Europă. Contemporan cu evenimentele, cronicarul român dă o relatare foarte amplă a războiului Suediei cu Polonia, Rusia și Danemarca, a luptei de la Poltava — și, mai ales, a refugului și captivității lui Carol XII la Tighina — a îndelungilor și anevoioaselor tratative purtate cu sultanul, în vederea continuării războiului cu țarul Petru I. Neculce admiră Suedia și pe tinărul monarh: „Deci Șvedul era o țară puternică, craii lor era tinăr numai de șasesprezece-șeptesprezece ani și bun viteaz, dirz”.

El menționează în detaliu raporturile suedezilor cu românii, stăruind deosebi asupra zberetii și suferințelor îndurate de nordici în nefericita lor pribegie prin spațiul românesc și prin împărăția otomană. Cronicarul ține, de asemenea, să urmărească viața acestui erou scandinav pînă la sfîrșit, informînd că „au lăsat dilață de crăie surorii-sa, care este acum vie”.

Mult discutata problemă a locuirii lui Carol XII pe teritoriul românesc și a străbaterii acestuia, în 1710, în drum spre refugiu în Imperiul otoman, a preocupat și pe alți cronicari ai vremii. În Istoriile domnilor Țării Românești, cronicarul Radu Popescu povestește, cu lux de amănunte, cum „craii Ștefăului, scăpat din războiul ce au avut cu moscalii la Poltava, în Țara Căzăcească, fără noroc umblînd într-acei război”, a stat o vreme la Tighina (Bender). Și „vrînd împăratul turecului să-l ducă la Târgid și el nevrînd să meargă, s-au făcut mare turburare că vrea cu război să se apere”. Și Radu Popescu povestește cum îndrăznețul monarh s-a luptat vitejește cu oști tătărești și turcești și cum n-a putut fi prins decît prin incendierea casei unde se apăsă. Continuînd să urmărească prizonieratul suedezilor, cronicarul român dă amănunte despre întoarcerea lui Carol XII în țara sa. Vrednic de menționat este că, în acest scop, el a primit ajutor de la domnul muntean Ștefan Vodă Cantacuzino (1714-1715), care „au rînduit boiari pe Radu vornicul Popescu, pe Drăghici Strîmbeanu, pe Gligorie căpitanul”, care l-au călăuzit de la Giurgiu la Pitești, unde a stat 20 zile. De aici a călătorit incognito pe Valea Oltului: „S-au dus tîptil în cai de poște pînă în țara lui și nimeni nu l-au știut că iaste craii, între acei șveți ce mergea cu poște”.

Numeroase detalii, deosebit de interesante, despre apărarea lui Carol XII la Tighina și

despre forțata lui călătorie spre Constantinopol ni se păstrează și în cronică lui Radu Greceanu. Este vremea când o parte dintre soldații îndrăznețului rege, găzduți la București, au construit Turnul Colței, monument care, vreme de un veac și jumătate, a constituit un obiect de atracție pentru localnici și vizitatori. Avea dreptate baronul Alströmer, ministrul suedez la București, care, într-o declarație făcută presei, în 1927, afirma: „Simpatiile românilor față de Suedia datează din vremea când «carolinii» lui Carol XII primeau prin România”.

În anii care au urmat înfringerii lui Carol XII la Poltava, regele a încercat o redresare a situației imperiului său, dar, în 1718, când aproape terminase de cucerit Norvegia de sub stăpânirea daneză, un glonte misterios l-a ucis, în fața fortăreței Frederikshald. „Așa a murit, la vârsta de treizeci și șase de ani și jumătate, Carol XII, rege al Suediei...”, înzestrat cu toate virtuțile unui erou, care însă la el, din pricina excesului, avură repercusiuni tot atât de nefaste ca vicilele corespunzătoare. Dirigența sa — devenită încăpăținare — duse la nenorocirile din Ucraina și fu cauza care-l

întinzi cinci ani în Turcia; generozitatea sa — transformată în nesocotință — ruină Suedia; curajul său — împins până la limita inconștienței — îl pricinui moartea; la el simțămîntul dreptății se confunda adesea cu cruzimea, iar, mai cu seamă în ultimii ani ai domniei, regala sa autoritate începu să se asemene cu tirania. Marile sale calități — dintre care una singură ar fi ajuns oricărui alt principe să-l facă nemuritor — pricinuiră nenorocirea țării sale... Viața sa trebuie să fie altor regi o pildă și să dovedească cu cât mai folositoare este o domnie pașnică și fericită decât una împovărată de glorie” — scrie Voltaire în celebra sa monografie Istoria lui Carol XII.

În lucrarea Istoria Suediei (atlată în lucrul pentru Editura științifică și enciclopedică), din care reproducem fragmentul de mai jos, dr. Ion Hurdubețiu face și un „opis” al principalelor erori comise de monarhul Suediei, din care am extras numai cinci —, erori care s-au repercutat fatal asupra destinului regelui suedez, al armatei și țării sale. Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Alexandru n-a mai întilnit un Darius

Nimic nu i se mai părea cu neputință lui Carol XII, după ce stăpânea Polonia și Saxonia. De-acum el urzea planuri fantastice de cuceriri îndepărtate. În taină, a trimis ofițeri capabili în Asia și Egipt, pentru a-i schița planuri de orașe și a-i aduce informații cu caracter militar; visa să devină stăpînul țărilor aflate cîndva în imperiul lui Alexandru cel Mare. Harta Rusiei de pe masa lui de lucru trăda viitoarele campanii.

Dar, Carol XII s-a împotmolit șapte ani în Polonia și Saxonia (1700-1706), pe care, silindu-le la fel și fel de contribuții, le-a vlăguit. Această a fost prima sa mare greșală.

A doua greșală, care i-a fost fatală, a comis-o în toamna anului 1707. După ridicarea taberei de la Altranstätt¹, în loc să-l atace pe țar în provinciile baltice, unde suedezii mai aveau puncte de sprijin și posibilitatea unui ajutor rapid din patrie, Carol XII s-a îndreptat spre Moscova.

¹ Prim Tratatul de la Altranstätt (1706), regele Poloniei, August II, a fost obligat să renunțe la tron, în favoarea lui Stanislav Leszczyński, protejatul Suediei.

În pp. 26-27: scenă din timpul singeroasei confruntări de la Poltava, în cursul căreia oastea regelui suedez a suferit o usturătoare înfringere

Carol XII

Contele Piper a expus roștul acestui război de agresiune împotriva Rusiei ambasadorului austriac Tzintendorff, în următoarele cuvinte: „Lucrul cel mai important pentru coroana suedeză este de a distruge puterea Moscovei, care a ajuns așa de sus datorită introducerii disciplinei și instrucției militare străine. Cu timpul, această putere va deveni și mai periculoasă, dacă nu va fi sugrumată din fașă. De aceea, pacea nu poate fi încheiată nicăieri mai avantajoasă și mai sigur decât la Moscova”.

La începutul campaniei în Rusia, Carol XII dispunea de 43 000 soldați bine echipați și perfect instruiți, aflați sub propria-i comandă; de 20 000 soldați comandați de Lewenhaupt, în Polonia, și de 15 000 oșteni ai Armatei 3, aflată în Finlanda. În tot acest timp, din patrie s-au adus forțe proaspăt recrutate, pentru a suplini pierderile. În fața unor asemenea efective armate, conduse de cel mai bun strateg al timpului, era firesc ca Petru I să fi șovăit a se încumeta să le înfrunte.

Atunci Carol XII a comis a treia greșală, refuzînd să accepte oferta de pace făcută de Petru I, prin intermediul unui nobil polonez, căruia, plin de orgoliu, monarhul i-a răspuns semet: „Cu țarul eu voi trata la Moscova”. La aduce-

rea acestei replici, Petru I a rostit profeticile cuvinte: „Ira-tele meu Carol are întotdeauna pretenția să treacă drept Alexandru; îmi place să cred însă că nu va găsi în mine un Darius”. Dovadă că țarul era mult mai realist decât ciudatul său adversar. Într-adevăr, din confruntarea cu armata cea nouă a lui Petru I, suedezi și-au dat repede seama că nu mai aveau de-a face cu oastea neinstruită și neechipată, pe care o imprăstiaseră atât de ușor în bătălia de la Narva. Rușii au opus prima rezistență serioasă la trecerea Berezinei, dar au fost respinși în localitatea Holowzin. Ajuns la Nipru, Carol XII nu a izbutit să cucerească Moghilevul, decât după ce i-au sosit în ajutor trupele trimise de Lëwenhaupt.

După a doua mare bătălie din jurul Smolenskului, din 22 septembrie 1708, bătălie în care colonelul Dahldorf a salvat în ultima clipă viața regelui, Carol a comis a *patra greșală*: nu a așteptat sosirea lui Lëwenhaupt, care venea din urmă cu o armată de 15 000 soldați și cu 8 000 care încărcate cu provizii. De teama unei răscoale populare, suveranul a renunțat la planul său de a continua înaintarea spre Moscova. Crezînd și acum, la fel de orbește, în „steaua sa norocoasă”, el și-a îndreptat trupele spre Ucraina, pentru a se uni cu armata hatmanului Mazepa, care intenționa, cu sprijin suedez și polon, să separe Ucraina de Rusia și să se proclame suveran al Ucrainei din stînga Niprului.

Prin firea sa lașă și lingușitoare, hatmanul știuse să cîștige în așa măsură încrederea țarului, încît, cînd acesta a fost înștiințat despre tratativele secrete dintre Mazepa și regele polon Stanislaw Leszczyński, Petru I i-a extrădat pe cei doi denunțători, ofițerii Iskra și Cociubei. De un orgoliu maladiv, simțindu-se deseori jignit de Petru cel Mare, după cum relatează Pușkin în poemul său *Poltava*, Mazepa găsisese prilejul nimerit să se răzbune pe monarhul rus, la înaintarea armatei suedeze.

Carol XII spera să fie așteptat în Ucraina de „provizii

și aliați”, ne informează marile nostru istoric Dimitrie Cantemir. Într-adevăr, conform angajamentelor pe care și le luase față de polonezi și suedezi, Mazepa urma să ridice poporul ucrainean împotriva Rusiei și să unească armata cazacilor săi pe cea suedeză, căreia el îi promisese alimente și o prietenescă încadrare în iarna anului 1708. În acest scop, hatmanul făcuse mari provizii de alimente, furaje și muniții în orașul Starodub, dintre Nipru și Desna.

Factorul decisiv

În ultimul moment, Petru I se convinsese însă adevăratele intenții ale hatmanului Mazepa și îl supraveghea acum de aproape, cu o puternică armată comandată de prințul Menșikov. Mazepa a stăruit ca suedezi să grăbească înaintarea, pentru a preîntîmpina o eventuală ocupare a Starodubului de către ruși. De ce s-a temut n-ă scăpat, căci generalul suedez Lagerkron, care avea această misiune, a fost indus în eroare de către călăuze; țărânii ucraineni din partea locului l-au îndreptat pe drumuri greșite și abia la 28 septembrie 1708 el a putut ajunge la Starodub, unde, între timp pătrunseseră două regimente ale lui Menșikov. Prin efortul acestor două unități, conjugat cu acela al locuitorilor orașului și al țărânilor din împrejurimi, Starodubul a fost salvat. Suedezi au pierdut o excelentă cazare de iarnă, deoarece satele din jur aveau multe furaje, iar alimente se găseau din belșug în regiune. Ulterior, toate încercările lor de a cucerii acest oraș-cheie au eșuat, deoarece masele dezaprobată trădarea lui Mazepa. Ambiciozul hatman nu visa decât la propria lui înălțare, prin instituirea unei monarhii în Ucraina, cu ajutorul puterilor străine. El inițiasse acțiunea separatistă numai din dorința de a-și vedea „tîmplele cărunte împodobite cu o coroană”, în aventura sa fiind urmat doar de cîteva mii de cazaci.

Țărânii din satele ce ar fi trebuit ocupate de suedezi și-au ascuns alimentele, au

dat foc furajelor și, luîndu-și vitele, s-au restras în păduri. Sute de soldați suedezi și de cai au murit de-a lungul drumurilor ucrainene, din cauza foamei. Temuții cavaleriști de odinioară au trebuit să lupte ca infanteriști. Ei au părăsit sau au aruncat în mlaștini faimoasele lor tunuri. Mîndra armată s-a topit pe drum, iar atacurile partizanilor au amplificat suferințele și pierderile nefericirilor invadatori. Panica a pus stăpînire pe armată. Cu tot exemplul de îmbărbătare oferit de rege, mulți ofițeri și-au prezentat demisia.

Au existat și alte cauze care l-au determinat pe Carol XII să ia drumul Ucrainei. În acest sens, trebuie să folosim informațiile oferite de Dimitrie Cantemir, un bun cunoscător al perioadei. În preajma luptei de la Poltava, unde s-a năruit toată gloria lui Carol XII și s-a prăbușit faima de mare putere a Suediei, Dimitrie Cantemir se găsea la Con-

Petru cel Mare

Carol XII — Voltaire și... Kogălniceanu

În același an 1845, în care, la București, August Treboniu Laurian și Nicolae Bălcescu întemeiau Magazin istoric pentru Dacia, cu intenția de a publica în paginile lui letopisețe și cronici, hrisoave și documente „de mare interes istoric” pentru trecutul poporului român, la Iași, Mihail Kogălniceanu publica o lucrare intitulată *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leszczynski, Démètre Cantemir et Constantin Brancovan*.

În „Înainte — cuvântarea” acestei selecții de texte din cronicarii moldoveni și munteni, traduse în franceză și puse astfel în circuitul istoriografiei europene, Kogălniceanu explică motivele care îl îndemnează să se oprească asupra perioadei și personajelor respective: „Am ales începutul secolului XVIII tocmai pentru că în această vreme s-au dat întâlnire pe pământul nostru cele mai mărețe nume ale veacului: Petru cel Mare, Carol XII, Stanislas Leszczynski...”.

Referindu-se la valoarea informațiilor cuprinse în cronicile românești, Kogălniceanu afirma: „Biografiile [acestor oameni] scrise nu de unele grămăticilor înfunđați în vreo cancelarie, ci de către martori oculari care i-au urmat pe cîmpul de luptă, care au luat parte la sfaturile lor, care, în sfîrșit, au participat activ la toate evenimentele descrise, prezintă un interes cu adevărat dramatic. Ce istoric străin ar putea trece înaintea lui Ion Neculce, Nicolae Costin, Axinte Uricariu, ș.a.? Într-adevăr, cronicile lor menționează o serie întreagă de fapte, dintre care unele au fost cu deslăvișire uitate, iar altele complet deformate de istoricii din alte țări”. Despre prezența regelui suedez pe meleagurile românești, Kogălniceanu scrie: „Oprirea lui Carol XII la Varnița și felul în care a ținut piept unei întregi armate sînt înfățișate de cronicarii moldoveni într-un mod care ar străluci interesul oricui; istoricii suedezi se vor convinge lesne, sper, cît de folositoare le vor fi Fragmentele pentru biografia regelui lor...”.

Traducînd Capitolul XIV din Letopisețul Țării Moldovei, în care Ion Neculce relatează conflictul dintre „craul sfedzescu” și „țarul Moscului”, Kogălniceanu contrazice o afirmație a lui Voltaire din *Histoire de Charles XII (1731)* printr-o notă în care afirmă: „Deci Voltaire nu are dreptate cînd pretinde că valahii și moldovenii din armata lui Carol XII li fuseseră vînduți (subl. M.K.) de hanul tătarilor”. M. Kogălniceanu rectifica astfel o informație nefondată din punct de vedere istoric, întrucît oștenii români din armata suedeză erau legegii și nicidecum vînduți lui Carol XII de hanul tătarilor. Prin această îndreptare adusă de Neculce și Kogălniceanu se vede încă o dată că țările române dispuneau de o întinsă autonomie.

A.M.Ș.

nul tătarilor, priveau cu simpatie o victorie a suedezilor, care ar fi stăvilît influența exercitată de Rusia asupra unor teritorii în care Poarta era direct interesată.

După eșecul suferit în octombrie 1708 la Starodub, Armata 1 suedeză, comandată de Carol XII, și-a continuat drumul spre sud, pentru ca, la locul convenit dinainte, pe râul Desna, să se întâlnească cu cazacii lui Mazepa și cu Armata 2, pe care Lewenhaupt o aducea din Polonia. Petru I a încredințat urmărirea îndeaproape a armatei regale, flămînzite și lipsite de muniții, generalului Danilo Menșikov. Cît despre țar, el și-a rezervat sarcina cea mai importantă în împrejurările de atunci: să împiedice, cu orice risc, sosirea alimentelor și muniției.

Unități de avangardă trimise de Petru I, spre a-l hărțui pe Lewenhaupt, a-l atrage într-o luptă decisivă și a-l distruge, l-au interceptat pe generalul suedez imediat ce a trecut Niprul. În zilele de 8 și 11 octombrie 1708, între localitatea Propisk și râul Desna, suedezii au fost nevoiți să susțină trei bătălii crîncene, cu un adversar de trei ori mai numeros. Din 15.000 oameni, ei au pierdut 5.000. După ultima înfruntare, în care s-a angajat cu mult curaj, dar pe care a pierdut-o, Lewenhaupt a hotărît arderea celor 8.000 care cu arme și alimente. Primind la timp întărituri, aduse de generalul Bayer, țarul a putut opri incendierea lor totală și a capturat 6.000 căruțe nevătămate. Trupele comandate de Petru I și-au îndeplinit cu prisosință misiunea: legătura cu Polonia a fost tăiată, convoiul cu provizii și muniții interceptat, înainte de a ajunge la cartierul regelui suedez.

În timp ce inspecta șantierul naval de la Azov, Petru cel Mare i-a ordonat lui Menșikov să-l împiedice pe Mazepa să-l ajute pe suedezi. Acesta din urmă a luat cu asalt și a distrus Baturinul, reședința hatmanului, și a pus mîna pe arsenalul, tezaurul și

stantinopol, fiind la curent cu viața politică a Imperiului otoman. El-Pașa, pe atunci mare vizir, a aflat cu bucurie de expediția suedezilor în Rusia. El i-a scris de îndată lui Caplan-Chirai, hanul tătarilor din Crimeea, ca, de comun acord cu Mazepa, să sprijine cu toate mijloacele posibile pe Carol XII. Pentru

această acțiune dirijată de Înalta Poartă, vizirul le-a promis cazacilor restituirea vechilor lor libertăți. Numai ispitit de aceste făgăduieli ale guvernului otoman, Mazepa a avut curaj să încalce actul istoric din 1654 (uniunea Ucrainei cu Rusia) și să-l invite pe Carol XII. Sultanol, împreună cu vasalul său, Caplan-Chirai, ha-

magaziile ce așteptau să-i ospăteze pe suedezi fugari și informați. Cei mai mulți din oamenii lui Mazepa au fost prinși, spânzurați, trași în țepă sau pe roată.

În acești doi ani grei pentru Petru I, factorul decisiv al victoriei sale a fost poporul ucrainean. Într-un raport către ministrul de externe al Franței, de Torcy, ambasadorul Franței în Polonia, de Besenvald, scria: „Vă spun fără nici un înconjur: dacă regele Suediei nu va fi susținut de poporul ucrainean, nu văd cum ar putea termina victorios acest război. Ucraina este foarte bogată, aproape toată populația este înarmată și deprinsă cu războiul”. Speranța lui Carol XII că populația Ucrainei se va răscula împotriva stăpînirii de la Moscova s-a dovedit deșartă. Istoricul francez Ernest Lavisse remarcă faptul că din cei 15 000 cazaci mobilizați de Mazepa, 12 000 au refuzat în mod categoric să-l urmeze în tabăra suedezi și s-au dus să se închine lui Petru I.

Tzintendorf, ambasadorul austriac, detașat pe lângă cartierul general suedez, raporta, între altele, la Viena: „Mi se pare că în lupta cu Moscova norocul a părăsit Suedia... Suedezi suferă nu numai din cauza rezistenței opuse de regimentele moscovite și a calmului lor, dar și a atacurilor continue ale partizanilor, care pustiesc țara, lăsînd-o fără provizii... După mai multe lupte crîncene, armata suedeză a slăbit considerabil”.

Detașamentele de partizani deveneau tot mai numeroase și dădeau loviturii tot mai îndrăznețe. Unitățile lor au reușit să ucidă pe generalul suedez Limrot și pe însoțitorii săi, iar într-o altă împrejurare au nimicit un grup de 150 soldați suedezi.

Poltava — punctul crucial

După teribila iarnă a anului 1708, toată artileria lui Carol XII, altădată temută, se reducea la patru guri de foc. Dispunînd de bani, regele a mai putut angaja, în primăvara anului 1709, cîteva mii

de cazaci zaporojeni, vinduți de hanul Crimeei. În preajma marii răfuiele de la Poltava, regele suedez dispunea de aproximativ 30 000 oameni: o armată peștrită, nedisciplinată, lipsită de muniții.

Țarul opunea adversarului forțe net superioare: 44 000 infanteriști și 10 000 soldați călări. Întrucît el depozitase la Poltava muniții și mari cantități de provizii, Carol s-a decis ca în luna mai să asedieze localitatea, deși generalii săi îl sfătuiseră să cruțe praful de pușcă, iar sfetnicul său, Piper, era de părere să se retragă, fără a angaja marea bătălie cu rușii. Carol a stăruit însă în planul conceput, replicîndu-i: „Dacă un înțelger s-ar cobori din cer și mi-ar ordona să plec de aci, tot n-aș face-o!”. Aceasta a fost a cincea mare greșală a sa, care avea să atragă după sine deșigurarea Suediei.

Suveranul suedez se înverșuna să ocupe Poltava, pentru că nădăjduia ca prada de acolo să-i rezolve problema alimentării armatei, care suferea cîmpulit de foame. Relativ slab fortificata fortăreață Poltava, cu o garnizoană de numai 4 182 soldați ruși și 2 600 locuitori înarmați, a rezistat 87 zile. Ea a susținut și a respins 30 asalturi și a nimicit aproape un sfert din armata suedeză.

Tocmai cînd actele de eroism și de vitejie ale apărătorilor ruși și ucraineni ai Poltave uimeau lumea, Petru I s-a hotărît să-i vină în ajutor, cu tot grosul armatei sale. Nerăbdător să-l înfrunte pe țar, Carol XII i-a ieșit în întîmpinare, în ziua de 27 iunie. Dar, de data asta, norocul l-a părăsit; rănit grav la un picior, a făcut febră. Deși chirurgii au fost de părere să-i amputeze călcîiul rănit, regele a refuzat. A ordonat să fie lăsat să comande purtat pe o targă, susținută de doi cai. La această nenorocire, s-au adăugat și disensiunile, tot mai accentuate, dintre cei doi străluciți generali ai săi: Lewenhaupt și Rehnsköld, care se detestau reciproc.

În acel moment critic pentru suedezi, armata rusă, complet refăcută în nouă ani de continue eforturi ale lui Petru I, s-a pus în mișcare în direcția Poltavei, rînduindu-se în două linii.

Emoționat de momentul pe care-l trăia și conștient că de el depindea tot ce cu atîta trudă clădise și realizase pînă atunci, țarul a ieșit în fața frontului, adresînd trupelor memorabilele cuvinte: „Momentul hotărîtor a sosit. Nu trebuie să vă gîndiți că luptați pentru Petru. Nul! Voi luptați pentru imperiul ce i-a fost încredințat lui Petru, voi luptați pentru patrie, pentru credința noastră ortodoxă, pentru Biserica, pentru Dumnezeu”. Pe robul său turcesc, Petru I a trecut apoi prin fața tuturor comandanților, încurajîndu-i și promîtîndu-le recompense.

Începutul bătăliei l-au dat suedezi, în dimineața zilei de 8 iulie 1709. La revărsatul zorilor, generalul Slippenbach a atacat vijelios aripa dreaptă rusă, comandată de Roen, și i-a împins pe ruși înapoi, încît suedezi s-au grăbit să strige: „victorie!”.

Generalul Kreutz, care, conform planului, trebuia să atace adversarul din flanc, cu 5 000 cavaleriști, s-a rătăcit. Din acel moment, toată tactica lui Carol XII s-a dovedit zadarnică. Trupele rusești s-au revărsat în cîmpia din fața Poltavei, copleșindu-i pe dușmani, care luptau acum descurajați și în totală dezordine.

Artileria rusească a făcut ravagii în rîndurile suedeziilor, care au început să dea înapoi. O singură linie din infanteria rusă, numărînd 10 000 soldați, a pus pe fugă pe foștii biruiți de la Narva. Voltaire, care a scris despre amîndoi protagoniștii conflictului ruso-suedez, a tras următoarea concluzie, după ce a descris în detaliu „preamărita și preaglorioasă victorie” de la 8 iulie 1709: „Amintirea Narvei a fost principala cauză a nenorocirii de la Poltava a lui Carol”.

CARTI SOSITE LA REDACȚIE

● **DOCUMENTE PRIVIND REVOLUȚIA DE LA 1848 ÎN ȚĂRILE ROMÂNE. B. ȚARA ROMÂNESCĂ** (sub egida Direcției generale a Arhivelor statului, Institutului de istorie „Nicolae Iorga”).

Editura Academiei, București, 1983, 362 pp., 39 lei: 483 mărturii documentare din perioada 12 martie 1848 - 21 aprilie 1850.

● **Ștefan Olteanu — SOCIETATEA ROMÂNESCĂ LA CUMPÂNĂ DE MILENII. SECOLELE VIII-XI.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 230 pp., 23 lei: studii consacrate structurilor medievale timpurii pe pământurile carpato-danubiano-pontice.

● **Gheorghe Gheorghe — TRATATELE INTERNAȚIONALE ALE ROMÂNIEI. 1939-1965.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 424 pp., 36 lei: 252 documente diplomatice rezumate și adnotate.

● **DIPLOMAȚII ILUȘTRI. VOL. IV.**

Editura politică, București, 1983, 420 pp., 25 lei: Alexandru Mavrocordat Exoportul, Nicolae Bălcescu, Lord Salisbury, Agenor Goluchowski, Thomas Masaryk, Take Ionescu, Aristide Briand evocați de Paul Cernovodeanu, Dan Berindei, Dan A. Lăzărescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Eliza Campus, Vasile Nețea, N.Z. Lupu.

● **CĂLĂTORII STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE. VOL. VIII** (volum îngrijit de Maria Holban — redactor responsabil, M. M. Alexandrescu, Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu).

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 670 pp., 67 lei: relații ale călătorilor din perioada 1689-1716.

● **M. G. Bujor — SCRIERI** (ediție de Teodor Pinteau, prefată de Nicolae Copoiu).

Editura Minerva, București, 1983, 378 pp., 20 lei: din versurile și proza unui militant de frunte al mișcării revoluționare din patria noastră.

● **General-major Constantin Antip — PUBLICISTICA MILITARĂ ÎN SERVICIUL APĂRĂRII NAȚIONALE.**

Editura militară, București, 1983, 272 pp., 13 lei: istoricul unor bogate tradiții patriotice și militante.

● **Ion Petrovici — ÎNSEMNĂRI DE DRUM** (ediție de Dumitru Petrescu).

Editura Sport-Turism, București, 1983, 268 pp.: călătoriile filozofului și omului politic.

● **Grigore Brâncuș — VOCABULARUL AU-TOHTON AL LIMBII ROMÂNE.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 200 pp., 11,50 lei: situația cuvintelor păstrate în limba română din vocabularul geto-dac.

● **FACTORUL DEMOGRAFIC ȘI ROLUL SĂU ÎN ÎNTĂRIREA CAPACITĂȚII DE APĂRARE A PATRIEI** (sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară).

Editura militară, București, 1983, 204 pp., 8,75 lei.

● **Dr. Ion Cojocaru — AL PATRULEA BRAȚ AL DUNĂRII.**

Editura militară, București, 1983, 176 pp., 7 lei: din istoricul canalului Cernavodă—Constanța Sud—Agigea.

● **SZÉKELY OKLEVÉLTÁR. VOL. I** (Diplomatarul secuiesc, ediție Lajos Demény, Josef Pataki).

Editura Kriterion, București, 1983, 396 pp., 38 lei: protocoalele Scaunelor de judecată din Odorheiu Secuiesc, dintre 1569 și 1591.

● **Corneliu Albu — PE URMELE LUI ION INOCENȚIU MICU-KLEIN.**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 262 pp., 17,50 lei: din viața unui luptător pentru drepturile românilor transilvăneni.

● **Claudia Cleja Stoicescu — SUB SEMNUL MUZEULUI.**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 258 pp., 29 lei: incursiuni în istoricul unor celebre lăcașe păstrate de tezaure culturale.

● **G.D. Iscu — INTRODUCERE ÎN STUDIUL ISTORIEI MODERNE A ROMÂNIEI.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 356 pp., 23 lei.

● **Titu Maloirescu — JURNAL ȘI EPISTOLAR. VOL IV** (ediție de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Dornica Filimon).

Editura Minerva, București, 1983, 446 pp., 19 lei: corespondență dintre 22 iulie 1862 și 12 iulie 1864.

● **Maria Brăescu — INTERFERENȚE ROMÂNEȘTI ÎN OPERA MARTHEI BIBESCU.**

Editura Minerva, București, 1983, 180 pp.: 12 lei: vezi și Magazin istoric, nr. 6, 12/ 1977, 1-5, 1978.

● **Vasile Drăguț — FATA MORGANA LA TASILI.**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 152 pp., 24 lei: prima expediție românească în ținuturile celebrelor picturi rupestre din nordul Africii.

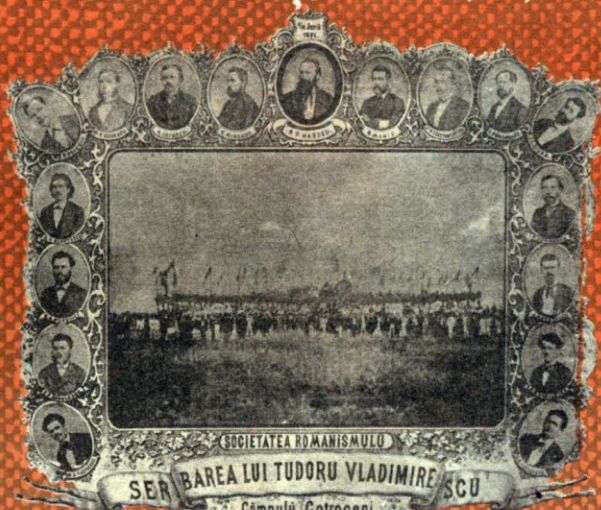
● **Jan Urban Jarník — CORESPONDENȚĂ. VOL. II** (ediție de Trăian-Nișcov).

Editura Minerva, București, 1983, 388 pp., 21 lei: vezi și Magazin istoric, nr. 6/1979.

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Cîteva imagini prezentate în expoziția organizată la Muzeul de istorie a Municipiului București (Magazin istoric, nr. 5/1983)

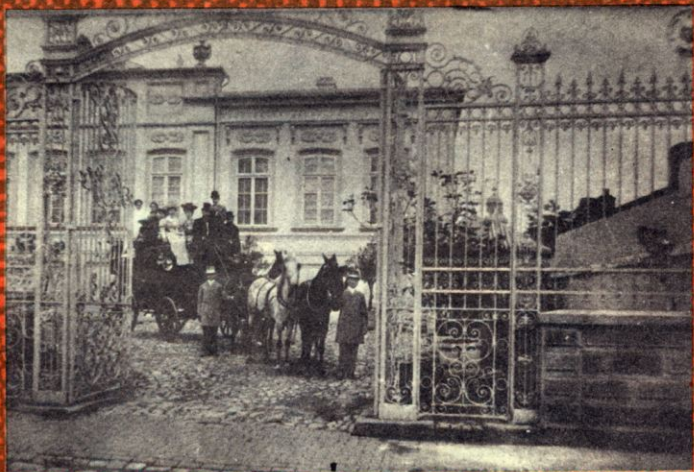
vechi imagini bucureștene (II)

**Festivități pe cîmpul Cotroceni cu prilejul aniversării a 50 ani
de la revoluția lui Tudor (medalionul de sus, în centru, B. P. Hasdeu,
președintele comitetului de organizare)**

Chioșc în Cîșmigiu, în 1900

Casa Eliad din strada Mircea Vodă

Car alegoric al ateliereilor „Lemaître” în 1881

La plimbare cu triciclu la început de veac XX

Biroul generalului Gh. Manu (1833-1911), cel care, în 1877, a primit capitularea garnizoanei otomane de la Vidin

**Maica Smara (Smaranda Gheorghiu) împreună
cu membrele societății feministe „Oborul”, la 1880**

În 1913, la Muzeul de artă Kalinderu

1917: Rudolf Hess în România

A părută la Londra în 1979, lucrarea *The Murder of Rudolf Hess* (Asasinarea lui Rudolf Hess), de Hugh Thomas (editura Hodder and Stoughton), își propune să demonstreze că, în cursul celui de-al doilea război mondial, ar fi avut loc o senzațională substituție de persoane. După cum se știe, la 10 mai 1941, căpetenia nazistă Rudolf Hess — pe care Hitler îl numise, încă din 1933, locțiitor al său la conducerea partidului — a plecat cu un avion, pilotat de el însuși, în Marea Britanie, pentru a propune guvernului acestei țări să încheie pace cu cel de-al treilea Reich. Aparatul de propagandă german, dirijat de Goebbels, s-a grăbit să-l declare „nebum”, desolidarizând astfel Berlinul de misiunea pe care și-o asumase fugarul. Totuși, peste numai o lună și douăzeci de zile, Wehrmachtul a declarat agresiunea sa împotriva Uniunii Sovietice, ceea ce a dat, a posteriori, un plus de verosimil tentativei lui Hess. Dar, pe ansamblu său, episodul a rămas învaluit în tot felul de incertitudini, cu privire atât la cauzele sale, cât și la sporiurile urmărite. Sir Ivone Kirkpatrick, diplomatul britanic care l-a identificat pe Hess imediat după aterizarea forțată a acestuia în Scoția, notează în memoriile sale: „Episodul Hess este unul dintre cele mai bizare ale istoriei”. Medic în armata britanică, Hugh Thomas a avut prilejul să îl examineze pe prizonier — condamnat în procesul de la Nürnberg la detențiune pe viață —, în închisoarea Spandau, din Berlinul Occidental. De 17 ani, el este ultimul supraviețuitor internat din rândul marilor criminali de război care și-au primit clemența osidă în orașul unde Hitler și organiza periodic triumfalele parăzi, dominate de semnul svastice. De-a lungul a mai bine de două sute de pagini, folosind documente publicate sau inedite, discutând cu puțini martori rămași în viață ai evenimentelor din urmă cu peste patru decenii, reproducând și comparând diverse texte și fotografii, Hugh Thomas ajunge la o concluzie insolită: după părerea lui, cel sosit în Anglia (și actualmente deținut la Spandau) nu ar fi Rudolf Hess, ci o „dubură”, un individ care seamănă leit cu fostul om de încredere — de cea mai mare încredere — al lui Hitler.

A înșira, fie și în rezumat, toate argumentele pe care autorul le aduce în sprijinul tezei sale ar necesita un spațiu mult prea mare. „Probele” se etalează pe un registru foarte vast, care începe cu trăsăturile fizice (Hess ar fi avut strungăreață, în vreme ce sosia sa are o dențilie regulată) și continuă cu înfățișarea avionului (cel ajuns în Scoția dispunea de rezervoare suplimentare spre deosebire de cel cu care ar fi decolat Hess). Printre celelalte „dovezi” se înscriu marile deosebiri de comportare dintre cele două persoane, contradicții și nepotriviri în privința rutelor pe care a zburat locțiitorul Führerului, refuzul încăpăținat al acestuia de a se întalni, la vorbitorii închisorii, cu soția sa sau cu vreuna din fostele sale secretare etc. etc. etc.

În esență, Thomas susține că Hess a decolat într-adevăr de la

Augsburg, cu intenția de a ajunge în Marea Britanie, dar a fost interceptat și doborât de aviația de vânătoare a lui Göring. Imediat după aceea, hitlerștii l-au trimis în Anglia dublura — omul care seamăna cu el, pentru a pune guvernul de la Londra în încurcătură.

Ajuns la capătul volumului, cititorul nu se poate împiedica să nu aprecieze abilitatea cu care autorul utilizează (am fi chiar tentați să spunem: manipulează) „dovezile” în favoarea tezei sale. În ciuda acestei abilități însă, cartea nu convinge. Este greu, dacă nu chiar imposibil de admis că soția lui Hess s-a lăsat înșelată, vreme de atâtea decenii, de un impostor care a imitat perfect scrisul căpeteniei naziste de-a lungul a mii și mii de misive trimise familiei. Este și mai greu de conceput că nu s-a păstrat cel mai mic document, nici măcar în jurnalele intime și memoriile celorlalți membri ai cillei conducătoare hitleriste, despre așa-zisa lichidare a locțiitorului Führerului și despre expedierea, în locul lui, a unei dubluri. În sfârșit, faptul că nici unul dintre ceilalți mari criminali de război, judecați la Nürnberg, nu au suferit un cuvânt despre această substituție (deși nu s-au jenat deloc să dea în vileag nenumărate alte „secrete de familie”) pledează decisiv împotriva teoriei medicului britanic. De altfel, partea cea mai subredă a ipotezei avansate de el o constituie tocmai substituția: chiar dacă ar fi vrut să împlească zborul lui Hess, doborâtul avionului, nazistii nu ar fi avut nici un motiv să trimită totuși în Anglia pe altcineva în locul lui. Așa cum au procedat în multe alte cazuri (inclusiv al feldmaresalului Rommel), ei ar fi transformat asasinatul într-o „cădere în luptă” sau într-un „accident” și l-ar fi înmormântat pe Hess cu fastul tipător al unor funeralii naționale.

Singura parte cu adevărat interesantă și verosimilă a volumului o

reprezintă un pasaj, de a cărui autenticitate nu se mai poate îndoi nimeni. Acest pasaj din pp. 26-31 interesează, în mod particular pe cititorul român. Autorul ne oferă o premieră istoriografică absolută, descoperind un extras din 1937 după livretul militar al lui Hess, document care nu a văzut pînă acum lumina tiparului și nici nu a fost comentat. Din extras, reiese că, în perioada primului război mondial, locotenentul Rudolf Hess a fost rănit relativ ușor, la 12 iunie 1916, în luptele pentru fortul Douaumont (lângă Verdun), o a doua oară „pe dechirile dintr-o Oltuz și Sînic”. La 25 iulie 1917, și o a treia oară, „în bătălia de la Ungureana”, la 8 august 1917. Cu acest ultim prilej, un glonte de pușcă a nimerit în plămînu stîng al locotenentului, scoțîndu-l definitiv din luptă pentru tot restul războiului.

Cu ajutorul Ambasadei Republicii Socialiste România de la Londra — căreia îi aduce mulțumiri (p. 199) — Hugh Thomas a aflat că luptele de la Ungureana au durat patru zile, provocînd mari pierderi invadatorilor. De asemenea, el a mai căpătat detalii cu privire la armele folosite de infanteriștii noștri în acea vară de grele încercări și a ajuns la concluzia că rana lui Hess fusese provocată de un proiectil — fie de 6,5 mm, tras de o pușcă Mannlicher, fie de 7,62 mm, tras de o pușcă Moisin-Nagant. Ambele aceste arme au făcut pe atunci ravașii printre trupele germane și austriace, care s-au zbatut zadarnic să străpungă frontul din sudul Moldovei.

Și lată cum, într-o lucrare cu o tematică de un tip cu totul particular, găsim o nouă și impresionantă măturătură, pe deplin obiectivă și riguros documentată, despre vitejia cu care s-au bătut ostașii noștri, în zilele fierbinții de iulie și august 1917 pentru apărarea meleagurilor strămoșesti.

Partea finală a extrasului din livretul militar al lui Rudolf Hess, în care se consemnează rănirea lui în luptele de la Ungureana și lungul pelerinaj pe care l-a făcut apoi în spitalele germane

Zentralarchiv des Reiches

Kriegsverw. u. Kriegsärztl.
Zentralarchiv des Reiches
I 8 90/3 - 962.

Kriegs-Flangliste

des
Seyd. Progez-Euaty - Abt. 1

fin
Gen. d. Hess (1937) Rudolf Hess.

8.8.17

bei der Gefangennahme des Ungarischen Heeres

(Gen. Goppert - Lungen 18)

4.8.17 mit Kriegsplatz 21.1/1/Regimentärkoll.

25.8.17 mit Kriegsplatz 3. 21.1/1/Regimentärkoll.

11.9.17 auf dem Kriegsp.

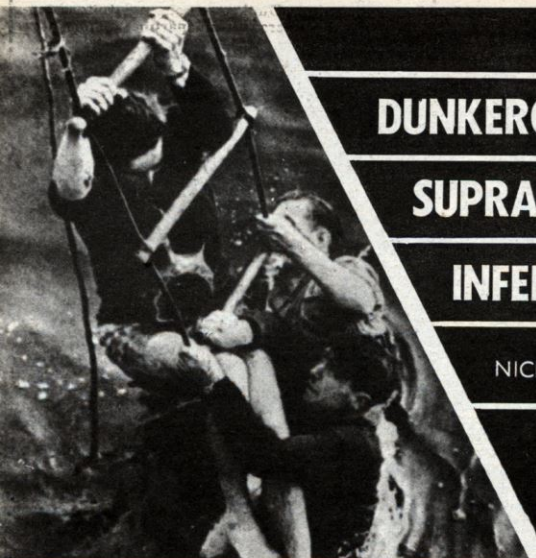
17.9.17 mit Prof. Dr. Meißner 18.

25.10.17 mit Prof. Dr. Alexander Sad.

F. & R.

München, den 23. 11. 1937

DUNKERQUE —

SUPRA VIEȚUITORII

INFERNULUI

NICHOLAS HARMAN

În istoria celui de-al doilea război mondial și poate chiar în istoria militară a tuturor timpurilor, bătălia de la Dunkerque (mai-iunie 1940), ocupă un loc cu totul aparte: începută ca o indubitabilă înfrângere, ea s-a transformat într-un fel în victorie. Peste 200 000 ostași britanici, peste 100 000 francezi și un număr de belgieni au reușit să scape din încercuirea germană, să traverseze Canalul Minecii și să ajungă în Anglia, pentru a continua lupta pînă la biruința finală asupra nazismului.

Reacțiile la această succesiune de evenimente au fost imediate și foarte puternice. Pentru aliații occidentali și pentru simpatizanții lor de peste ocean, episodul de la Dunkerque a oferit un puternic sprijin moral într-una dintre cele mai critice perioade ale conflagrației. Încă înainte de a se încheia evacuarea, la 1 iunie 1940, ziarul New York Times scria, cu un amestec de patos și lirism: „Atîta vreme cit va dăinui limba engleză, cuvîntul Dunkerque va fi rostit cu cel mai profund respect. Căci în acel port, într-un infern cum nu s-a mai pomenit vreodată pe fața pămîntului, la capătul unei bătălii pierdute, jalnicele zdrențe, care păreau că înveșmîntează pe cei ce luptă împotriva lui Hitler, au căzut ca prin farmec, lăsînd să se vadă o strălucitoare armură... La fel de strălucitoare sînt și inimile oamenilor care se bat pentru libertate și pe care Hitler nu-i poate învinge... Dunkerque va însemna, de acum înainte, încrederea în victoria asupra fascismului”.

Cu realismul care îl caracteriza, noul prim-ministru al Angliei, Winston Churchill,

a adus un vibrant omagiu celor angajați în bătălia de la Dunkerque, dar a atras atenția, încă de pe atunci, că o retragere, oricît de reușită ar fi, nu trebuie confundată cu un succes pe cîmpul de luptă și, mai ales, nu trebuie descrisă drept un triumf. Pentru a defini evacuarea din nordul Franței, primul ministru britanic a ales termenul *deliverance*, care s-ar traduce cu „îzbăvire” sau „mîntuire”. Dar, pentru acel moment, o asemenea decentă rezervă nu era suficientă. După înfrîngerea Poloniei — la care aliații occidentali asistaseră fără a mișca un deget —, după „războiul ciudat” — cele opt luni și ceva de lincezeală completă pe Frontul de vest —, după cîștigarea Norvegiei și Danemarcei de către hitleriști și după uliturul lor Blitzkrieg, declanșat la 10 mai 1940, prin invazia concomitentă a Belgiei, Olandei, Luxemburgului și Franței, opinia publică britanică avea nevoie de mult mai mult decît de o simplă „îzbăvire”.

Așa s-a născut „spiritul de la Dunkerque”, care a intrat, pe poarta de onoare, în mitologia Angliei. Era un mit care pleca de la un viguros simbul de realitate, dar căruia i s-a adăugat, foarte repede, carnea dulce și parfumată a legendei. Era, mai ales, un mit necesar. Războiul evoluase neașteptat de rău pentru Marea Britanie. Rămășă singură în fața Reichului, ea se vedea acum „înghesuită în corzi” de un inamic mult mai puternic, care amenința să reediteze, la distanță de aproape nouă secole, expediția lui Wilhelm Cuceritorul peste Canalul Minecii. Anglia aproape că nu avea armată terestră, iar armata, cîtă era, aproape că nu avea arme. Destoinică,

neînfricată, dar jalnic de slabă în comparație cu Luftwaffe, Royal Air Force constituia un semn de întrebare, căruia puținii îndrăzneau să-i dea un răspuns optimist. Singura nădejde temelnică o reprezenta marina militară — Royal Navy —, dar ce putea face ea împotriva norilor de planoare și a grindinei de parașutiști, cu care Wehrmachtul potopise țărilor atacate?

Da, mitul era necesar. În lipsa infanteriștilor, a tunurilor, a tancurilor și chiar a puștilor și gloanțelor, englezii aveau nevoie de cuvinte. De cuvinte care să le restabilească încrederea în ei înșiși. De cuvinte care să-i convingă nu numai că vor putea face față unui implacabil asalt, ci că vor duce lupta și mai departe, până ce balanța va înclina în favoarea lor. De cuvinte care să convingă și alte puteri antifasciste de pe cuprinsul globului că englezii vor rezista și vor învinge.

Așa s-a născut legenda „spiritului de la Dunkerque”. Ca orice legendă populară, ea nu are un autor anume. Nimeni identificabil nu a născocit-o, nimeni identificabil nu a impus-o, nimeni identificabil nu a difuzat-o. O masă anonimă de oameni a răspândit-o din gură în gură. Unii — puțini — participaseră la evenimentele sau fuseseră martorii lor oculari. Alții — cei mai mulți — nu avuseseră nimic de-a face cu ele. Și unii, și ceilalți au pornit de la episodul autentic, l-au amputat de unele aspecte esențiale și i-au grefat altele (la fel de esențiale, dar fictive), l-au atribuit cauze, condiții și urmări (unele reale, altele imaginare), au distribuit elogiul și blamuri, coroane de lauri și coroane de spini (uneori cu oarecare dreptate, alteori în mod cu totul arbitrar), au exagerat în multe privințe și au făcut în mai multe etc. etc. etc.

Așa s-a zămislit spontan, mai bine-zis a fișnit din folclorul instantaneu al epocii, „spiritul de la Dunkerque”. Un proces de creație a cărui rapiditate se explică, desigur, prin caracterul extrem de dramatic al momentului și prin necesitățile lui. Ceea ce este însă mai greu de explicat este longevitatea legendei. Ea dăinuie ca atare de peste patru decenii în mințile și sufletele britanicilor (și nu numai ale lor), ba chiar și în memoria celor mai mulți dintre veterani, care au ajuns să accepte versiunea recondiționată și de uz curent, în locul celei efectiv trăite de ei. E drept că la aceasta a contribuit și trecerea mitului de pe planul folcloric pe cel cult, prin preluarea lui în istoriografie, literatură, teatru și film. Snow Goose (Gisca de zăpadă) de Paul Gallico sau Return Via Dunkirk (Întoarcerea prin Dunkerque) de Gun Buster au devenit cărți clasice ale acestui subiect și au cunoscut — în engleză și în numeroase traduceri — tiraje de zeci de milioane de exemplare. Influențe ale mitului s-au făcut resimțite, până în ziua de astăzi, și în opere de indiscutabilă seriozitate științifică.

Am fost de față, în mai 1980, când Marea Britanie a omagiat, într-o manieră solemnă și patetică, împlinirea a patru decenii de la bălta de pe plajele Dunkerqueului. În puzderia de manifestări, cele mai emoționante au fost, desigur, cele la care au participat ei,

veteranii de la Dunkerque, supraviețuitorii infernului. Aprecierea nu-mi aparține. Au folosit-o și BBC, în emisiunile de radio și de televiziune, participanții la luptele din timpul evacuării, au folosit-o reporterii și scriitorii în presă. Și nu o dată am auzit și o asemenea apreciere: de fapt acolo a fost altfel.

Așadar, aniversarea în loc să întărească atribuțiile mitului l-a adus cîteva corective.

Dar în ce constă acest mit? Îată-l descompus în elementele sale de bază:

1) Ostașii britanici rezistă cu vitejie unui dușman mult superior în efective și tehnică militară, care încearcă zadarnic să-i la prizonieri sau să-i nimicească.

2) Toți aliații de pînă atunci — olandezii, belgienii și francezii — îi trădează pe englezi, lăsându-i singuri în fața inamicului.

3) Ajunși în portul Dunkerque, o parte din britanici organizează o apărare de netrecut, la adăpostul căreia camarazii lor, inclusiv mulți francezi, izbutesc să ajungă în Anglia.

4) Mii și mii de șalupe, iole, iahturi, remorchere, bărci cu pinze, cu visle și cu motor, avînd echipe civile, s-au mobilizat voluntar și au înfruntat atacurile avioanelor și vedetelor rapide germane, pentru a asigura evacuarea peste Canalul Minecii a celor mai bine de 300 000 oameni.

În fiecare dintre aceste componente intră o doză de adevăr. Dar, în fiecare dintre ele, intră și o cotă — mai mare sau mai mică — de mit. Desprinderea unuia de celălalt este sarcina pe care și-a luat-o istoricul britanic Nicholas Harman, în lucrarea sa Dunkirk — The Necessary Myth, apărută într-o a doua ediție, revăzută și adăugită, în Editura „Coronet Books”, în 1981. Salută de critici și recenzenți, bucurîndu-se de un mare succes de public, cartea a fost tradusă în cîteva limbi europene și a intrat, vreme de cîteva luni, pe lista de best-sellers din Statele Unite.

În căutarea adevărului, Harman nu s-a mulțumit numai să citească imensa literatură apărută pe tema Dunkerque și nici să răscolească prin arhivele britanice, franceze, belgiene și germane, găsind documente inedite, cărora li se ignora pînă și existența. El a stat de vorbă cu numeroși supraviețuitori ai evacuării, oferindu-le posibilitatea să relateze evenimentele în desfășurarea lor autentică. Harman a început prin a scrie un serial documentar de televiziune, care s-a transmis la BBC, stîrnind un mare interes și aducîndu-i multe scrisori cu observații, completări și rectificări. De toate acestea a făcut uz cînd și-a conceput lucrarea.

În sfîrșit — dar nu și în ultimul rînd —, autorul găsește o explicație verosimilă pentru unul dintre cele mai celebre mistere ale celui de-al doilea război mondial: de ce s-au oprit tancurile naziste la periferia Dunkerqueului, în loc să zdrobească, sub senilele lor, pe soldații aliați care așteptau îmbarcarea?

Începînd cu acest număr, publicăm (cu titlul și subtitlurile revistei noastre) extrase semnificative din reconstituirea lui Harman.

Cele trei surprize

De îndată ce pământul s-a uscat de zăpezele iernii 1939-1940, planul german de atac pe Frontul de vest a căpătat contururi definitive. Serviciile de informații franceze anticipaseră din vreme data exactă a ofensivei, dar înaltul comandament aliat a refuzat să ia în considerare avertismentele lor. La drept vorbind, nici nemții nu au știut, până în ultima clipă, când se vor pune în mișcare. Abia în ziua de 9 mai, la amiază, meteorologul-șef de la cartierul general nazist a putut anticipa, pentru dimineața următoare, cer senin pe toată întinderea frontului. Când previziunea s-a confirmat, Hitler a acordat acestuia ofițer, care nici măcar nu văzuse cum arată o tranșee, Crucea de fier clasa I.

Conform doctrinei militare tradiționale, atacatorii ar fi trebuit să simuleze ofensiva pe un sector al frontului și să-și trimită forțele pe altul. De data aceasta însă, germanii au aruncat toate efectivele și toată tehnica militară de care dispuneau într-o puternică ofensivă dublă. Ei exploatau astfel cele trei superiorități de care se bucura Wehrmachtul asupra aliaților occidentali: noile divizii blindate, trupele de șoc aeropurtate și înaltul grad de mecanizare a trupelor de infanterie.

Frontiera occidentală a Germaniei urmează, în linii mari,

o linie care pornește la nord de Elveția și urcă de-a lungul Franței, Luxemburgului, Belgiei și Olandei. Francezii își întăriseră granița, construind faimoasa Linie Maginot, care înțepea de la frontiera cu Elveția până la cea cu Luxemburgul. Pe acest sector, nemții nu au întreprins nimic. La nord de capătul Liniei Maginot, acolo unde Franța se învecinează cu Luxemburgul și Belgia, a atacat Grupul de armate A¹: acesta concentra șapte din cele zece divizii blindate (Panzer), de tipul cel mai modern de care dispunea Reichul. Și mai la nord, pe lunga frontieră cu Belgia și Olanda, ofensiva a fost declanșată în zorii zilei de 10 mai 1940 de Grupul de armate B, de sub comanda generalului von Bock².

Von Bock era un ofițer de școală veche. Pe la începutul

¹ Aflat sub comanda generalului Gerd von Rundstedt, unul din favoriții lui Hitler, care l-a ridicat la rangul de feldmaresal. Din 1942 până în 1945, cu o scurtă întrerupere în vara anului 1944, Rundstedt a fost comandantul-șef al forțelor naziste în Europa Occidentală.

² Generalul (ulterior feldmaresalul) Fedor von Bock a comandat grupuri de armate în Franța și apoi pe Frontul de est (1941-1942), plină de a căzut în dizgrația Führerului, care l-a demis, fără menajamente, la 13 iulie 1942. Bock a murit la Berlin, în 1945, în urma unui raid aerian.

³ Generalul Heinz Guderian a avut o carieră în zigzag, când apreciat, când blamat de anturajul lui Hitler. Din iulie 1944 până în martie 1945 a fost șeful de Stat major general al armatei de uscat.

anului 1935, el a avut o dispută răsunătoare cu principalul teoretician al blindatelor, generalul Guderian³.

— Nu-mi plac tancurile decolac a declarat von Bock.

— De ce? a îndrăznit să intrebre mult mai tânărul Guderian.

Von Bock l-a fulgerat cu privirea:.

— Mai întâi, pentru că tanchiștii nu sînt în stare să salute, așa cum se cuvine, la o paradă militară. Și pe urmă, pentru că blindatele se deplasează prea repede. Cum poți să ții legătura cu ele, fără telefon?

— Prin radio, a ripostat Guderian.

— Te înșeli! a strigat von Bock, bătînd cu pumnul în masă. Aparatele de radio nu pot funcționa în carcasa tancurilor.

Bătrînul general se înșela profund. Dar acum, în mai 1940, el avea la dispoziție o oștire după gustul său. Ce-i drept, îi fuseseră repartizate și trei divizii blindate. Dar erau cele mai slabe ale Wehrmachtului — cu tancuri vechi, avînd viteză mică și armură subțire. Mai mult decît atît, ca și cele ale aliaților din fața lor, carele blindate fuseseră risipite printre unitățile de infanterie și se aflau sub comanda ofițerilor superiori ai acestora. Deși bine dotați cu camioane și chiar autobuze, infanteriștii lui von Bock se deplasau, în marea lor majoritate, cu trenul sau pe jos, ca în primul război mondial. Cît despre artileria grea, aceasta era tratată de cai. Ofițerii — și ei de modă veche — de sub comanda lui von Bock considerau că le va fi mai ușor să găsească furaje decît benzină în Belgia și Olanda.

Cînd Grupul de armate B s-a pus în mișcare, ușa i-a fost deschisă de unitățile militare cele mai moderne ale Wehrmachtului — formațiile de bombardiere Stuka și trupele de desant aerian. Aceste forțe au luat prin surprindere armatele belgiene și olandeze, capturînd intacte majoritatea podurilor

În p. 34: scard lansată de pe una din navele britanice în ajutorul celor care reușiseră să se salveze de pe plajele de la Dunkerque

Două ipoteze de pe frontul francez în primăvara anului 1940: în tranșeele Liniei Maginot soldați francezi jucid cărți...

și punctelor fortificate de la frontieră. Zonele din spate au fost supuse unor crâncene bombardamente. În haosul care a rezultat, diviziile lui von Bock, impecabil organizate, au mărșăluit triumfal, zdrobind slaba rezistență a unităților fărâmițate și derutate ale apărătorilor.

Aliații franco-britanici se așteptau la acest atac, deși nu anticipaseră fantastul succes înregistrat de bombardiere și de trupele aerportate. Conform planului, diviziile franceze și corpul expediționar britanic au înaintat în Belgia și Olanda, pentru a face față invaziei. Dar acolo s-au izbit de trei surprize. Mai întâi, nu au mai găsit punctele fortificate și liniile de apărare în care speraseră să se instaleze. În al doilea rând, avangărzile naziste pătrunseseră mult mai adânc decât se prevăzuse în cele mai pesimiste versiuni ale planului de ripostă. În al treilea rând — și cel mai important — nașiții atacaseră și pe un alt sector al frontului, așa cum vom vedea imediat, și amenințau cu încercuirea. Drept urmare, aliații au făcut stînga-împrejur și au pornit-o înapoi căutînd o linie pe care să-și poată organiza apărarea împotriva dublei ofensive. Din păcate, ei nu s-au mai oprit pînă la Dunkerque.

În fața unui inamic atît de monstruos de puternic, cele zece divizii ale armatei olandeze nu aveau nici o șansă. Ele au luptat numai trei zile. Apoi li s-a ordonat să capituleze, pentru a cruța populația de ploaia de bombe pe care o dezlănțuiseră hitleristiții. În schimb, belgienii au continuat să lupte, chiar după ce au constatat că francezii și englezii le abandonază teritoriul.

Cînd a aflat că aliații intraseră în Belgia și Olanda, Hitler a izbucnit în hohote de ris:

— Au căzut în capcana pe care le-am întins-o!

Capcana o forma manevra executată de Grupul de armate A, al generalului von Rundstedt. Sub ordinele sale, se aflau cele șapte divizii Panzer, cu tancurile cele mai moderne produse de industria de armament a Germaniei. În afara carelor blindate, aceste divizii mai aveau în componența lor

unități de infanterie mecanizată, tunuri autotractate și o puternică artilerie antiaeriană. Toate tancurile și cea mai mare parte din restul vehiculelor erau dotate cu aparate de radiorecepție și emisie, care funcționau destul de bine, mai ales în cursul zilei. Comandanții, pînă la generalii de divizie inclusiv, puteau astfel să păstreze un contact permanent cu unitățile în mișcare și să-și modifice planurile în funcție de condițiile locale. De asemenea, ei mențineau legătura cu serviciile din spatele frontului și cu aviația de bombardament, care îndeplinea funcția unei artilerii zburătoare.

În ansamblu, nemții aveau mai puține tancuri decât francezii și mult mai puțină muniție pentru ele. Dar carele lor blindate erau mai ușoare și mai rapide decât cele ale aliaților, putînd lovi puternic și concentrat în orice punct al frontului. Conform gîndirii militare convenționale, văile strîmte și acoperite de păduri din regiunea Ardenilor — acolo unde se întîlnesc Franța, Belgia și Luxemburgul — erau impenetrabile. Convinși de un adevăr ce li se părea indiscutabil, francezii nu numai că nu-și construiseră în continuare Linia Maginot pentru a apăra această porțiune a frontierei, dar trimiseseră acolo trupele cele mai slabe pe care le aveau¹.

Printre comandanții germani din Grupul de armate A, se distingea Guderian, care

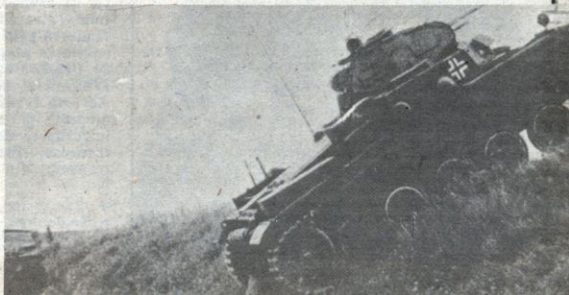
¹ E vorba de Armatele 9, sub comanda generalului André-Georges Corap, și 2, sub comanda generalului Charles Huntziger.

acum se afla în fruntea Corpului 19 Panzer și care avea experiență, ca ofițer de transmisiuni radio, încă din 1912. Experiența lipsea în schimb cu desăvîrșire comandantului Diviziei 7 Panzer, un general pe nume Erwin Rommel. Infanterist ca pregătire, el se ocupase, pînă cu trei luni înainte, de... administrarea transportului la cartierul general al Fîhrerului. În această calitate, principala sarcină a lui Rommel constase în a repartiza dregătorilor clicii naziste diferitele limuzine blindate și în a le obloji vanitățile rănite, atunci cînd mașinile lor nu se aflau destul de aproape de cea a lui Hitler, cu prilejul vreunei treceri în revistă a trupelor. Totuși, Rommel a fost dintre cei care au știut să învețe repede.

Avangărzile Grupului de armate A au străbătut, cu cea mai mare ușurință, văile „impenetrabile” ale Ardenilor, provocînd apărătorilor o surpriză completă și fatală. La 13 mai, tancurile lui von Rundstedt se aflau în Franța. Traversînd nestînjinit apa, peste podurile lăsate intacte de francezii care se retrăgeau în debandadă, trupele germane s-au apropiat de fortăreața Sedan.

La 14 mai, aliații au trimis 170 avioane, dintre care 100 britanice, să atace forțele Wehrmachtului. Dar acestea își aduseseră cu ele artileria antiaeriană. Bombardierele aliate, care zburau în linii lungi și continue, ca la o paradă acriană, au oferit ținte ideale pentru bateriile hitleriste, care au doborât 85 aparate, 46 din ele britanice.

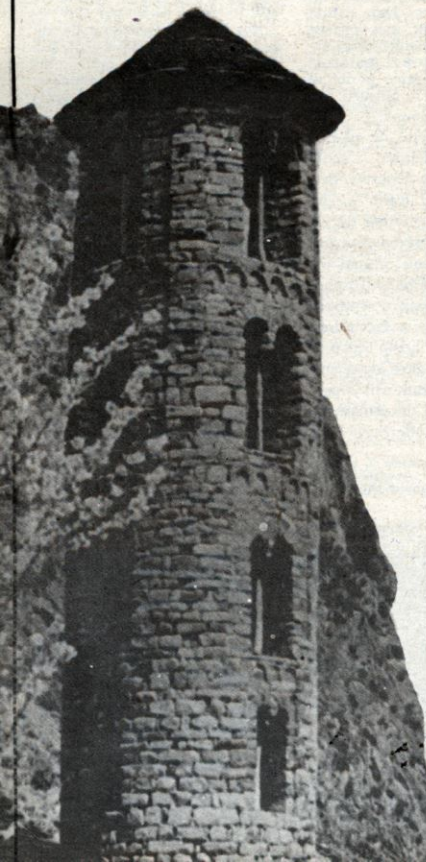
...și o formațiune de tancuri hitleriste pornind la atac

ASA VA PLACE ISTORIA?

O CEARTĂ CU URMĂRI ISTORICE

ANA MARIA ȘERBĂNESCU

Între Spania și Franța, pe versantul sudic al Pirinellor, se află o țară de numai 465 km², apreciată de mai toate marile enciclopedii și dicționare istorice ale lumii drept o „curiozitate istorică”. Nu a participat nici la primul, nici la al doilea război mondial, pe deasupra ei avioanele nu zboară, nu are rețea de căi ferate, nici monedă proprie, pentru oamenii de afaceri reprezintă un „paradis fiscal”, singura ei forță înarmată este poliția care veghează la respectarea ordinii publice, statul are în grijă doar telefoanele, pompierei și asigurările sociale.

Andorra sau Valls d'Andorra sau Les Vallées d'Andorre este cel mai mare dintre micile state ale Europei (Monaco, San Marino și Liechtenstein). Văile riului Valira și ale celor două brațe ale sale, care se unesc în dreptul Capitalei, Andorra la Vella sau Andorra la Viegă sau Andorre la Vieille, împart țara, sub forma unui Y, în trei regiuni naturale. Altitudinea piscurilor înalte și a văilor adânci oscilează între 900 și 3 000 m. Majoritatea populației locuiește în văi, unde clima este mai blândă. Arhitectura tradițională se păstrează în casele satelor de munte, construite din piatră, lemn și plăci de ardezie. Ici-colo, pe înălțimi, se găsesc construcții primitive, numite orrys, unde se adăpostesc clobanii în timpul verii.

Ocotită de munții semeți, populația Andorrei își păstrează pînă astăzi tradițiile, autonomia și structura politică din vremurile feudale. Andorra este un principat autonom sub suzeranitatea președintelui Franței și a episcopului de Urgel, oraș episcopal în nord-estul Spaniei, denumit și Seo sau Seu („scaun”) de Urgel. Această formă de guvernământ care pe bună dreptate pare bizară astăzi datează (cu o întrerupere de cîțiva ani, în timpul revoluției franceze, cînd Andorra nu a avut co-principe francez), din septembrie 1278.

Turn-clopotniță aflat pe drumul dintre Andorra la Vieille și Seo de Urgel; a fost construit în secolul XI, perioada cînd conșii de Urgel au acordat episcopilor de Urgel importante drepturi asupra Văilor

Împăratul cu barba

colilie

Istoria veche a Andorrei este învaluită, ca orice istorie veche, de legende. Iar legende andorrane îl au ca erou principal pe Carol cel Mare¹. De fapt, figura legendară, maiestuoasă și patriarhală a împăratului cu barba colilie — în realitate era gras, arțagos, după cum o dovedesc cele peste 50 expediții militare duse în 46 ani de domnie, și nu avea barbă deloc, nici colilie nici de vreun alt fel — domină întreg occidentul medieval.

Printre războaiele purtate de Carol cel Mare, s-a numărat și cel împotriva sarazinilor². Teritoriul Andorrei a fost primul părăsit de mușulmani, care, conform tradiției, s-au retras din calea armatelor lui Carol cel Mare, îndrumate de andorranii prin întortochetele văi catalane. Ca răsplată, el le-ar fi acordat în 790 independența și dreptul de a se guverna după propriile lor legi. Și tot el, conform tradiției, ar fi dat regiunii numele de Andorra, din pricina asemănării ei cu o zonă din Palestina, situată între Munții Hermon și Thabor, purtând acest nume. Despre toate acestea nu există documente scrise. Amintirea împăratului, așa cum e reprezentat de legendă, a rămas însă vie în inima andorranilor. Imnul lor național începe cu cuvintele „Carol cel Mare, tatăl nostru”. Tot conform vechilor tradiții și tot datorită „tatălui”, văile andorrane au fost puse ulterior sub protecția fiului său, Ludovic cel Pios (814-840) care, la rîndul său, a cedat drepturile asupra Andorrei episcopului de Urgel. De aici intrăm în istorie.

Drepturile conților de Urgel asupra Andorrei sînt menționate într-un document de la începutul secolului IX, prin care Seo de Urgel este consacrat ca reședință episcopală. În secolele următoare, conții de Urgel au cedat drepturile lor asupra Andorrei episcopilor din Urgel. Puterea acestora asupra văilor a crescut în mod constant. În 1176, a fost semnat un document prin care andorranii îl recunoșteau

pe episcop ca suveran, angajându-se să-i plătească dări pe cereale, oi, lîină, porci, găini etc., iar în eventualitatea unui atac din afară, fiecare casă să-i pună la dispoziție cîte un om înarmat.

Luptele dintre nobilii feudali, specifice evului mediu, avînd ca scop mărirea proprietăților, constituiau o amenințare continuă pentru Biserica din Urgel, incapabilă să întreprindă o forță militară care să-i apere posesiunile. În plus, velleitățile de eliberare manifestate de unii supuși rebeli l-au obligat pe episcop să caute ajutor și protecție. Puternica și cucerina familie franceză Caboet părea cea mai potrivită. Înțelegerea a fost pecetluită printr-un act în care Guillaume Guitart de Caboet se obliga să apere Biserica din Urgel de intențiile acaparatore ale vecinilor și de eventualele dezordini lăuntrice. Un nou document, semnat de Arnaud de Caboet — urmașul lui Guillaume Guitart — și de episcopul Bernard Cănc, stipulează oficial suzeranitatea Bisericii din Urgel asupra Andorrei, dar și donația Văilor, ca feudă, casei de Caboet, aceasta neavînd alte drepturi, politice, militare sau juridice.

Spre nenorocul episcopului, moștenitorul titlurilor și proprietăților familiei protectorilor Caboet era... fată. Către sfîrșitul sec. XII, tînră, frumoasă și bogată Arnaude de Caboet s-a căsătorit cu prințul Arnaud de Castellbó. Se pare că de Castellbó era puternic dar nu și cucerinic, deoarece, la începutul anului 1186, episcopul l-a cerut andorranilor să-i jure că nu îl vor recunoaște pe Castellbó ca protector. Ce mijloace va fi folosit mirele ca să înfrîngă cerbicia Sfinției Sale nu se știe. Cert este că, de voie, de nevoie, el se îmblînzește, în 1201, prințul primind Andorra ca feudă.

O nouă căsnicie va aduce domeniul Andorrei în patrimoniul familiei de Foix, care îl va păstra — în paralel cu episcopii de Urgel — timp de mai multe veacuri, transmițîndu-l, de la o generație la alta, printr-un ciudat arbore care-i include pe regii de Navarra, pe Danton și Robespierre, pe Napoleon și de Gaulle, pînă în zilele noastre.

Veniturile — contelui, omagiile — episcopului

Dar să ne reîntoarcem în sec. XIII, la primul de Foix din istoria Andorrei, Roger Bernard II, care, în 1208, s-a căsătorit cu Ermessenda de Caboet și Castellbó, fiica lui Arnaude și Arnaud, și să ne oprim la urmașul lor, Roger Bernard IV de Foix. Odată cu Văile Andorrei, cel de-al IV-lea de Foix a preluat și vechea ranchiună împotriva episcopului de Urgel deși, între timp, cel ce-i înfruntase bunicul dinspre mamă (Arnaud de Castellbó) murise, iar în locul său fusese înscăunat un altul pe nume Abril. Roger redeschide deci ostilitățile, refuzînd să-i presteze omagii episcopului și pornind chiar să-l atace în fruntea oamenilor săi înarmați. Ce să facă episcopul? În 1257, îi convinge pe andorranii să-i presteze un jurămînt de fidelitate și să-l renege pe turbulentul Roger de Foix. Ce face Roger de Foix? În 1275, îi convinge pe andorranii să-i recunoască numai lui dreptul de a le fi judecător suprem, și, bineînțeles, să-l renege pe episcop (la acea dată, Pierre d'Urg).

Proporțiile conflictului reclamă arbitri pe măsură. Episcopul de Urgel îi cere ajutor regelui Aragonului. Acesta îl constringe pe conte să cedeze; episcopul prinde curaj și, apreciînd că era momentul propice pentru a lichida definitiv înfruntarea dintre casa de Foix și Episcopia de Urgel, supralicitează întocmind un protest viguros împotriva violențelor comise de conte, făcut public printr-un document datat 31 mai 1277.

Înțelegerea sau arbitrajul (*parage*) încheiat un an mai tîrziu, în 8 septembrie 1278, reprezintă o dată capitală pentru istoria Văilor Andorrei; ca și legendarul pact de alianță, cunoscut sub numele „legămintul de la Grütli”, care este considerat actul de naștere al confederației Elvețiene (1291)³, semnarea acestui document — nelegendar — atestă naște-

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 8/1970; 2/1980; 12/1977, 8/1981.

rea, oficială și juridică, a entităților naționale andorrane.

Documentul stipulează că impozitul va fi încasat anual, o dată de episcop, o dată de conte; episcopul va primi 4 000 franci, iar contele va fixa personal suma ce dorește; cei doi capi vor veghea împreună la respectarea rînduilor și tot împreună, prin cite un reprezentant de fiecare, vor judeca pricinile andorranilor. Locuitorii Văilor își vor îndeplini obligațiile militare în mod egal față de ambii conducători. Ca o compensație acordată episcopului — frustrat, în comparație cu contel, în veniturile bănești —, contele promite să-i presteze periodic omagii, recunoscînd astfel unele drepturi ce aparținuseră dinainte Episcopiei de Urgel. Documentul a fost întărit prin aprobarea, din 7 octombrie 1282, a papei Martin IV.

Cînd toată lumea era multumită și se părea că lucrurile s'însușiseră cu bine, Roger Bernard se apucă să-și construiască un castel în vîrfurile unei stînci, de unde putea spiona în voie mișcările episcopului. La rîndul lui, episcopul, avînd nevoie de apă pentru morile lui, îi pune pe enoriași să abată cursul unui rîu printr-un șanț secăt care trecea pe moșia contelui. Competiția medievală continuă, ajungîndu-se, inevitabil, la un nou arbitraj semnat, de aceeași preopiniență, la numai zece ani după primul.

Acest al doilea document, nu a rămas în istoria Andorrei doar ca o banală înțelegere prin care se pune capăt certurilor dintre doi seniori feudali. Datorită reglementărilor privind drepturile și îndatoririle celor doi nobili, precum și ale locuitorilor din văi, reglementări ce le completează pe cele din 1278 și cărora, de-a lungul timpului, li se vor adăuga altele, documentul, împreună cu cel anterior, reprezintă nu numai un cod de legi cu valoare de Constituție, în vigoare și azi, ci și nucleul în jurul căruia s-a structurat statutul politic al Andorrei. Astfel, începînd din 1278 s-a constituit o formă cu totul specială de guvernămint, exercitată simultan și în afara altor îndatoriri de episcopul de Urgel

și contele de Foix. De peste șapte sute de ani acest statut a rămas neschimbat, iar în virtutea faptelor istorice, co-principii Andorrei sînt, în zilele noastre, episcopul de Urgel (Spania) și președintele Republicii franceze, succesorul aceluia îndepărtat conte de Foix.

Bonaparte și andorranii

Dacă în sec. XIII izvoarele scriese ale Andorrei au fost dominate de personaje cu titluri nobiliare, un important document de la începutul sec. XV, aduce în prim planul istoriei oameni simpli, din popor. În plină epocă feudală, acești bravi andorranii — ce amintesc în multe privințe de moșii noștri din Apuseni — adresează, prin alesul lor André d'Alas, co-principelui episcop, o cerere al cărei conținut anticipează cu peste trei veacuri, unele principii democratice puse în circulație de marile mișcări de idei ale Europei. Prin acest act se înființează Consiliul general al Văilor, organism administrativ suprem rămas neschimbat pînă azi, precum și funcția celor doi sindici, aleși ai poporului, pentru exercitarea puterii legislative, în prezent reprezentanți ai președinților Franței și ai episcopilor de Urgel. Documentul andorran, generator al stabilității și echilibrului politic, evidențiază și caracterul deosebit al locuitorilor Andorrei: „...a-deseori și în repetate rînduri, fie în privința impozitelor — ca de pildă tributuri și vămuirea de intrare a mărfurilor — fie încă multe altele — fie pentru încheierea de înțelegeri cu locuitorii din vecinătate, oamenii din Văile Andorrei au trebuință să se adune și să țină sfaturi ca să se povățuiască și să hotărăască ce trebuie să facă sau ce pot să facă în privința acestor tărășenii, ca și pentru a alege sindici care să vadă de aste treburi, să le lămurească, să le urmărească. Or, ei nu pot face toate aste dacă toți oamenii din zisele Văi nu se adună și nu țin sfaturi. Și, Preasfinția Voastră, fiindcă zisele adunări nu se fac și nu pot să se țină fără să iște bătaie de cap și neajunsuri zișilor

oameni, care pentru a se aduna într-un anumit loc din văi trebuie să străbată două-trei leghe [o leghe are peste patru km] sau chiar mai mult, și să-și lase muncile cîmpului sau turmele în voia soartei, cu primejdie de a le pierde... iată de ce, vă rugăm, Înălțimea Voastră, ca să ne dați voie și să hotărîți ca de acum înainte, o dată în fiecare an, să se strîngă Consiliul Văilor într-un loc ales de ei înșiși. Ca-așijderi, să le fie îngăduit să imputernicească doi sau trei oameni din fiecare parohie [ca membri ai Consiliului], după cum va crede de cuviință, Preasfinția Voastră; acești oameni, după obiceiul din zisele Văi, vor depune jurămint să pună la cale, să lămurească și să dea pozețe pentru treburile și faptele ziselor Văi, cu pricepere și cu toată cinstea; ca, de asemenea, ei să poată numi unul sau mai mulți sindici, care să tocmească și să urmărească zisele treburi și zisele fapte ca niște aleși ai tuturor oamenilor din Văi...”

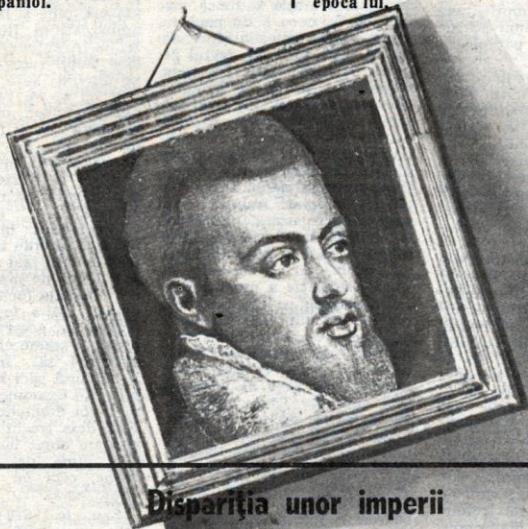
Cleric cu vederi progresiste, François de Tobia (1416-1436) a aprobat cererile andorranilor „cu condiția de a nu făptui nimic împotriva Noastră sau a urmașilor Noștri în scaunul episcopal al Urgelului...” În decembrie același an (1419), contele Jean de Foix și-a pus și el pecetea pe scrisoarea-decret a episcopului.

În timpul revoluției franceze, legăturile dintre Andorra și Franța au fost întrerupte; andorranii au așteptat cîva timp și, în 1806, i-au cerut lui Napoleon să restabilească vechile raporturi politice și administrative cu Franța. Bonaparte le-a făcut pe plac, adoptînd titlul de co-principe al Andorrei și întărind, printr-un nou decret, înțelegerile anterioare.

Istoria Văilor Andorrei, mini-stat ce supraviețuiește ca entitate autonomă de peste 700 ani, este o dovadă că un grup de munteni, deși situați în inima unui continent răscolit de rivalități religioase sau politice, de lupte pentru putere și de nenumărate războaie, au știut să le înfrunte avaturile și să-și aducă țara pînă în pragul mileniului trei.

Din prima parte a acestui articol, publicată în numărul trecut, rezultă că posteritatea l-a cunoscut pe Filip II mai ales prin intermediul unor surse documentare profund marcate de subiectivism și care au fost puse în circulație, în marea lor majoritate, de către adversarii ai monarhului spaniol.

Punînd sub semnul îndoielii aceste izvoare și atrăgînd atenția asupra altor informații, unele voit neglijate în trecut sau pur și simplu considerate ne semnificative, Geoffrey Parker ne propune în continuare un alt mod — nu lipsit de spirit critic — de a-l privi pe Filip II și epoca lui.

Dispariția unor imperii

FILIP II SAU ÎNCEPUTUL DECLINULUI (II)

GEOFFREY PARKER

Grădinar, vînător și colecționar

Spre deosebire de ceilalți suverani din vremea sa, Filip II se arăta puțin în public. Nu participa niciodată la mari petreceri somptuoase, de felul acelor pe care le dădeau regii Franței. Desigur, nu era chiar „prizonierul Escorialului”, cum l-au descris unii, dar tot atît de adevărat este că nu călă-

torea decît rareori. Înainte de 1559, nu a părăsit niciodată Spania.

Îi plăcea să elaboreze el însuși planul grădinilor sale, să-și aleagă florile, preferînd pe cele ce înfloreau tot cursul anului, să supravegheze plantarea arborilor (223 000 numai pentru palatul din Aranjuez). Constructor entuziast, el însuși a desenat parțial unele dintre palatele sale, vorbind zilnic cu arhitecții săi și modificîndu-le adeseori proiectele, îngrijindu-se de respec-

tarea „stilului Filip II”, cu cărămizile sale trandafirii și plăcile de ardez neagră. Escorialul, acea îmbinare de mănăstire, palat și mausoleu, nu este decît cea mai amplă dintre operele sale.

Vina cu pasiune, mai ales în parcurile pline de animale care înconjurau palatul Pardo. Mare amator de pescuit, el își proteja peștii prin măsuri draconice: cel prins pescuind în celestele regale era pedepsit cu 100 lovituri de bici prima dată și, în caz de recidivă,

trimis la galere. Regele nu concepea însă să-și piardă prea multă vreme la pescuit: înainte de a se duce la Pardo, în februarie 1566, el a ordonat „să se ia măsuri pentru ca nivelul apei din lacul cel mic să coboare în timpul nopții, așa încât mîine să fie mai scăzut și, dacă doresc, să pot pescui acolo”.

Filip II era și un mare colecționar, interesindu-se de o impresionantă diversitate de obiecte. Biblioteca sa, alcătuită cu propriile-i mîini, avea în 1553, 812 volume, iar la sfîrșitul vieții sale, 14 000, din care 1 150 manuscrise grecești, 94 ebraice și 500 arabe, inclusiv cărți interzise de Inchiziție.

Amator de pictură încă din copilărie, se simțea fascinat îndeosebi de arta flamandă: încă din 1574 avea 33 picturi ale lui Hieronymus Bosch. În schimb, Italia pare să nu-l fi atras deloc. Galeria sa de artă nu cuprinde nici o operă a Quattrocentoului. Îi plăcea totuși Tizian, căruia i-a comandat, între altele, portrete. N-a apreciat însă niciodată picturile mistice și aluzive ale lui El Greco. În total, peste 700 tablouri îi împodobeau palatele. La acestea trebuiau adăugate hărți — mare nou-tate în acel secol al descoperirilor —, armuri, bijuterii și statui. Casa lui cuprindea peste 200 instrumente muzicale, printre care un Glockenspiel, instalat într-unul din cele patru turnuri ale Escorialului, și 16 cimpoaie.

Acest colecționar înnăscut prețuia obiectele de valoare: avea 137 ceasuri, orologii și astrolabi și peste 5 000 monede și medalii. După moartea lui, colecțiile sale personale au fost evaluate la 7 milioane de ducăți — sumă cu care putea fi construit și mobilat un al doilea Escorial. A protejat artiștii, savanții, exploratorii și istoricii, mergînd pînă la a crea în Escorial un observator și un laborator de chimie („Turnul filozofului”). Nu încapă îndoială că Filip II a fost unul dintre cei mai culti oameni ai epocii sale.

Nu sînt făcut pentru lumea de astăzi...

În momentele de extremă oboseală mintală și fizică, regele căuta o oază de pace în viața de familie, alături de soțiile, care au trăit destul de puțin, și fiicele sale. În ciuda insinuărilor printului Wilhelm de Orania și ale lui Antonio Perez, Filip II nu a putut fi acuzat de moravuri ușoare. Ca distracții îi plăceau cele oferite de măscuri și întreținea o trupă de bufoni și de pitici înapoiți mintali, pe care și-i procura de la azilul de nebuni din Saragosa. De-a lungul anilor, peste douăzeci de pitici au contribuit la buna dispoziție a monarhului.

Pe măsură ce treceau anii, regele era tot mai acăparat de sarcinile sale publice. Momentele de intimitate deveneau din ce în ce mai rare; meseria de rege îi îngheța tot timpul. Trezit aproape zilnic către orele opt dimineața, el își consacra aproximativ o oră examinării dosarelor, stînd în pat. Se scula către orele 9.30. După ce bărbierii îl rădeau, iar șambelanii îl îmbrăceau, asista la slujbă, acorda audiențe pînă la prînz, apoi își lua dejunul. Dormea după aceea puțin, înainte de a se apuca de munca grea a zilei, care-l ținea la biroul său pînă la cină, la ora nouă. Își relua apoi lucrul, pînă cînd se simțea frînt de oboseală. Examina astfel pînă la 400 dosare pe zi, avea întîrederi cu miniștri, ambasadori, arhitecți și emisari, asculta rapoartele referitoare la ultimele evenimente și rezolva nenumărate probleme, mai mari și mai mici. Deși minusculul său birou de la Escorial este pe bună dreptate celebru, Filip II lucra în orice loc, umplînd literalmente tone de hîrtie cu faimoasele sale note. La castelul de la Simancas a creat arhive speciale, pentru a pune la adăpost toate aceste documente.

Rareori și-a părăsit regele palatul fără a lucra. Cînd era vreme bună, își lua cu el la țară hîrtiile. În timpul deplasărilor cu caleașca, examina cu regularitate documente oficiale, reglementînd anumite afaceri, pînă și la bordul unor ambarcațiuni fluviale. Într-o zi, la Aranjuez, în 1580, pe cînd familia regală se plimba pe fluviul Tajo, Filip II „a luat cu el un birou mic și a examinat, iar apoi a semnat depeșele care îi fuseseră aduse de valeți”. În același timp, pe malurile fluviului, doamnele de la Curte dansau, iar o orchestră de negri cînta la chitară.

Bineînțeles însă că zilele de lucru nu erau toate la fel de plăcute. Cel mai adesea, regele se plîngea de munca excesivă, de oboseala ochilor, de surmenaj. „Mi-a fost predat din partea dv. acest nou teanc de hîrtii, îi spune el unui dîntre miniștrii săi, în mai 1575. N-am însă nici timp, nici putere să-l examinez și, ca atare, nu-l voi deschide decît mîine. Este deja trecut de orele zece și n-am cînat încă. Masa mea este plină de hîrtii pentru mîine, căci nu mai pot face nimic astăzi”.

Sau, în 1577: „S-a făcut zece seara, mă simt dărmat și mort de foame, după o zi de post. Aceste hîrtii vor trebui să aștepte pînă mîine”. Uneori se simțea atât de copleșit de grijele funcției sale, încît dorea să poată renunța la ea: „Sînt atât de istovit și de mîhnit de ceea ce se petrece în lume, încît dacă în-ar exista anumite lucruri care nu pot fi abandonate, nu știu ce aș face. Fără

Escorialul, palatul-mîndăstire

Îndoială că nu sînt făcut pentru lumea de astăzi. Știu foarte bine că ar trebui să ocup un alt loc, unul mai puțin înalt decît acela pe care Dumnezeu mi l-a hărăzit și care este o povară de temut dacă apasă numai pe umerii mei". În 1575, suveranul declara miniștrilor săi: „Situația mea este detestabilă”. Și apoi: „Dacă ți seama de problemele pe care le am în prezent, mă întreb într-adevăr cum de mai supraviețuiesc”.

Totuși, niciodată Filip II nu și-a schimbat concepția sa de guvernare. El nu a acceptat fărîmîntarea puterii sale între diversele ministere, ci a ținut, în ciuda volumului excesiv al afacerilor de stat, să controleze toate dispozițiile, să ia el însuși majoritatea hotărîrilor finale.

Foarte repede a căpătat reputația de „rege hîrtogar”, care prefera să scrie și nu să vorbească. Filip II detesta să ia o hotărîre în focul acțiunii: prezentarea în scris a unei probleme îi lăsa timp de gîndire. Cu atît mai mult, cu cît nu avea deloc încredere în memoria sa. Într-o zi, cînd un ministru i-a cerut o audiență, regele i-a spus secretarului său: „Aș fi bucuros să-l văd, însă realmente n-am timp și, în general, îmi rămîn foarte puține în minte din ceea ce se spune la audiențele pe care le acord, dar să nu spui nimănui asta”.

„N-am timp”, acesta era principalul laitmotiv. A răspunde la toate cererile presupunea organizarea atît a muncii, cît și a timpului. Orice dosar trecea mai întîi pe la secretarul de resort, care îl rezuma înainte ca el să ajungă pe biroul regelui. Regele îl examina cu atenție, pînă în cele mai mici amănunte; fiecare apostrofă a sa conținea un fapt precis, o remarcă tăioasă, pînă la corectarea

eventualelor greșeli de ortografie. Și sistemul funcționa bine: de obicei, regele înapoia dosarele primite în următoarele două zile și chiar în aceeași zi; ele purtau decizia sa: „La ora șase seara a sosit un curier cu o scrisoare a lui Antonio Perez pentru rege; el a plecat la ora opt, cu răspunsul”.

Filip II pare a fi o excepție printre ceilalți suverani europeni ai epocii; el nu și-a împărțit viața între putere și plăcerile Curții, între viața publică și cea intimă. Cel mult, în cursul diferitelor momente ale zilei sale, se poate face o distincție între timpul consacrat exercitării puterii și cel acordat cuceririi.

Palatul-mănăstire

Evlavia lui personală a rămas neîndoielnică. Avea o importantă colecție de lucrări religioase pe care — după cum reiese din notele lăsate de bibliotecarul său — le consulta deseori. Într-o seară, de exemplu, a cerut un index al cuvintelor din Biblie, pe care voia să îl cerceteze înainte de a se culca. De asemenea, păstra în permanență într-o bibliotecă specială, din preajma palatului său, o culegere de 41 cărți religioase. În fiecare zi, asista la slujbă, asculta o predică cel puțin o dată pe săptămînă, se spovedea și primea comuncătura de patru ori pe an. Se retrăgea cu regularitate în sihăstrie în timpul postului Paștilor, precum și în perioadele de mare încordare spirituală (de exemplu, imediat înainte de a ordona arestarea lui Antonio Perez sau imediat după moartea Elisabetei de Valois, cea de-a treia sa soție).

Escorialul, Versaillesul lui Filip II, nu a fost conceput ca un sediu pentru petrecerile Curții; de la întemeierea sa, Palatul Regal a fost o mănăstire. Suveranul a vrut să-l înmite pe tatăl său, Carol Quin-

tul, care și-a sfîrșit zilele într-un palat mic, în vecinătatea mănăstirii din localitatea Yuste. Filip II avea în minte marile fundații religioase ale predecesorilor săi, ca Părrul de la Segovia sau Sf. Ieronim de la Granada. Ieronimiții, ordin călugăresc pentru care familia regală avea un respect deosebit, trebuiau să se roage în permanență pentru sufletele defuncților din familia regală și să ceară ajutorul divin pentru guvernul Spaniei. În Escorial, mai existau un seminar și o școală. Totul era făcut pentru ca mănăstirea să fie în centrul vieții Palatului.

În 1571 și, din nou, în 1588, el a afirmat că ar fi avut revelația de la Dumnezeu că Spaniei i-a fost hărăzită o soartă deosebită și încredințată o misiune divină, aceea de a readuce Anglia la credință (respectiv la catolicism). De aceea, el nu a luat în seamă nici una dintre obiecțiile de ordin practic la proiectul de invazie a insulei, obiecții făcute rînd pe rînd de ducii de Alba, de Medina Sidonia și de Parma, adică tocmai de aceia care trebuiau să conducă operațiile. „Sînt atît de profund dornic să duc la bun sfîrșit această acțiune, îi scria monarhul ducelui de Alba în 1571, inima mea este atît de legată de aceasta și sînt în așa măsură convins că Dumnezeu, mintuitorul nostru, nu poate să nu îmbrățișeze această idee, încît nimic nu mă va putea convinge să renunț la hotărîrea de a o îndeplini”.

În 1588, amiralul Medina Sidonia, comandant-șef al Armadei, era supus aceluiași gen de șantaj spiritual. Pentru că încercase să rămînă la La Coruña, regele îi spunea: „Această acțiune i-am închinat-o lui Dumnezeu. Deci, la drum și faceți ceea ce se așteaptă de la dv.” Ducelui de Parma, care îl informa că în Olanda nu există porturi cu apă adîncă, regele îi răspundea că acest lucru nu are importanță, pentru că „Dumnezeu se va îngriji să le avem”. Armada era trimisă deci, după expresia unuia dintre generalii săi, „cu speranța neclintită într-o minune”. Din copilărie, regele știa că niciodată nu trebuiau

purtate brutative cu creștiii sau necredincioșii.

Cînd, în octombrie 1588, au ajuns la Curte primele zvonuri despre dezastru, suveranul nu și-a putut crede urechilor. Declarația lui stoică, atît de des citată — „mi-am trimis corăbiile să lupte împotriva oamenilor, nu împotriva vînturilor și valurilor”¹ — n-a fost rostită decît după ce și-a revenit din starea de șoc. Prima reacție a regelui, într-o notă către secretarul său, releva totala neașteptare a înfrîngerii: „Sper că Dumnezeu n-a îngăduit o asemenea calamitate, căci totul n-a fost făcut decît spre gloria Lui”.

De la o vreme, Filip II, „călugărul din Escorial” cum l-au numit unii, părea a trăi în afara emoțiilor curente, așînd în fața oamenilor, atît la bucurie cît și la necaz, aceeași impasibilitate suverană. Își ducea viața ca un sihastru, distant, îngîdurat și mixtic. Numai un circuit complex de informații scrise părea a-l mai lega de restul lumii. Și totuși, spaniolii purtau o profundă admirație acestui ascet. „Mă indoiesc, scria în 1595 ducele de Feria, că, oricît de numeroase și de vaste sînt statele regelui, el ar putea domni altundeva atît de deplin ca asupra inimilor din Spania”.

Dar la sfîrșitul secolului XVI, nemulțumirile ieșeau tot mai mult la iveală și spaniolii aveau tot mai puține motive să-și tîmnieze monarhul. În nordul țării, prosperitatea economică intrase în declin încă din anii 1560, care fuseseră marcați de o gravă epidemie de ciumă, apoi de o limitare a schimburilor maritime cu nordul Europei, ca urmare a războalei olandezilor². Între 1557 și 1583, provincia Alava își

pierdea 11 la sută din populație, între 1570 și 1595, orașul Burgos — 50 la sută, iar Palencia — peste 50 la sută. În plină depresiune economică, majorarea impozitelor a stîrnit numeroase revolte. În regatul Grenadei, situația era deosebit de precară; 25 la sută din populație pierise în cursul unei răzmerițe din regiunea Alpujarras. În anii 1590-1591, cînd elita provinciei Aragon s-a revoltat împotriva politicii centralizatoare a guvernului de la Madrid, acesta a trebuit să trimită o armată de 14 000 oameni pentru a reprimă mișcarea. Ordinea a fost restabilită. Dar înfrîngerea războalei din Aragon a reprezentat unul dintre rarele succese militare de la sfîrșitul domniei lui Filip II. Înfrîngerea „Invincibilei Armadei”, în 1588, a fost o pilulă la fel de amară pentru supușii săi, ca și pentru el însuși. Cu șapte ani în urmă izbucnise răzvrătirea armatei din Țările de Jos, care dusesse la pierderea celor mai multe dintre provinciile nord-estice; în Franța, cealaltă armată spaniolă a înregistrat eșec după eșec în războaiele religioase purtate în anii 1589-1598 împotriva lui Henric IV și a protestanților.

Politica de prelungire a suferințelor supușilor

Filip II și-a dat seama perfect de toate aceste insuccese, de toate aceste neizbinzi în cascadă. Dealtfel avea permanent grijă să se informeze. În 1592, a întreprins o călătorie de 800 km prin Castilia Veche și Aragon, pentru consolidarea autorității; a văzut cu proprii săi ochi casele goale din Valladolid și străzile pustii din Palencia; i-a primit personal pe magistrații din Burgos, veniți să se plîngă că „în numai 20 ani, populația și bogăția cetățenilor au scăzut la peste jumătate”. Să nu uităm, bineînțeles, nici rapoartele miniștrilor săi, care îi atrăgeau atenția asupra ruinării și depopulării crescînde a regatelor sale. Astfel, în februarie 1591, secretarul lui, Mateo Vazquez, îi scria cu privire la Castilia: „Populația scade în așa măsură, încît

numeroase persoane demne de încredere, venite din diverse regiuni ale regatului, își exprimă uimirea cînd li se întîmplă să întîlnească vreun locuitor într-un sat. Dacă procesul continuă, agricultura va înceta în curînd să mai existe. Este de așteptat ca totul să se prăbușească brusc, din lipsă de fonduri”.

Toate acestea nu l-au lăsat indiferent pe suveran. În răspunsul pe care-l dădea la scrisoarea secretarului, el recunoștea că lucrurile mergeau rău: „Sînt profund mîhnit cînd văd în ce stare se află creștinătatea”. Nu întreprindea însă nimic pentru că substanțialele colectări de impozite — cărora Mateo Vazquez, de pildă, le atribuia declinul — erau indispensabile cheltuielilor de război din Franța și Olanda și „acestea nu sînt chestiuni la care se poate renunța. Problema religioasă are prioritate față de orice altceva”. În anii 1590, ca și înainte, preocuparea constantă a regelui a rămas credința în Dumnezeu. Dar armatele sale sufereau mereu înfrîngerii și cheltuielile pentru întreținerea lor creșteau continuu, ceea ce va provoca o nemulțumire generală, la instigarea coterșurilor (foruri ileguitoare) din Castilia, care s-au opus oricărei noi cereri de fonduri între anii 1592 și 1601. Ele au afirmat că sărăcirea țării făcea imposibilă orice altă prelevare de impozite și au prezentat o petiție, în care erau criticate costisitoarea politică externă și războaiele lui Filip II; „Rugăm stăruitor pe Maiestatea Voastră să binevoiască a dispune ca ele să înceteze”.

Filip II, care a socotit dintotdeauna intolerabil acest soi de critici, a poruncit ca deputații să fie admonestați pentru insolența lor. „Ar trebui și trebuie ca ei să aibă încredere în mine, în dragostea pe care o port acestor regate și în experiența îndelungată pe care o am în guvernarea lor și să admită că voi acționa totdeauna cum este mai bine pentru interesele lor. Explicați-le pe larg toate acestea și atrăgeți-le atenția să nu-mi mai vină niciodată, sub nici un pretext, cu asemenea sugestii”.

¹ Între 31 iulie și 8 august 1588, flota spaniolă (celebra Invincibilă Armadă) a fost înfrîntă de englezi, (condusă de Thomas Howard), și distrusă de furtuni, în apropierea insulelor Hebride. Legat de această înfruntare navală, în fiecare an, la 29 septembrie, englezii tradiționalisti au obiceiul de a minca friptură de gîscă. De ce? Pentru că la 29 septembrie 1588, cînd un emisar i-a adus reginei Angliei, Elisabeta I, vestea dezastrului suferit de flota lui Filip II, suverana tocmai minca friptură de gîscă.

² În iulie 1581, provinciile din nordul Țărilor de Jos s-au proclamat independente de Spania (*Magazin istoric*, nr. 4/1978).

TEZAURUL PRINCIPAR DE LA AGIGHIOL

(Urmare din p. 13)

Așadar, dacă Maiestatea Sa a hotărât să prelungească suferințele supușilor săi, pentru a-și putea urma, cu orice preț, politica, el a procedat deliberat, nu dintr-o necunoaștere a consecințelor. Dealtfel o dată ce lua o hotărâre, nici nu se mai concepea să și-o schimbe. Își pierduse și o parte din simțul critic, neștiind chiar să deformeze informațiile, pentru a arăta cum îi conveneau lui. În ultimii ani ai vieții sale, mai ales în cursul expediției Armadei, această rigiditate s-a accentuat. El „reevaluă” fiecare episod al războiului, pentru a-și justifica telurile prin orice mijloace.

O „îngroșare” a arterelor” părea să-i fi cuprins și spiritul, nu numai corpul. Nu s-a îndoit niciodată de înțelepciunea sa; în anii din urmă, dormea mult și se ruga mult. Boala l-a ținut tot mai departe de afacerile de stat; în cursul primăverilor anilor 1595, 1596 și 1597 și în aproape tot anul 1598, nu s-a putut ocupa de nimic. După 1595, și-a petrecut mai tot timpul în echivalențelor de pe vremea aceea al unui fotoliu pentru invalizi: un fel de pat reglabil, în care ședea, minca și dormea, purtând o îmbrăcăminte ideeașă de largă pentru a nu-i jena articulațiile imobilizate de artrită. Fotoliul de infirm, astăzi expus la Escorial, îi permitea bolnavului, în cursul ultimilor săi trei ani de viață, să meargă la dragile sale reședințe de țară de la Aranjuez și Pardo.

Dind dovadă de rigiditate și miopie politică și luându-l chează pe Dumnezeu, cum ar fi putut un monarh îmbătrânit și bolnav să țină seama de interesele reale ale Spaniei? Dacă ceea ce în mod curent se numește „declinul Spaniei” a început efectiv cu expedițiile sale terestre și navale nebuștii din deceniul 1588-1598, atunci Filip II este acela care poartă întreaga răspundere.

**În românește de
Anca LĂZĂREANU**

¹ Magazin istoric a publicat numeroase articole despre destrămarea și prăbușirea unor imperii, printre care Imperiul german al lui Wilhelm II (nr. 12/1968), otoman (6/1972), tarist (6-11/1975), habsburgic (1/1982) etc.

ne dezvăluie identitatea principelui get înmormântat la Agighiol și, pe de altă parte, ne îngăduie să fixăm momentul politic al existenței sale. Inscriptia, cu litere grecești, este KOTYOE ETBEO (KOTIOS EGBEO), fiind vorba — în cazul în care nu avem de-a face cu zeitatea tracică cu același nume — de un principe numit Kotyso.

Numele Cotyso era destul de răspândit, atât printre tracii de sud, cât și în rîndul ramurei nordice a acestora. Un Cotyso s-a numărat printre urmașii regelui Burebista, participând la bătălia de la Actium (31 î.e.n.)¹; un altul, fiu al lui Rheometales, a stăpînit în primii ani ai erei noastre peste regatul odrisilor, clientelar Romei, ce se întindea și asupra teritoriului Dobrogei. Contemporan cu Ovidiu, în timpul exilului acestuia la Tomis, acest Cotyso a încercat — sub influența marelui poet — să scrie el însuși versuri².

Nici unul dintre aceștia nu putea fi însă proprietarul tezaurului de la Agighiol. Recapitulind întocchiatele evenimente politice petrecute după încheierea războaielor persane, vedem că în deceniul trei al sec. V î.e.n., Teres, primul rege al uniunii tribale odrise, a adus la ascultare majoritatea triburilor tracice din Peninsula Balcanică pînă la Istru, inclusiv pe geții din Dacia Pontică. În aceeași vreme, regele scit Ariapeites și-a întins stăpînirea în zona dintre Olbia și gurile Istrului, devenind vecin cu Teres și apoi ginerele său. Din căsătoria cu fiica lui Teres, Ariapeites, a avut un fiu, Octamasdes, iar din cea ulterioară, cu o grecoaică din Histria, pe Skytes, care mai târziu a fost alungat de sciții și a găsit adăpost la urmașul lui Teres, Sitalkes.

Acest Sitalkes a intrat în conflict cu macedonenii, apelînd la ajutorul cavaleriei getice, reputată pentru vitejia ei. „Pornind deci din ținutul odrisilor — scrie Tucicide — el cheamă la arme mai întîi

pe tracii care erau între Muntele Haemus și Rodope și pînă la Pontul Euxin și Hespont și asupra cărora își exercita domnia; a chemat apoi pe geții de dincolo de Haemus și celelalte neamuri care locuiesc între fluviul Istru și Pontul Euxin, mai mult spre mare; geții și locuitorii de prin acele părți sînt vecini cu sciții și sînt cu toții arcași călări”.

Cum se vede, în timpul lui Sitalkes, Dacia Pontică era doar aliată cu regatul odrisilor, independența acestuia devenind și mai evidentă după moartea lui Seutes I (410 î.e.n.), cînd se produce căderea regatului odris. În 380 î.e.n., regele odris Cotys I a încercat, fără succes, să restabilească autoritatea sa asupra Daciei Pontice — teritoriu, care, către mijlocul sec. IV î.e.n. a constituit terenul de confruntare între regele Filip II și regele scit Ateas. Acesta din urmă solicitase sprijinul lui Filip împotriva unui rege localnic, al cărui nume nu este precizat de izvoare, fiindu-ne cunoscut doar sub denumirea de „rex histrianorum”.

Așadar, vreme îndelungată după războaiele cu perșii și pînă în preajma ofensivei macedonene, Dacia Pontică a rămas independentă, fiind condusă de regi localnici care se aliau în funcție de împrejurări cu unul sau altul dintre vecini. Ei erau, de asemenea, în excelente relații cu cetățile grecești de pe malul de vest al Mării Negre, ceea ce explică, în bună măsură, simpatia și aprecierile cu care geții sînt priviți de către Herodot³, care spunea despre ei că sînt „cei mai drepti dintre tracii”.

Un asemenea rege, poate precursorul celui „rex histrianorum” (care domnea înainte de anul 339 î.e.n.) va fi fost, de bună seamă, și principele înmormîntat la Agighiol. Aliat cu sciții (alianță matrimonială), avînd bune legături cu cetățile grecești, îndeeșebi cu Histria, el a condus o țară puternică și bogată, așa cum o probează valoroasele vestigii pe care le-a luat cu el în mormînt.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 11/1977; 7-8/1968; 4/1978.

PERMANENTELE DISCORDANȚE DINTRE...

„PARTENERI”

FLORIN CONSTANTINIU

Septembrie 1940. Istoria înregistra un paradox de o tragică ciudățenie: după mai bine de două decenii — de fapt de la desăvârșirea unității sale naționale, în 1918 — de luptă împotriva revizionismului (care din 1933 găsește în Germania hitleristă exponentul cel mai agresiv), România, țară care se plasase constant pe pozițiile apărării independenței naționale, a integrității teritoriale și a securității colective, intra, odată cu instaurarea la cîrmă a regimului de dictatură militar-fascistă, în orbita Berlinului.

Cum se explică această modificare fundamentală în orientarea politicii externe a României? Cum bine se știe, poporul român, în copleșitoarea sa majoritate, a respins permanent și ferm ideologia ca și acțiunea fascistă; forțele democratice, progresiste, revoluționare din țară — și în primul rînd comuniștii — au dus o viguroasă luptă antifascistă; România a făcut obiectul presiunilor și amenințărilor — mai mult sau mai puțin fățișe — ale Reichului, încă din primăvara anului 1933, pentru a-și modifica politica sa externă.

În ciuda tuturor amenințărilor și ademenirilor, România a rămas însă ferm, de-a lungul

întregii perioade interbelice, de partea forțelor păcii și securității colective în Europa, a alianțelor destinate apărării independenței și integrității ei teritoriale. La izbucnirea celui de-al doilea război mondial ea a acordat sprijinul ei Poloniei invadate de Wehrmacht; factorii de conducere ai țării prietene — președintele și membrii guvernului —, ca și armata și populația, au găsit, în număr mare, de zeci de mii de oameni, refugiu pe teritoriul român¹.

Succesiunea de evenimente din perioada august 1939-august 1940 a determinat izolarea politică și diplomatică a României și a făcut din ea victima Drang-nach-Süd-Ostenului (Marșul spre sud-est) al Reichului hitlerist.

În toamna anului 1940, cu independența știrbită și cu teritoriul amputat, România a fost constrinsă să intre în celestele celor două state fasciste — Germania lui Hitler și Italia lui Mussolini — care prin odiosul Diktat de la Viena îi smulseseră o mare parte din Transilvania pentru a o da Ungariei lui Horthy. În umbra amenințătoare a Reichului, la București s-a instalat un regim de dictatură militar-fascistă, întemeiat pe colaborarea politică dintre generalul Ion Antonescu și Garda de fier².

Trenul nu oprește la locul stabilit...

La 21 noiembrie 1940, șeful guvernului român sosește în prima sa vizită oficială la Berlin. Pe peronul gării vin în întâmpinarea oaspeților români, Joachim von Ribbentrop, ministrul de externe al Reichului, înalți demnitari ai Auswärtiges-Amtului (Ministerului de externe) și ai Wehrmachtului, membri ai corpului diplomatic. Trenul intră încet în gară, dar, spre stu-

poarea tuturor, în loc să oprească în dreptul grupului de oficialități venite pentru primire, își continuă drumul și oprește mai departe cu 20 metri de locul ce fusese stabilit de Alexander von Dörnberg, șeful serviciului de protocol. În timp ce Antonescu, „singur și descumpănit” — cum notează un martor ocular — coboară din tren, grupul de oficialități germane trebuie „să se îndrepte în pas alergător” pentru a-l saluta pe șeful guvernului român. Cel cărui fi datorăm descrierea acestei scene — o persoană din anturajul dictatorului român — se întrebă „dacă incidentul din gară a fost un semn de rău augur; s-ar putea spune

mai degrabă că el a avut o valoare simbolică: între cei doi noi „parteneri” nu avea să existe niciodată o concordanță deplină de vederi. Până ieri, avînd orientări și poziții adverse, România — acum prinsă în capcana Reichului, cu unitățile Wehrmachtului aflate pe teritoriul românesc — și Germania — dominatoare și înrobitoare — ce-ar fi putut avea ele în comun? „Pentru ca România să poată găsi drumul spre noi, a trebuit să ocupăm Parisul”, i-a spus de la începutul primei lor convorbiri Ribbentrop lui Antonescu, făcînd aluzie la politica externă a Bucureștilor pînă în septembrie 1940.

¹ „Magazin istoric”, nr. 10/1974, 4, 10/1977, 12/1979; 4/1988.

Ascultînd aceste cuvinte, generalul Ion Antonescu își va fi reamîntit dialogul cu Octavian Goga, venit, în decembrie 1937, în calitate de prim-ministru desemnat, să-i ofere portofoliul Apărării naționale. La început, generalul Antonescu spusesese: „Refuz, pentru că veți orienta politica noastră externă spre Germania”, iar Goga replicase: „Dar trebuie să ne înțelegem cu Hitler înainte de a fi ajuns stăpîn la Praga”, pentru a-și încheia pledoaria cu cuvintele: „Este vorba de România: prezența mea în fruntea guvernului va liniști Germania, prezența dumneavoastră la Apărarea națională va fi pentru Franța și Anglia garanția că trupele noastre nu vor lupta niciodată împotriva lor”. De la această discuție, opiniile lui Antonescu, fostul atașat militar al României la Londra, se schimbaseră însă, și acum, în toamna anului 1940, colaborarea cu Germania devenise dominantă politică sa. O colaborare care era — și avea să rămînă pînă la sfîrșitul ei — grevată de problema Transilvaniei și deseori apăsată de alte fricțiuni, nemulțumiri, divergențe.

Oricît de departe s-ar fi aflat dictatorul de la București de adevăratele sentimente ale poporului român, rămas — în ciuda instaurării regimului militar-fascist — ostil revizionismului, agresiunii și fascismului, el — Ion Antonescu — nu putea ignora faptul că țara întreagă vedea în gazele sale de la Berlin și, în primul rînd în Adolf Hitler, pe principalii responsabili ai dezmembrării teritoriale la care România fusese supusă în vara anului 1940; direct și indirect, ele loviseră cu brutalitate în unitatea și integritatea statului român.

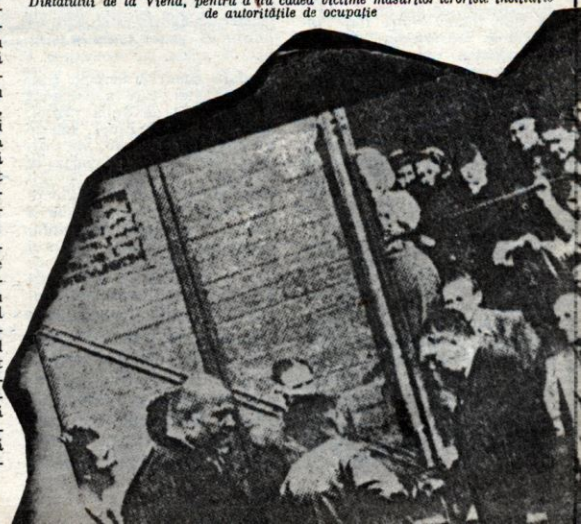
Aceste simțăminte ale poporului român — exprimate în numeroase acțiuni antihitleriste și antifasciste — au generat o presiune, care, cînd surdă, cînd fățișă, era statornic simțită de dictatorul român și ea îl va fi apăsât mereu. Din informațiile parvenite pe multiple canale, dictatorul a perceput această profundă realitate de conștiință colectivă românească care respingea dominația ger-

mană și cerea revenirea Transilvaniei la patria-mamă. Sub imperiul ei, în convorbirile cu dictatorul nazist, a abordat Antonescu în repetate rînduri problema Transilvaniei. Pentru Hitler, lungile incursiuni făcute de Antonescu în istoria poporului român și, în primul rînd, a străvechii provincii românești care este Transilvania, erau atât de inoportune, încît, la una din întîlniri, în cursul căreia oaspetele și-a reluat argumentele de ordin istoric, Führerul i-a cerut interpretului său să nu mai traducă această parte, întrucît pretindea că înțeluse despre ce era vorba (la întvederile Hitler-Antonescu, cel din urmă vorbea în limba franceză, iar interpretul Paul Schmidt traducea pentru Hitler în germană).

Într-un articol, intitulat *Dezbină și stăpînește*, publicat în revista *Historia* (nr. 3/1982), care apare la Budapesta, ocupîndu-se de politica Germaniei hitleriste de a folosi în interes propriu contradicțiile dintre statele din sud-estul Europei, academicianul Ránki György afirmă că „în problemele de istorie [Antonescu] s-a făcut eoul cunoscutelor teze șoviniste române de atunci.

Vorbea despre luptele de 2 000 de ani ale românilor cu slavi, tătari, unguri, susținea că nici datele istorice și nici cele etnice nu sprijină pretențiile Ungariei, căci Ardealul nu a fost de fapt în posesia ungurilor decît 50 ani [de la acordul austro-ungar din 1867], iar secuii nici nu sînt unguri”. Un istoric atît de erudit — cum se dovedește Ránki György în lucrările sale, care i-au adus o largă notorietate — nu poate să nu știe că, dincolo de orientarea prohitleristă a lui Ion Antonescu, orientarea pe care poporul român — respins-o și condamnat-o cu asprime, răsturnînd în cele din urmă — sub conducerea Partidului Comunist Român — regimul său dictatorial, argumentele invocate în privința drepturilor românești asupra Transilvaniei reprezintă un adevăr istoric și nu expresia unor „teze șoviniste”. Oare notarul anonim al regelui Bela, autorul lui *Gesta Hungarorum*, era un șovin român, cînd nota în cronică sa că, la venirea lor în Transilvania, ungurii au găsit acolo pe români, că voievodul Gelu era „un oarecare român” (quidam Blacus), „conducătorul românilor” (dux Blacorum)? Șovin român, istoricul maghiar S. Szilágy

Cetățeni români părăsesc teritoriul anexat de Ungaria horthyistă în urma Diktatului de la Viena, pentru a nu cădea victime măsurilor teroriste instituite de autoritățile de ocupație

care subliniază că Ungaria și Transilvania nu s-au contopit niciodată? Cine nu știe că voievodatul Transilvaniei și-a păstrat întotdeauna individualitatea proprie în regatul ungar până la prăbușirea acestuia în 1526, în urma bătăliei de la Mohacs, pentru a deveni, din 1541, un principat autonom sub suzeranitate otomană, trecut de la sfârșitul secolului XVII sub stăpânirea Imperiului habsburgic și încorporat abia din 1867 Ungariei? Este adevărat că în Transilvania, în urma eliminării progresive a românilor din viața politică, nobilimea maghiară, în alianță cu patriatul săsesc și fruntașii seculor (Unio trium nationum), a exercitat puterea politică, dar populația autohtonă și majoritară au fost români și ei au păstrat caracterul românesc al acestui pământ.

Pentru Germania, apetiturile teritoriale ale Ungariei horthyiste fuseseră ani de zile un excelent mijloc de șantaj asupra Budapestei și Bucureștiului, celei dintâi încurajându-i-se revendicările revizioniste, celeilalt făgăduindu-i-se o garanție a integrității teritoriale, în schimbul alinierii la politica Berlinului. Diktatul de la Viena fusese conceput ca o continuare a acestei politici de șantaj: Ungariei, care voia înțreaga Transilvanie, i se dăduse numai partea sa de nord. A ține mereu două fiare înroșite în foc era un principiu de politică externă, preluat de nazisti de la Bismarck.

Declanșarea agresiunii împotriva Uniunii Sovietice a oferit Reichului noi posibilități de presiune asupra celor două țări: guvernării de la Budapesta și București credeau că, sacrificînd vieți în războiul hitlerist, vor cîștiga grația Berlinului. Este semnificativ, din acest punct de vedere, că în discuțiile purtate între factorii politici și militari ai Ungariei, generalul Henrik Werth, șeful Marelui Stat Major al armatei ungare, a invocat drept argument în favoarea participării Ungariei la războiul antisovietic, posibilitatea Ungariei de a păstra astfel Transilvania de Nord (de menționat că generalul Werth era de origine germană și se declarase ca

atare la recensămîntul din 1941). De aici și pînă la a face din România un alibi pentru prezența unităților ungare pe Frontul de est nu mai era decît un pas, pe care premierul ungar Miklós Kállay nu a ezitat să-l facă, cînd a declarat: „Practic, singurul motiv pentru care am intrat în război și am trimis armata împotriva rușilor au fost românii”. (O declarație

re că „buna purtare”, obediența față de Berlin vor aduce și cealaltă parte a Transilvaniei sub stăpînirea ungară. Că a fost așa o dovedește convorbirea din 21 martie 1941 — deci cu trei luni înainte de declanșarea războiului antisovietic — dintre László Bárdossy, atunci ministru de externe al Ungariei, și Adolf Hitler, în cursul căreia șeful diplomației maghiare a de-

Dineolo de orice fâlmarnice declarații, dictatorul nazist nu urmărea decît un singur scop: să dezbinе pentru a putea stăpîni. (În imagini: Miklós Horthy și Ion Antonescu în timpul unor vizite la Hitler)

similară avea să facă în timpul anchetei, care a precedat procesul său de după război, și un alt fost premier, László Bárdossy). De fapt nu românii au împins Ungaria în războiul antisovietic, ci dorința cercurilor conducătoare ale Ungariei horthyiste de a păstra Transilvania de Nord, încorporată ei prin Diktatul de la Viena, manifestare tipică a politicii de agresiune și expansiune, de violare brutală a dreptului inalienabil al popoarelor de a-și decide singure soarta. Nu, nu românii au determinat participarea Ungariei la războiul antisovietic, ci orientarea generală a politicii horthyiste și speranța cercurilor reacționare maghia-

clarat, cum menționează și acad. Ránki György în articolul său, că „locul Ungariei în acest război este alături de Germania, acum și în viitor, din motive geopolitice, sentimentale, spirituale și economice”. Nota de conversație redactată de interpretul lui Hitler, Paul Schmidt, precizează: „În legătură cu arbitrajul de la Viena, dl. de Bárdossy a spus că în Ungaria s-a înțeles bine că o soluție de compromis era necesară. Ungaria nu vrea să mai scormonească acum această problemă, dar speră că, mai tirziu, va interveni o schimbare în favoarea Ungariei, care ar fi și în interesul Germaniei din

punct de vedere economic". Iată, aşadar, adevăratele obiective horthyiste: modificarea Diktatului de la Viena pentru a da Ungariei satisfacţia ane-xării întregii Transilvanii.

„Margarethe I, II”

De îndată ce perspectiva înfringerii Germaniei hitle-riste a prins contur, cercu-

prevedeau — în cazul ocupării Ungariei, participarea Româ-niei şi a Slovaciei, în cazul ocupării României, participa-re a Ungariei şi Bulgariei.

La începutul anului 1944, situaţia pe întreg frontul ger-mano-sovietic a devenit de-osebit de critică pentru Wehr-macht. La 5 martie a început marea ofensivă sovietică, cu-noscută ulterior sub numele

toarcerea unităţilor maghia-re de pe front, pentru a putea organiza mai bine apărarea Ungariei. Fîhrerul a decis să trimită trupe germane pe teri-toriul ungar pentru a împie-dica orice încercare de defec-ţiune (19 martie).

Criza militară a Germaniei a avut puternice repercusiuni şi la Bucureşti. Cu permisiunea tacită a lui Ion Antonescu, Barbu Ştirbey — emisarul cer-curilor politice grupate în jurul P.N.T. şi P.N.L. — a plecat la Cairo, unde, din a doua jumătate a lunii martie, a avut contacte cu reprezentanţii Ma-rrii Britanii, S.U.A. şi U.R.S.S., în vederea încheierii unui armistiţiu. Primindu-l pe Barbu Ştirbey înainte de plecare, I. Antonescu s-a declarat „con-vins sută la sută că germanii nu mai pot câştiga războiul”, dar că, printr-o scurtare a frontului pe linia Riga-Car-paţi-Focşani-Nămoloasa-Ga-laţi, ei pot prelungi rezistenţa. Chiar un interlocutor din ier-arhia superioară a Ministe-rului de externe german, Karl Clodius, care avea frecvente conversaţii cu Ion Antonescu, putuse constata că „mareşalul este convins că războiul nu poate fi câştigat în ultimă in-stanţă pe plan militar, ci tre-buie sfîrşit printr-un compro-mis politic”. Aşa se şi explică acordul lui Antonescu pentru contactele de la Cairo².

La 21 martie, ministrul Ger-maniei la Bucureşti, Manfred von Killinger, în cursul audi-enţei sale la Mihai Antonescu, i-a spus, printre altele, că „presa anglo-americană şi ra-dioul vorbesc foarte multe lu-cruri despre misiunea Ştirbey şi că acest lucru va produce, desigur, noi frămîntări şi in-terpretări” (nota de conver-saţie dictată de Mihai Antone-scu). Reprezentantul Germa-niei a adăugat că „era mai

rile conducătoare din Ungaria şi România au început să sondeze posibilităţile unei păci separate, care să le salveze de la falimentul iminent al patronului de la Berlin. Tatonări, demersuri, negocieri secrete în diferite capitale neutre, au fost tot atâtea încercări de a găsi modalitatea de a-şi separa soarta de aceea a Reichului nazist. La Berlin, unele din aceste tentative de „defecţiune” au fost cunos-cute (indiscreţii, acţiuni ale serviciului de spionaj german etc.). Pentru a preîntîmpina o desprindere a Ungariei şi României de Germania, co-mandamentul german a ela-borat planuri de ocupare a celor două ţări (denumite codi-ficat „Margarethe I” şi, res-pectiv, „Margarethe II”), care

de operaţia Uman-Botoşani; la 26 martie, trupele Frontului 2 ucrainean au atins Prutul pe o lungime de 85 km; la 28 martie, ele au ocupat Cernăuţi. Trupele germane se retrăgeau în grabă, „replie-rea” anunţată de comunicatele înaltului comandament al Wehrmachtului (O.K.W.) căpătînd uneori forma unei fugi dezordonate, însoţite de acte de indisciplină şi jafuri. Se părea că sectorul sudic al Frontului de est se va prăbuşi.

Pentru a se face faţă cri-zei, Hitler s-a decis la măsuri drastice. Între altele, informat despre sondajele făcute de guvernul ungar al lui Kállay pe lângă anglo-americani şi iritat de scrisoarea lui Horthy din 12 februarie, prin care acesta îi cerea să permită rein-

² În timpul vizitei la Hitler, în aprilie 1943, amiralul Horthy a spus potrivit articolului din *Historia*: „Departamentul de mine gîndul să zgîndăre România, dar aş putea cita o scri-soare scrisă din Ardeal din care re-iese că regele român ar fi declarat că la momentul potrivit va rupe cu politica progermană a lui Antonescu şi va conduce mai departe politica românească în direcţia simţăminte-lor ei fireşti”.

¹ Magazin istoric, nr. 5/1969, 3/1980.

bine ca lucrul acesta să nu se producă tocmai acum. Cînd chestiunea ungară a creat noi condiții în raporturile germano-româno-ungare". Aluzia la consecințele pe care intrarea trupelor germane în Ungaria (19 martie) le-ar fi putut produce asupra relațiilor dintre cele trei țări avea, evident, rostul de a juca funcția unei momeli: acum, cînd beneficiarul Diktatului de la Viena se dovedise nevrednic de bunăvoința Germaniei, perspectivele ce decurgeau pentru România din această situație puteau fi compromise prin discuțiile secrete de la Cairo. Formularea era, desigur, ambiguă, în stilul limbajului diplomatic. Hitler avea însă să vorbească limpede.

„Ce soartă ni se pregătește?”

Îndată după „rezolvarea” problemei ungare, dictatorul german l-a convocat la castelul Klessheim pe dictatorul român. Ion Antonescu era îngrijorat să nu aibă soarta lui Horthy, care, chemat la același castel cu cîteva zile mai înainte, fusese tratat umilitor iar Ungaria ocupată.

La 22 martie, în ajunul plecării lui Ion Antonescu la Klessheim, Mihai Antonescu a cerut lui Al. Cretzianu, ministrul României la Ankara, să aștepte pe ce ajutor poate conta guvernul român din partea anglo-americanilor în cazul în care ar refuza noi cereri germane privind participarea României la război: „România este confruntată fie cu o colaborare și mai strînsă cu Germania, fie cu o rezistență față de Germania, fără a ști pe ce asistență imediată poate să conteze și ce poate aștepta în viitor din punct de vedere politic”. Răspunsul generalului Maitland Wilson, comandantul forțelor anglo-americane din bazinul mediteranean, nu avea nimic încurajator: el cerea mai întîi ca Antonescu să

nu se ducă la Hitler („Dacă merge, se va considera ca o dovadă a intenției României de a suporta toate consecințele”) și, apoi, să ordone încetarea rezistenței pe front și să capituleze imediat. Mesajul a sosit cînd mareșalul plecase deja din țară. Tabloul era cît se poate de întunecat: dinspre Germania — posibilitatea repetării, în România, a ocupației din Ungaria; dinspre anglo-americani — mesajul neechivoc al lui Wilson; pe front — ofensiva sovietică. Mareșalul s-a decis să meargă la întrevvedere cu Hitler după multe șovăieli, remarcate de altfel și la Berlin. La sosirea lui la Salzburg, atmosfera era sumbră: primele întrebări adresate de Ion Antonescu ministrului României la Berlin au fost: „Ei, despre ce este vorba? Ce soartă ni se pregătește? Vor să mă trateze ca pe Horthy?”.

Nu, practicînd diplomația „bitei și a zahărului”, Hitler, îngrijorat de perspectiva defecțiunii României, era decis să joace cartea bunăvoinței. În cursul unei discuții la care a fost de față doar interpretul, Hitler i-a declarat lui Antonescu că „în urma comportării neloiale a Ungariei și deoarece atît România cît și Ungaria nu au acceptat niciodată în forul lor interior arbitrajul de la Viena, iar Italia a ieșit acum din joc, Germania nu mai consideră necesar să funcționeze ca semnatar al arbitrajului de la Viena. El [Führerul] îi roagă pe Antonescu să nu menționeze față de nimeni această declarație; la momentul potrivit, el o va da publicității”. Potrivit aceleiași note de conversație, Ion Antonescu a mulțumit lui Hitler pentru această comunicare. El a amintit cît de mult datora Ungaria Italiei și Germaniei. El a subliniat totodată că în România poziția lui fusese întotdeauna penibilă, din unghiul de vedere al problemei transilvănene, întrucît S.U.A., Marea Britanie și U.R.S.S. — state cu care România era în război — declaraseră că nu recunosc senința de la Viena,

în timp ce Germania — aliata României — o recunoștea.

În cursul conversațiilor de a doua zi (24 martie), Hitler i-a spus lui Antonescu că intenționează să declare Transilvania de Nord zonă de operații și să evacueze de acolo trupele ungare. Evident, toate aceste declarații — caducitatea Diktatului de la Viena, evacuarea Transilvaniei de Nord de către forțele militare ungare — aveau drept scop să-l convingă pe Ion Antonescu de beneficiile continuării colaborării cu Germania. Dictatorul român și-a exprimat satisfacția față de toate aceste declarații ale lui Hitler, deși ele nu valorau nimic. O „anulare între patru ochi” (dacă-l excludem pe interpret) a Diktatului de la Viena nu avea nici o semnificație, evacuarea trupelor ungare din Transilvania de Nord nu avea să fie niciodată realizată. Ion Antonescu nu a declarat însă nici un moment că „armata sa este gata să participe alături de Hitler la lupta împotriva Ungariei” (e de mirare unde a găsit un istoric, altminteri atît de riguros în alte lucrări, ca Ránki György, această declarație). După sursele primare germane și române Ion Antonescu nu s-a declarat niciodată dispus să secondeze Wehrmachtul în acțiunea de ocupație a Ungariei. De altminteri, zvonurile, care au circulat în zilele intrării trupelor germane în Ungaria, despre prezența unei divizii românești alături de unitățile Wehrmachtului s-au dovedit lipsite de teme.

Atît timp cît criza de pe Frontul de est se manifesta cu toată acuitatea, intenția sa era să găsească o formulă de înțelegere cu aliații occidentali. Prin emisarul său de încredere, atașatul militar la Ankara, colonelul Traian Teodorescu, mareșalul a cerut să i se răspundă: „1) pe ce forțe aeropurtate sau aeriene poate conta în cazul în care germanii, făcînd cereri scrise, ar fi refuzat să le dea curs; 2) dacă guvernele aliante pot

sprijini lupta împotriva germanilor printr-o declarație privind Transilvania sau cel puțin aplicarea chartei Atlanticului la România". Informându-i pe aliații occidentali că a păstrat grosul armatei (15 divizii) la vest de linia Brașov-Ploiești-București, el evoca posibilitatea unui conflict militar cu germanii. „Dacă el se decide să reziste și este puternic presat de către germani, intenționează să se retragă în Iugoslavia și să coopereze cu aliații și cu Tito. Aeroporturile și petrolul vor fi accesibile dacă aliații trimit ajutor aerian. Distrugerii la Ploiești n-ar fi fost posibile față de puternicele efective germane de acolo". Aceste declarații surprinzătoare ale mareșalului sînt însă de înțeles în contextul militar-politic al momentului. Referirile la rezistența antigermană aveau rostul de a câștiga sprijinul anglo-american, într-un moment cînd ofensiva sovietică era în plină desfășurare. De fapt singura promisiune concretă, în cuprinsul mesajului către anglo-americieni, era refuzul de a mai trimite pe front vreo divizie peste cele 13 aflate acolo, sub pretext că nu sînt instruite și bine echipate și să capete astfel un răgaz. Avansurile mareșalului n-au avut efectul scontat. „Ezit să fiu optimist — telegrafia unul din responsabilii britanici de la Cairo, cu românii și mai ales cu banda lui Antonescu”.

Scepticismul britanic nu era lipsit de teme. Odată frontul stabilizat — la 6 mai, trupele sovietice au trecut în apărare —, mareșalul Antonescu nu s-a mai arătat atât de preocupat ce... retragerea în Iugoslavia! Măsurile energice ale generalului Ferdinand Schörner, devenit comandant al Grupului de armate „Ucraina de sud”, i-au redat o oarecare încredere în capacitatea germanilor de a menține frontul și l-au lipsit de cadrul necesar pentru alte contacte și negocieri cu puterile coaliției antihitleriste.

Politica regimului antonescian amenința însă să prelungească suferințele poporului român și să transforme țara într-un catastrofal cîmp de bătălie. Singura cale de salvare a națiunii era cea indicată și pregătită amplu și consecvent de Partidul Comunist Român prin politica sa de alianțe antifasciste: insurecția națională pentru răsturnarea dictaturii antonesciene și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste. Sub conducerea Partidului Comunist Român, revoluția de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă din august 1944 avea să realizeze aceste obiective și să deschidă, astfel, poporului român un nou orizont în istoria sa milenară, cel socialist.

Românii, și alături de ei celelalte naționalități conlocuitoare, se află angajați astăzi într-un efort grandios de edificare a unei societăți noi, o societate din care a dispărut orice formă de discriminare națională. Pămîntul Transilvaniei oferă un exemplu strălucit de chipul în care în România a fost rezolvată problema națională: deplină egalitate, strînsă colaborare, înțelegere frățească unesc astăzi pe români, maghiari și germani, călăuziți cu toții de dorința prosperității și progresului patriei socialiste, România.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Arhivele statului București.
Fond microfilme Anglia, rola 405; Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler, vol. II, ed. A. Hillgruber, Frankfurt am Main, 1970; Allianz Hitler-Rorthy-Mussolini, Budapesta, 1965; A. Hillgruber, Hitler, König Carol und Marshall Antonescu ed. a 2-a, Wiesbaden, 1965; Mario D. Fenyó, Hitler, Rorthy and Hungary, New Haven-Londra, 1972; G. Barbul, Mémorial Antonescu. Le troisième homme de l'Axe, vol. I, Paris, 1950; I. Gheorghiu, Românii Weg zum Satellitenstaat, Heidelberg, 1962; Gh. Zaharia și Mihai Pătru, România, în vol. Regimurile fasciste și totalitare din Europa, București, 1980.

A.I.S.S.E.E. după 20 ani

Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene a împlinit 20 ani de activitate! Această simplă afirmație constituie un element de reală satisfacție pentru toți acei care, cu ani în urmă, au militat în scopul creării unei astfel de asociații. Este pentru noi — românii — un motiv de legitimă mîndrie. Această realizare a avut la bază o inițiativă românească: este meritul Comisiei Naționale Române pentru UNESCO de a fi organizat, în 1962 la Sinaia, un colocvîu internațional cu tema *Civilizațiile balcanice și sud-estul Europei*.

Participarea unor personalități de cîrmă științifică din 16 țări europene și extraeuropene (între care cele șase țări, sud-est europene — Albania, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România, Turcia), aportul atât moral cît și material al UNESCO-ului au determinat o deplină reușită a acestei prodigioase manifestări științifice internaționale.

Succesul ei a dus la fondarea, un an mai tîrziu, în 1963, a Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, hotărîndu-se ca sediul ei să fie la București, unde se află și azi — după 20 ani — avînd ca președinte în exercițiu pe președintele Academiei Elene, prof. J. Zepos, iar secretar general pe acad. Emil Condurachi.

Printr-o organizare suplă, care-i permite o mare libertate de mișcare, ea a reușit să organizeze o amplă cercetare multidisciplinară în opt comisii: arheologie, istoria ideilor, istoria economică și socială, arhive, artă, Balcanii în epoca contemporană, lingvistică, folclor și două grupuri de lucru: geografie istorică a sud-estului european și literatură comparată.

Activitatea Asociației, în care istoria are o pondere cu totul deosebită, s-a concretizat în numeroase mese rotunde, colocvii sau reuniuni de experți, unele din aceste manifestări fiind, dealtfel, premiere în domeniul respectiv de cercetare.

Totodată, asociația s-a remarcat prin congresele internaționale organizate, la care participă de obicei peste 1 000 savanți. Pînă în prezent au avut loc patru asemenea reuniuni (Sofia — 1966; Atena — 1970; București — 1974; Ankara — 1979), iar între 11-17 septembrie 1984 va fi organizat la Belgrad cel de-al V-lea congres, care va acorda, între altele, o importanță deosebită raportului dintre Europa de Sud-Est și cea Centrală.

O realizare, desigur nu cu același răsunet, dar în fond extrem de importantă, este rolul de seamă jucat de asociație în formarea de cadre, prin organizarea de stagii de documentare cu sprijinul material al UNESCO, în arhive, biblioteci, muzee sau chiar pe sațiere arheologice.

Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene este astăzi o instituție care și-a câștigat un bine-meritat renume științific, fiind dată de UNESCO ca exemplu de cooperare științifică regională, creatoare de reale valori spirituale.

Nicolae FOTINO,
secretar general adjunct al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene

DRUMUL SPRE PEARL HARBOR (VIII)

Înainte de a oferi cititorilor noi episoade din bătaia diplomatică nipono-americană, așa cum este relatată ea în cartea lui Gordon W. Prange, în zori, dormeam, să vedem cum avansau pregătirile militaristilor de la Tokio în vederea atacului de la Pearl Harbor.

Conform calendarului stabilit de Yamamoto, între 11 și 20 noiembrie 1941, 27 submarine mari (clasa I cu un deplasament de 2 600 tone) în grupe de câte trei, și-au părăsit bazele lor de la Kure și Yokosuka. Misunea lor era multiplă. Ajunse încă înainte de raidul aerian asupra insulei Oahu la punctele ce le

fuseseră stabilite, ele trebuiau în primul rând să lovească navele americane care ar fi ieșit din rada bazei de la Pearl Harbor, în eventualitatea unui eșec sau a unui succes incomplet al avloanelor nipone. De asemenea, submersibilele urmau să instaleze o blocadă în jurul arhipelagului Hawaii, pentru a împiedica orice tentativă din partea flotei militare a Statelor Unite de a trimite întăriri la Pearl Harbor, după declanșarea

Domnișoara Kimiko nu vinde muntele

GORDON W. PRANGE

ostilităților. În sfârșit, ultimele cinci plecate duceau, fixate pe punte, cite un exemplar din acele submarine pitice despre care am mai avut prilejul să vorbim¹.

Încă de la 12 noiembrie, unele dintre navele de suprafață ale grupării operative care urma să atace baza de la Pearl Harbor au pornit spre punctul de concentrare, în arhipelagul Kurilelor (actualmente intrat în componența U.R.S.S.). Comanda generală a acestei grupări aparținea vice-amiralului Chuichi Nagumo. Pentru ca mișcarea unităților să nu dea de bănuț posturilor de ascultare ale marinei S.U.A. și

eventualilor agenți americani, Nagumo a ordonat un vast ansamblu de măsuri de precauție. Navele au păstrat o desăvârșită tăcere a comunicării prin radio, în vreme ce un trafic normal dar fictiv pe undele hertziene avea menirea să creze impresia că nimic nu s-a schimbat față de situația anterioară. Echipajelor li s-au distribuit

¹ Magazin istoric, nr. 7/1983.

uniforme atât de iarnă, cât și de vară astfel ca nimeni, cu excepția celor inițiați, să nu poată ghici nici măcar direcția generală a acțiunii. Pentru a nu se observa dispariția de la bazele obișnuite a unui număr atât de mare de marinari care formau echipajele grupurilor operative, s-au dat concedii celor care lucrau în serviciile administrative ale flotei, astfel încât circulele, cinematografele și celelalte locuri de distracții au fost la fel de pline cu oameni purtând uniforma navală. Și tot pentru a nu se remarcă absența din văzduh a aparatelor îmbarcate la bordul portavioanelor, escadrilele de vânătoare decolate de pe aerodromuri terestre au executat nenumărate zboruri fără nici o utilitate militară, ci doar în scop de camuflaj. Trebuie spus că măsurile concepute de Nagumo au dat rezultate dincolo de orice așteptări: toate serviciile de informații americane au rămas convinse de-a lungul întregii luni noiembrie 1941, că nu a survenit nimic demn de semnalat nici în privința flotei, nici a aviației navale japoneze. De pildă, chiar la 27 noiembrie, când portavioanele nipone navigau cu toată viteza spre Oahu, la Washington și Pearl Harbor se credea că ele continuă să se afle undeva în apele metropolitane ale Japoniei.

În după-amiaza zilei de 17 noiembrie, amiralul Yamamoto s-a urcat la bordul portavioanelor Akagi, nava-amiral a grupării operative, pentru a se adresa, o ultimă oară, celor aproximativ o sută de ofițeri superiori ai Flotei I aeriene și al restului escadre. Cuvântarea lui nu a avut un caracter agitar, așa cum cerea tradiția. Dimpotrivă, Yamamoto a vorbit pe un ton sec, aproape acru, cu vădită intenție de a nu-și lăsa subalternii să se lege de iluzii. El le-a atras atenția asupra forței, deloc de neglijată, a marinei militare a S.U.A., spunând printre altele:

— Deși sperăm să obținem un efect de surpriză, fiecare dintre voi trebuie să se aștepte la o crâcnă rezistență din partea americanilor... Kimmel nu trebuie subestimat. Un amiral relativ tânăr ca el nu ar fi căpătat înalta răspundere a flotei din Pacific, dacă nu ar fi extrem de capabil și de viteaz. Putem sconta o curajoasă împotrivire din partea lui. Se mai spune, de asemenea, că este lucid și prevăzător, așa că nu e exclus să fi luat măsuri foarte stricte pentru a preîntâmpina orice eventualitate. De aceea vă spun că există posibilitatea să nu-l luați prin surprindere și să fie nevoie să ajungeți până la obiectiv prin luptă.

Potrivit obiceiului, după cuvântare a avut loc o festivitate de rămas-bun, la care s-au servit surume (sepie uscată) pentru fericire și kachiguri (nuci) pentru victorie. Cu prilejul unui toast, Yamamoto a declarat:

— Mă aștept ca operația să fie încununată de succes!

Era din nou o abateri de la tradiție, de data aceasta în sens invers. Datina cerea ca amiralul care trimetea o escadră la luptă să-și exprime doar „speranță” în succes. Faptul că Yamamoto folosisse un termen mult mai categoric a constituit pentru cei de față un puternic stimulente moral.

Între timp la bazele respective, navele grupurilor operative suferiseră o serie de transformări

și renovări, menite să le debaraseze de tot ceea ce era inutil pentru misiunea pe care o aveau de îndeplinit. În locul aparatelor, mecanismelor și a celorlalte dispozitive demontate, precum și pretutindeni unde era un spațiu gol, s-au adus butoale cu motorină. Numai pistele de decolare ale portavioanelor au rămas cu desăvârșire libere.

Cam tot în această ultimă perioadă de preparative, gruparea operativă a primit — mai întâi la statul-major al marinei militare și apoi și în alte cercuri ale comandamentului — denumirea de Forța Z. Ideea aparținea lui Yamamoto și evoca faimosul ordin Z, emis de amiralul Togo, cu 36 ani înainte, în ajunul bătăliei de la Tsushima, din cadrul războiului ruso-japonez: „Mărirea sau prăbușirea țării depinde de rezultatul acestei bătălii”.

În decurs de vreo zece zile, până la 22 noiembrie, toate navele Forței Z s-au concentrat în golul Hitokappu (cărui se mai spune Tan-kappu-Wau sau Tankau) de pe coasta insulei Etorofu, din arhipelagul Kurilelor. Situat la peste 1 800 km nord-est de Tokio, acest arhipelag este aproape tot timpul cufundat în ceață și scăldat de o mare furtunoasă. În afara oricărei rute comerciale, el a servit adesea, în trecut, ca refugiu pentru pirați. Tocmai din cauza poziției sale izolate, fusese ales ca punct de reunire a escadre. Golul Hitokappu se află cam pe la mijlocul insulei Etorofu, fiind mărginit pe atunci doar de două sărmane sate de pescari, astfel că riscul unor observatori care ar fi putut comunica vreo informație americanilor era nul.

La 22 noiembrie, a intrat în golf ultima navă a Forței Z, portavionul Kaga, care aducea noile torpile destinate apelor puțin adânci din rada de la Pearl Harbor. În aceeași seară, Nagumo și-a convocat statul major la bordul navei-amiral Akagi pentru o ședință de instruire, unde și-a prezentat raportul comandorului Eijiro Suzuki, unul dintre agenții serviciului de spionaj nipon, care călătorise cu Taiyo Maru la Honolulu. El a transmis informații dintre cele mai amănunțite, de la hărți și schițe ale bazei americane, până la numărul de avioane de pe aerodromurile insulei Oahu, instalațiile de acolo și chiar grosimea pe care o aveau acoperișurile hangarelor.

Nu toate datele aduse de Suzuki erau corecte. De exemplu, în Hawaii nu se aflau decât 12 bombardiere grele (B-17 D) și 50 bombardiere ușoare și medii (B-12, B-18, A-12 și A-20) adică exact jumătate din numărul raportat de el. Cu excepția celor de tip B-17 și A-20, toate erau modele vechi și depășite. Cam la fel stăteau lucrurile și cu avioanele de vânătoare: Pearl Harbor nu dispunea decât de 152 față de cele peste 270 anunțate de comandor. În ansamblu Suzuki a evaluat la 455 cifra totală a avioanelor aparținând armatei terestre de pe insula Oahu, pe când numărul real era de 227 inclusiv 13 avioane de observație.

În schimb deosebit de prețioase s-au dovedit alte informații, de exemplu că aviația americană din Hawaii nu avea obiceiul să execute zboruri masive deasupra arhipelagului. Pentru Nagumo, aceasta însemna că forțele sale nu se vor izbi de o împotrivire importantă în văzduh

decit dacă inamicul va prinde de veste despre atac. De asemenea, amiralul a mai aflat că americanii nu trimiteau decit rareori patrulile aeriene la nord de Oahu, adică exact în direcția din care urma să se apropie Forța Z. Întreprinse de hidroavioane PBV ale marinei militare, asemenea patrulări nu se efectuau decit la lumina zilei, ceea ce dădea niponilor posibilitatea să atace imediat înainte de răsăritul soarelui.

Imobil ca un idol, Nagumo a ascultat raportul agentului secret, fixându-l cu o privire străpungătoare. După ce Suzuki a terminat de vorbit, amiralul și-a exprimat preocuparea în legătură cu patru probleme: riscul de a fi detectat pe drum sau odată ajuns în zona obiectivului; starea de alertă a adversarului pe insula Oahu; șansele de a găsi flota americană la Pearl Harbor; probabilitatea unei riposte din partea S.U.A. Comandorul nu a putut risipi toate temerile lui Nagumo. Cea mai supărătoare era lipsa de certitudine în privința numărului de portavioane aflate în rada de la Pearl Har-

bor. Suzuki nu văzuse nici unul, dar, după aprecierea lui, erau trei. Cine putea însă garanta că ele vor rămâne tot atâtea peste două săptămâni și, mai ales, cine putea garanta că ele vor aștepta cuminiți, la bază, venirea japonezilor?

Poate că amiralul ar fi găsit o oarecare consolare pentru neliniștea sa, dacă ar fi știut că americanii erau la fel de preocupați de poziția portavioanelor nipone. Serviciile de informații ale S.U.A. pierduseră orice urmă a Escadrelor 1, 2 și 5 și nu mai aveau să afle de ele decit după atac!

La 23 noiembrie, Yamamoto a anunțat marile state majore ale marinei și armatei terestre că, dacă negocierile cu Statele Unite se vor încheia cu bine, va ordona înapoierea Forței Z înainte de 7 decembrie, ora 1 a.m. Cu ciudățeniile acestei negocieri diplomatice din ajunul izbucnirii războiului dintre Japonia și S.U.A. se ocupă pasajele pe care le publicăm mai jos, într-o formă oarecum condensată, după lucrarea profesorului Gordon W. Prange.

Codul telefonic

Ministrul de externe Togo aplica, față de tratativele purtate la Washington, o tactică dublă și contradictorie. Pe de o parte bloca toate sugestiile constructive ale ambasadorului Nomura, pe de altă parte îi cerea să obțină cât mai repede anumite rezultate. La 22 noiembrie, de exemplu, el îi scria cu aroganță: „Există motive pe care dv. nu sînteți în stare să le ghiciți și care ne fac să dorim ca relațiile cu S.U.A. să fie definitiv elucidate pînă la 25 noiembrie”. Totuși, în aceeași zi, Togo îl anunța pe Nomura că termenul final putea fi împins pînă la 29 noiembrie: „Dar, de data aceasta, e într-adevăr limită. De atunci încolo, anumite lucruri vor începe să se desfășoare în mod automat”.

Politica Departamentului de Stat consta în „a se agăța de cel mai mic pai” pentru a cîștiga timp și a prelungi convorbirile. De la 21 pînă la 25 noiembrie, Cordell Hull și colaboratorii săi au depus eforturi disperate pentru a întîrzi cu cîteva săptămîni sau măcar cu cîteva zile izbucnirea conflictului. Attî Stark, cît și Marshall erau de acord cu această politică, considerînd că „pacea, fie și temporară, în Extremul Orient ne va permite să ne ducem la capăt pregătirile defensive în Filipine și, totodată, să asigurăm en-

glezilor produsele de care au nevoie”.

Președintele Roosevelt și toți consilierii săi erau pe deplin conștienți de iminența unui război cu Japonia. Ceea ce nici unul din ei nu știa era unde anume vor ataca militariștii niponi. La o sedință ținută la Casa Albă, în ziua de 25 noiembrie, Hull a declarat:

— Japonezii sînt foarte bine înarmați și s-au angajat, de ani de zile, în agresiuni după agresiuni. Ei colaborează îndeaproape cu Hitler. De fapt, situația e în mîinile lor, nu în ale noastre... S-ar putea să ne atace în mai multe puncte simultan, pentru a ne demoraliza și a ne dezorganiza acțiunile de apărare.

Dar nici Hull nu se aștepta ca prima lovitură să se abată asupra bazei de la Pearl Harbor.

În dimineața de 26 noiembrie, secretarul Departamentului de Război, Stimson, s-a dus la Casa Albă pentru a-l informa pe președinte asupra faptului că cinci divizii japoneze de infanterie îmbarcate pe 30-50 nave de transport, fuseseră reperate în apropierea Taiwanului. Îndreptîndu-se spre sud, Roosevelt a avut o explozie de minie:

— Asta modifică întreaga situație! E o dovadă clară de lipsă a oricărei bunecredințe din partea lor! În timp ce duc tratative pentru o retragere a trupelor din toate țările invadate, trimîț noi forțe expediționare în Indochina!

La indicația președintelui, Cordell Hull a redactat o notă pe care a înmînat-o ambasadorilor Nomura și Kurusu. Nota, care conținea zece puncte, nu lua cîtuși de puțin caracterul unui ultimatum. Așa cum avea să sublinieze mai tîrziu secretarul Departamentului de Stat, „nici unul din cele zece puncte nu avea nimic capabil să contrarieze o țară pasnică, ducînd o politică de pace”.

Din nefericire, Japonia nu era „o țară pasnică, ducînd o politică de pace”. Guvernul Tojo s-a grăbit să interpreteze nota drept un ultimatum. Un singur ziar din Tokio a avut îndrăzneala s-o publice dar autoritățile l-au confiscat imediat. Ca și înainte însă, Togo a continuat să-i preseze pe cei doi trimiși ai săi la Washington „să obțină rezultate concrete cît mai rapid cu putință”.

Ca dovadă a dorinței sale de a ajunge la o înțelegere, ministrul de externe al Japoniei i-a autorizat, la 26 noiembrie, pe Nomura și Kurusu să stabilească o legătură telefonică permanentă cu șeful direcției S.U.A. din ministerul său. Cablograma cifrată care acorda această permisiune cuprindea și codul ce urma să fie utilizat în cursul conversațiilor telefonice. Roosevelt și Hull au devenit, nu se știe de ce, domnișoara Kimiko și respectiv, domnișoara Fumeko. Dacă americanii erau de acord

„să vindă muntele” însemna că acceptau condițiile puse de niponi. Propoziția „copilul s-a născut” se traducea prin „situația ia o întorsătură gravă”. Armata terestră a „Stelor Unite” căpăta pseudonimul „Togukawa”, iar marina militară — „propunere de căsătorie”.

Încă înainte de a primi nota lui Hull, Nomura și Kurusu au semnat împreună un mesaj către Togo, în care îi atrăgeau atenția: „Dacă lăsați situația să rămână la fel de încordată ca până acum... ruptura va fi inevitabilă... Considerăm oportunitate, în acest moment, ca președintele Roosevelt să trimită Majestății Sale împăratul o telegramă în care să-și exprime dorința ca Japonia și Statele Unite să coopereze. Prin răspunsul său, Majestatea Sa va contribui la clarificarea atmosferei actuale, ceea ce ne va oferi suficient răgaz pentru a propune stabilirea unei zone neutre, care va cuprinde Indochina și Thailanda”.

Cei doi diplomați îl avertizau, de asemenea, pe ministrul lor că Hitler nu își va îndeplini nici unul dintre angajamentele sale față de Japonia și că țara lor riscă să se angajeze într-un război pe două fronturi — cel vechi, în China, și cel nou, în „regiunile sudice” —, fără a avea un aliat pe care să se poată bizui.

Dar lui Togo nu-i plăceau deloc asemenea mesaje. El voia ca reprezentanții săi să respecte linia trasată de Tokio, fără a adăuga arabescurile lor personale. Cu atât mai mult cu cât guvernul Tojo nu urmărea crearea vreunei „zone neutre”, ci ținea cu orice preț să cucerască prin forță noi teritorii. La 24 noiembrie, deci cu două zile în urmă, forțele de invazie în Malaezia își părăsiseră baza lor de la Hashirajima, iar la 26 noiembrie gruparea operativă a lui Nagumo a ieșit din

golful Hitokappu și trupele care urmau să „cotropească” Filipinele au plecat din portul Sasebo.

În ce direcție se naște un copil?

În seara de 27 noiembrie, Kumaichi Yamamoto¹, șeful direcției S.U.A. din Ministerul afacerilor externe al Japoniei, l-a chemat la telefon pe Kurusu, trimisul special la Washington. După un schimb de politeți, a urmat conversația în codul prestabilit, pe care *Magic* a interceptat-o în întregime.

— Cum a mai evoluat astăzi problema matrimonială? s-a interesat Yamamoto.

— A, n-ați primit încă telegrama noastră? s-a mirat Kurusu. Nu prea au survenit schimbări față de ce ne-a spus domnișoara Umeko ieri.

Probabil de emoție că vorbea prima oară în noul cod, Kurusu făcuse o greșală: numele „conspirativ” pentru Hull era domnișoara Fumeko. Ambasadorul a continuat:

— Ca și până acum, chestia aia sudică... de sud... spre sud... știți, problema cu sudul... are un mare răsunet.

După toate aparențele, Kurusu nu se prea descurca cu terminologia codului și nu știa cum să facă aluzie la acțiunile agresive ale militarilor niponi spre „regiunile sudice” și să le încadreze într-un limbaj consacrat căsătoriilor...

— Aha, problema cu sudul, a exclamat Yamamoto, care se lămurise. A făcut impresie mare?

— Oarecum. La un moment dat, se părea că va avea loc o

¹ Omonimia dintre acesta și comandantul-șef al flotei combinate este întâmplătoare, între cei doi neexistând nici o legătură de rudenie.

nuntă. Dar... bineînțeles... sînt și alte probleme... numai că... numai că s-a ivit pe neașteptate încurcătura asta și...

Kurusu s-a întrerupt o clipă. Din spusele lui, relese foarte clar că ambasadorul se referea la „încurcătura” provocată de mișcările de trupe japoneze spre sud-estul Asiei. Fără să mai insiste asupra acestui subiect, el a întrebat:

— Și pe la dv. cum mai stau lucrurile? Se naște copilul?

— Da, a răspuns Yamamoto categoric, nașterea copilului e iminentă.

— E iminentă? a întrebat Kurusu, pe un ton mirat. Și în ce direcție...

Ambasadorul s-a întrerupt din nou înspăimîntat că s-a dat de gol față de americanii care în mod sigur îi ascultau convorbirea. Cu o voce șovăitoare, a modificat formularea întrebării:

— Ce credeți, o să fie băiat sau fată?

Yamamoto a șovăit puțin, apoi a izbucnit în ris și a răspuns:

— S-ar părea că o să fie un băiat mare și voinic!

Contraspiionajul american nu a știut cum să interpreteze exact această precizare cu privire la sexul copilului. Unii analiști au considerat că ea nu avea nici o importanță, reprezentînd doar un artificiu al lui Kurusu pentru a readuce discuția pe făgașul codului. Alții au fost însă de părere că ambasadorul voia să afle, într-o manieră subtilă, dacă întorsătura critică pe care o simboliza „copilul pe cale de a se naște” însemna război („băiat”) sau ceva mai puțin grav. Fecul cum a răspuns Yamamoto părea să pledeze în favoarea acestei interpretări: japonezii se pregăteau pentru o agresiune de mari proporții.

— Chestiunea matrimonială, a continuat Yamamoto, adică tot ce se referă la aranjarea unei căsătorii... nu le rupeți!

— Ce să rupem? a întrebat Kurusu, nedumerit. Negocierile? (Ofțind :) O, Dumnezeule! (Cu un ris resemnat:) Bine,

o să facem tot ce ne stă în putință... Da, ceilalți vor să discute mai departe despre căsătorie. Dar nu cred că domnișoara Kimiko o să accepte să vîndă muntele. Iar Togukawa se poartă ca un bădăran,

a convocat o ședință la cartierul său general de la Pearl Harbor. Au participat membrii statului său major, amiralii Bloch, Halsey, Brown, și Beltinger, precum și comandantul trupelor de uscat, generalul

— Dacă e absolut necesar sînt de acord să le trimit. Dar, trebuie să rămînă sub controlul meu. Dacă mie îmi revine sarcina de a asigura apărarea acestor insule, tot mie trebuie să-mi revină comanda lor!

— Numai peste cadavrul meu! i-a răspuns Kimmel. Insulele sînt baze navale și armata nu are ce să comande acolo.

— Nici nu am astfel de ambiții! Cred că infanteria marină care se află acolo este perfect capabilă să le apere.

Schimbul de replici a avut un caracter amical: Kimmel i-a întrebat apoi pe cei de față dacă sînt pentru trimiterea măcar a unor avioane pe Wake și Midway. Mollison s-a declarat împotriva acestei idei:

— Misiunea noastră este să protejăm Oahu! Dacă ne vom lipsi de avioane, ne va scădea considerabil capacitatea de apărare a bazei de la Pearl Harbor.

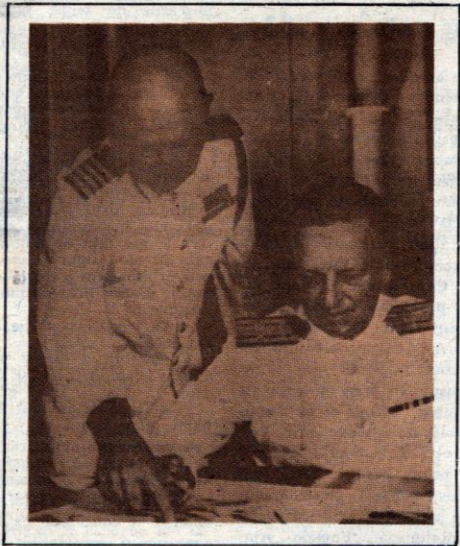
— De ce te frămîntă asta? I-a întrebat Kimmel. Crezi că sîntem în primejdie de a fi atacați?

— Japonezii dispun de forțele necesare pentru a ne ataca, a răspuns precaut locotenent-colonelul.

— Forțele, da! a strigat Kimmel. Dar posibilitatea?

Cei de față au declarat într-un glas că o asemenea posibilitate nu exista. Desigur, acest optimism aproape unanim a jucat și el un rol în atitudinea ulterioară a lui Kimmel. Dar ceea ce l-a influențat în cea mai mare măsură pe comandantul flotei din Pacific a fost însăși sugestia venită de la Washington. Faptul că Departamentele războiului și marinei militare îl autorizau să trimită pînă la 50 la sută din avioanele sale pe insulele Wake și Midway însemna că Oahu nu avea motive să se teamă de o agresiune iminentă sau măcar probabilă.

Pînă la atacul nipon asupra bazei de la Pearl Harbor mai rămăseseră exact nouă zile.

Amiralul Husbană E. Kimmel, comandantul-șef al flotei americane din Pacific (dreapta) și șeful statului major al flotei, căpitanul William Ward Smith

În p. 52: tipuri de blindate și avioane de luptă prezentate de militariștii japonezi într-o expoziție publică

ceea ce nu e de natură să ușureze tranzacția...

Amîndoi diplomații au rîs, amuzați de această aluzie ireverențioasă la armata terestră a Statelor Unite.

— Iată de ce nu cred că o să iasă ceva din treaba asta, a adăugat Kurusu cu realism.

— Sper să nu fie chiar atît de rău cum credeți dv., a ripostat Yamamoto. În orice caz, noi nu putem vinde muntele... Nici măcar un delușor.

— Da, știu. Nici nu poate fi vorba de așa ceva!

În aceeași zi în care Yamamoto și Kurusu aveau această convorbire telefonică, Kimmel

Short, care a venit însoțit de șeful aviației sale, generalul Frederick L. Martin, și de principalul colaborator al acestuia, locotenent-colonelul James A. Mollison. Obiectul întîlnirii era discutarea unei propuneri a Washingtonului de a se trimite cîteva companii de infanterie și avioane P-40 pentru întărirea insulelor Wake și Midway, avanposturi îndepărtate ale arhipelagului Hawaii. Avioanele aparțineau trupelor terestre, așa, că Short a fost cel dintîi care și-a spus părerea:

septembrie
1933

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

S eptembrie este luna în care se redeschid școlile. Ca de obicei, presa reflectă faptul, subliniind în articolele și comentariile publicate implicațiile pe care le are acest început de an în desfășurarea învățământului românesc. *Dimineața* din 11 septembrie, de exemplu, publică o amplă relatare despre lucrările congresului Asociației învățătorilor, desfășurate la Cluj. În cuvântarea sa, Dimitrie Gusti, ministrul instrucțiunii, relevă „marele, hotărâtorul rol pe care-l are, mai cu seamă în învățământul primar, învățătorul cu suflet, iubitor de școală și de copii, înviind mediul”¹.

Misiunea învățătorului și, în general, a cadrelor didactice e cu atât mai dificilă cu cât în împrejurările acestui an 1933 școala românească cunoaște nenumărate dificultăți, pe care le relevă și ministrul învățământului în cuvântul său: „Ceea ce m-a izbit — spune în continuare Dimitrie Gusti, împărțind unele din constatările făcute cu prilejul inspecțiilor sale prin țară — a fost o problemă pe care o cunoașteți atât de bine: marile oscilări în frecvența școlară. Îndărătul ei apare ca un fundal de întuneric problema și mai dureroasă a analfabetismului. Am văzut și școli cu 850 copii înscriși, dar numai cu patru posturi, ceea ce ar fi însemnat că fiecare învățător trebuie să aibă 210 școlari”.

Realități pe care le găsim oglindite și în numeroase comentarii ale presei. *Dimineața*, în același număr, menționează că în medie, școlile sînt frecventate de 65-70 la sută din populația școlară. „Faptul se explică în parte — consemnează ziarul — prin lipsa localurilor de școală primară și a mijloacelor materiale de întreținere”. Ziarele scriu și despre plingerile privind „taxele școlare”. În alți ani părinții li se îngăduia să plătească aceste taxe în trei sau patru rate. De data aceasta, multe școli obligă pe părinți să achite chiar de la înscrierea copiilor taxa pe întregul an. Iar, „ca și cum aceasta n-ar fi de ajuns, taxele au fost majorate. Ce să faci un cetățean care are trei-patru copii de școală? Nu mai vorbim de celelalte cheltuieli obligatorii: cărți, caiete, uniforme etc.”.

Presa vremii rămîne un fidel cronicar pentru a cunoaște și pe această cale amplitudinea acțiunilor organizate de Comitetul Național Antifascist. Faptul că de la înființarea sa, în iunie 1933, aproape lună de lună, în multe ziare apar știri despre activitatea Comitetului capătă o deosebită semnificație.

Canalizînd acțiunea maselor împotriva fascismului, exprimînd sentimentele opiniei publice românești de solidaritate cu toți cei care luptă pentru pace, pentru viața liberă a popoarelor, Comitetul Național Antifascist, din a cărui conducere face parte și tinărul luptător

Cronică mărunta

● Cu ocazia unui schimb de tabere școlare între Bulgaria și România — elevii bulgari fiind cazați la Agigea, iar cei români la Varna — are loc o acțiune consacrată păcii, trimiterii unui mesaj tuturor copiilor națiunilor din Peninsula Balcanică. (3 septembrie)

● La Stuttgart a fost inaugurat un muzeu al literaturii de război. Între exponate: peste 60 000 cărți în 18 limbi, 2 650 jurnale și alte publicații apărute în timpul primei conflagrații mondiale, 250 jurnale de front, 540 jurnale scrise de prizonierii și mutilații în marele război. Ceea ce însoamnă, comentează *Facla* din care am reproduces aceste date, că muzeul are un caracter antirăzboinic.

● Adevărul rela, după ziarul sovietic *Krasnaia Gazeta*, elvea date despre viața urmașilor marelui poet Aleksandr Pușkin (1799-1837). La Moscova trăiește de 20 de ani în aceeași locuință Anna Aleksandrovna Pușkin, o fiică necăsătorită a fiului lui Pușkin. Este în vîrstă de 70 ani. Tot la Moscova, se află și Grigorie Alexandrovici Pușkin (68 ani), nepot al poetului. În tot timpul războaiului a fost pe front. Nimeni din membrii familiei Pușkin nu scrie. În această privință este interesant de semnalat că în co-

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat prin puncte de suspensie întreruperile de text în extrasele preluate din zările respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, scrierea din originale.

septembrie
1933

Subunități
de pompieri
în fața statuii
din Dealul Spiritului,
cu ocazia împlinirii
a 85 ani de la
evenimentele
din 1848

Fațada casei Tărăș
(Elișee)
va fi retrasă
7 metri
pentru a permite
lărgirea
Căii Victoriei

Cronică mărunță

respondența lui Pușkin către soția sa, scrisă în aprilie 1834, se găsește următoarele cuvinte: „Să nu dea Dumnezeu ca fiul nostru Sava să meargă pe calea mea; să scrie versuri și să se certe cu țarii!” Fiul a îndeplinit dorința tatălui: n-a scris și nici n-a vroit ca vreunul din copiii săi să se afirme pe arena literară. (6 septembrie)

● Disensiunile dintre cei doi lideri principali ai P.N.T., prilejuse unul comentator al *Adevărului* următoarea notă sarcastică: „D. Maniu continuă să rămână la Bădăcin, d. Valde continuă să rămână la putere. Vorba e: care din doi se va enerva mai repede!” (8 septembrie)

● La Constanța are loc botezul vaporului „Alba Iulia”, unul dintre cele mai mari vase ale Serviciului Maritim Român. „Urăm noului vas — spune în cuvântul său primarul orașului Alba Iulia — să înfrunte furtunile mărilor și vijeliile vremurilor întocmai ca cetatea lui Mihai Viteazul al cărui nume îl poartă”.

● O singură filă din telegrama agenției Rador ne-a anunțat ieri: o tampoanelă în Franța; două accidente de aviație în S.U.A.; o gravă catastrofă feroviară lângă New York, cu 23 morți și peste 100 răniți; și tot în S.U.A. un

tător comunist Nicolae Ceaușescu, se afirmă tot mai activ în viața politică a țării. În această lună septembrie, după cum citim în *Adevărul* cu data de 2 ale lunii, între acțiunile organizate de Comitet este și aceea privind apărarea prof. univ. Petre Constantinescu-Iași persecutat pentru activitatea sa antifascistă, democratică. În apelul apărut în ziarul amintit, Comitetul Național Antifascist exprimă îngrijorarea opiniei publice față de unele zvonuri „în legătură cu dispariția prietenului nostru, profesorul universitar Petre Constantinescu-Iași” care, se spune în apel, „facea parte din Comitetul Național Antifascist, din care fac parte, de altfel, și nenumărate personalități din viața intelectuală și politică a țării, indiferent de convingerile lor politice”.

În apel se amintește, totodată, structura Comitetului, ceea ce oglindește largă sa cuprindere. El „este format din persoane indiferent de partidele politice, însă unanime în a vedea pericolul fascist care amenință drepturile și libertățile cucerite cu atita jertfă de-a lungul vremurilor. Ținem să stabilim — se spune în apel — că acest Comitet nu este comunist, dar primește în rândurile lui pe oricine vroește să ducă hotărât lupta împotriva pericolului fascist”.

Ziarele consemnează, totodată, constituirea a noi comitete regionale și județene ale Comitetului Național Antifascist. Au fost astfel înființate comitete în Moldova, Banat, Crișana și Maramureș. Adeziunile de la Brăila, Galați, Botoșani, Râmnicu-Sărat, Oradea, Bacău sînt consemnate de *Adevărul* din 17 septembrie.

Pentru luciditatea și spiritul realist cu care reprezentanți de seamă ai opiniei publice românești privesc realitățile politice ale vremii, este semnificativ și ciclul de articole despre Germania hitleristă apărute în același ziar, *Adevărul*, sub semnătura lui Petre Pandrea (din ale cărui însemnări inedite din și despre Germania anilor 1927-1931 revista noastră a publicat fragmente în nr. 3/1983). Timp de aproape trei săptămîni, între 5 și 24 septembrie, în fiecare zi în cite un nou articol, cunoscutul scriitor democrat, antifascist, întreprinde o adevărată radiografie a regimului hitlerist, dezvăluind opiniei publice românești, adevărul despre cele văzute și constatate în Germania, în timpul călătoriilor efectuate în această țară. De mare forță demascatoare sînt portretele pe care P. Pandrea le face căpeteniilor naziste: Hitler, Rosenberg, Göring, Göbbels ș.a. Iată cum este zugrăvit șeful hitleriștilor, în postura lui de orator: „Tonul e serios și grav, lupta greoaie cu ideile, unde se încurcă mereu ca printre curpenii pădurii. Costumarea e de actor, același raglan de ploaie, același costum albastru închis, veșnica cravată în mina sa. Într-o disperare socială generală și fără margini

Bucureștii
își extind
liniile de tramvai

Tony Bulandra
Într-o
secvență din
filmul
romănesc
Trenul fantomă

— perspectiva șomajului permanent. Hitler a avut îndrăzneala minciunii și să facă promisiuni apropiate, tăiate pe măsura lor”.

Iată și portretul lui Göbbels: „Am avut prilejul să ascult în 1929, 1930, 1931 și 1933 de foarte multe ori oratoria lui Göbbels. Era deliciul studenților puturoși, al funcționarilor comerciali, al modistelor cu lecturi și al boemei literare de cafenea. Göbbels a fost lacheul — regizor al capitalului aflat în criză. Göbbels a fost iubit de mica burghezie, azi deziluzionată. Göbbels a fost întotdeauna urât de proletariat, care nu suportă histrionii. O profeție: moartea prin spînzurătoare”. Anticipare care, peste 12 ani, se va adevăra, dar sub altă formă. La 1 mai 1945, Josef Göbbels se va sinucide împreună cu soția, după ce și-au omorât mai înainte pe cei șase copii¹.

Deosebit de realiste apar acum, după 50 ani, timp în care omenirea a cunoscut tragedia celui de-al doilea război mondial, declanșat de Germania hitleristă, constatările făcute de Petre Pandrea pe marginea acțiunilor revizioniste și anxioniste ale hitleriștilor, vizind, între altele, Polonia: „Exemplul l-a dat Mussolini, care și-a satisfăcut prevăzător delirul de grandoare externă pe spinarea Greciei, ocupînd Corfu — scrie Pandrea în *Adevărul* din 29 septembrie. Orice încercare a lui Hitler pe spinarea Poloniei, de pildă, poate fi scînteia unei noi conflagrații mondiale”.

Presa bucureșteană își informează cititorii și despre deschiderea, la Leipzig, a procesului incendiarii Reichstagului, înscenare judiciară prin care hitleriștii încercau să-și justifice măsurile brutale folosite împotriva forțelor democratice. „Incendierea Reichstagului — scrie *Facla* din 22 septembrie — a fost un simbol al desființării regimului parlamentar. A fost argumentul decisiv în propaganda național-socialistă în ajunul alegerilor”.

Același ziar publică, pe prima pagină, între 24 și 29 septembrie, un rechizitoriu al avocatului Moro-Giafferi la adresa naziștilor și, în mod direct, împotriva lui Göring, autorul incendiarii Reichstagului. În introducerea la acest rechizitoriu, ziarul precizează: „E de prisos să spunem că toată lumea — civilizată sau nu — e convinsă de nevinovăția celor acuzați. Nu e de prisos să spunem însă că avocații cei mai celebri au vorbit așa numai pentru că așa le dicta conștiința. Și mai ales nu e de prisos să adăugăm că în majoritatea lor, acești avocați sînt de dreapta și, cum e cazul lui Moro-Giafferi, mulți din ei au fost miniștri de justiție. Toți, dar absolut

Cronică măruntă

uragan care a făcut prăpăd printre localnici, dintre care 32 au murit și 1 500 au fost răniți. „După ce natura este așa de rea cu omul și invențiile așa de ofensivă, remarcă *Facla*, se cuvine să avem și ceva hitlerism prin Germania”.

● În casa filozofului german Theodor Lessing (1872-1933), asasinat mistește de curînd de către hitleriști, s-a găsit și bastonul celebrului filozof german Arthur Schopenhauer (1788-1860). Există o tradiție ca acest baston să fie purtat de către un filozof. Tradiția s-a menținut pînă în acest moment. Acum văduva lui Lessing a dăruit bastonul președintelui Masaryk. Bastonul are un miner de argint și e fin lucrat. Pe miner se găsește încrustată monograma A.S. (9 septembrie)

● La congresul internațional de istoria artei, care are loc la Stockholm, participă și o delegație din țara noastră, din care fac parte și profesorii Trziguța Samurçan, G. Oprescu, Prof. Samurçan, ca delegat al Ministerului Instrucțiunii publice, prezidează secția de artă populară, prezentînd trei comunicări.

● Ziarele englezești acordă multă atenție, scrie *Universul*, neobositului Lloyd George. Chiar în vacanță, bătrînul om de stat nu-și ia nici o clipă de odihnă. Actualmente, el se află la Chert-unde scrie de zor al treilea volum din *Memoriile sale*, în timp ce tomurile I și II au apărut la Londra. Lloyd George a păstrat obiceiul, pe care-l căpătase în timpul războiului, de a se scula devreme; la 6 dimineața e în picioare și la 7.30 este la lucru. (10 septembrie)

¹ Magazin istoric, nr. 5/1970.

septembrie
1933

Dezfilarea
cortegiului
etnografic
în cadrul
serbărilor ASTREI

Cronică mărunta

● Teatrul Ventura deschide stagiunea cu comedia lui Shakespeare, nejuțată încă la noi în țară. Cum vă place, în regia lui Victor Barnowsky și în traducerea lui Adrian Maniu. Teatrul Ventura a dat acestui spectacol de mare artă — care implică o numeroasă și valoroasă colaborare de ordin muzical (conducerea muzicală a întregului spectacol o are reputatul dirijor Ionel Perlea), coregrafie (Floria Capsali) și decorativ — o tinută întru totul apuseană. „Sînt închinat de actorii români, spune regizorul Barnowsky, și sînt convins că înscenarea comediei lui Shakespeare la București va însemna un tot atât de mare succes ca și înscenarea mea de la Lessing-Theater din Berlin”. (11 septembrie)

● Teatrul Național deschide stagiunea cu piesa originală, care se joacă pentru prima oară, Maria din Mangop de Mircea Rădulescu. Acțiunea se desfășoară în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Rolul titular, adică al Mariel soția lui Ștefan cel Mare, este interpretat de Mariona Volencu, iar pe Ștefan îl joacă G. Calboreanu. (12 septembrie)

● La Belgrad se deschide prima săptămîna medicală balcanică. Printre delegațiile prezente se află și una alcătuită din 40 medici români. (13 septembrie)

● Întrebuințarea parfumului datează din vremuri îndepărtate, relevă Dimineața. În vechia Grece, prăvăliile de parfumiuri erau un loc de întâlnire, ca barurile și cafenelele din zilele noastre. Romanii le-au preluat și ei. Se spune că Nero era un mare consumator de arome. În Franța, folosirea parfumurilor a fost generalizată

toți, au conchis totuși pe baza dovezilor certe — în același fel cu Moro-Giafferi: «Göring, incendiatorul Reichstagului ești tu!»¹.

În zilele de 24-27 septembrie, are loc în România o conferință a Micii Înțelegeri, cu participarea celor trei miniștri de externe ai țărilor semnatare ale pactului: N. Titulescu (România), B. Jef-tici (Iugoslavia), E. Beneš (Cehoslovacia). Diplomații, înainte de deschiderea lucrărilor conferinței, depun coroane de flori la mormîntul inițiatorului Micii Înțelegeri, Take Ionescu, aflat la mănăstirea Sinaia. *Universul* din 28 septembrie amintește cele spuse de Take Ionescu în 1921: „Va veni o zi cînd se va recunoaște că Mica Înțelegeră a fost și este un imperativ categoric al epocii noastre, căci el este pus în serviciul nu numai al unor națiuni conștiente de drepturile și datoriile lor, dar și în serviciul civilizației și al păcii generale. Este rezervat viitorului să desăvîrșească această operă.”

Despre întâlnirea de la Sinaia a celor trei miniștri de externe, aceeași publicație bucureșteană reproduce și un comentariu al ziarului francez *Le Temps* din 25 septembrie, în care se subliniază între altele: „Primejdia vine din Berlin și nu din altă parte. În fața acestei primejdii permanente, există o solidaritate permanentă de interese a Micii Înțelegeri nu numai cu Franța, dar și cu întreaga lume mediteraneană și aceasta cere o acțiune în favoarea păcii în cadrul tratatelor existente”.

Semnarea la Londra², în iulie 1933, a convențiilor privind definirea agresorului, în inițierea și încheierea cărora un rol deosebit l-a avut Nicolae Titulescu, ministrul de externe român, — continuă să se bucure de ecouri favorabile în opinia publică europeană. *Universul* din 18 septembrie reproduce un articol al omului politic belgian Henri Lafontaine, laureat în 1913 al premiului Nobel pentru pace. Relevînd rolul „d-lui Titulescu, curajosul și atît de stăruitorul ministru de afaceri străine al României”, precum și pe cel al „d-lui Litvinov, șef al delegațiunii sovietice la conferința dezarmării”, Lafontaine subliniază „importanța într-adevăr excepțională în dezvoltarea vieții internaționale a acestor convențiuni. De la 1928 — continuă autorul — cînd s-a încheiat pactul Briand-Kel-log și pînă astăzi, convențiunile Litvinov-Titulescu reprezintă cea

¹ Cercetări înfăpte în 1933 de scriitorii francezi André Malraux și André Gide și reluate în anii postbelici au confirmat faptul că autorii incendiului Reichstagului fuseseră hitleristii, în frunte cu Göring. În acest context, este deosebit de semnificativă atitudinea clarvăzătoare a comunistilor români, a presei și intelectualității democratice din țara noastră care, în chiar acele zile din 1933, cînd la Leipzig se judeca procesul incendiului Reichstagului, arătau opiniei publice românești pe adevărații făptași, avertizînd totodată asupra pericolului ce-l reprezenta ascensiunea hitleristă pentru pacea și securitatea continentului (vezi și *Magazin istoric*, nr. 9/1982, 3/1983).

² *Magazin istoric*, nr. 7/1983.

EVOLUTIA SALUTULUI HITLERIST

Una din caricaturile
antihitleriste
publicate
de ziarul
Adevărul în cursul
lunii septembrie

mai importantă realizare în domeniul organizării păcii". Și Lafontaine încheie: „Toți acei care năzuiesc spre o eră durabilă de înfrățire a popoarelor trebuie să fie recunoscători inițiatorilor convențiilor de la Londra, căci ei au lucrat ca pionieri ai celei mai nobile cauze, aceea a pacificării universale a lumii”.

Presa consemnează împlinirea a 85 ani de la arderea, în București, a Regulamentului organic, ca expresie a protestului masei populare împotriva forțelor contrarevoluționare. *Universul*, din 7 septembrie, scrie: „Ziua de 6 septembrie 1848 este una din acele zile memorabile care trebuie să rămână neștersă din analele țării; este o zi de sărbătoare în epoca redeșteptării noastre, precum a fost și ziua de 11 iunie, același an”. Iată ce spun documentele, cu privire la arderea Regulamentului organic, pe care le publică același ziar: „Eri pe la ora 12, cetățenii Capitalei, adunați sub stindardele tricolore, pleacă la Palatul vechi, de acolo se duseră la Curtea administrativă, luă originalul Regulamentului și Arhondologia (registru rangurilor, caftanele și diplomele boieresti) cum și toate exemplarele tipărite de la toate dregătoriile; le puseră pe un pat de mort și le înveli cu o pînă neagră. După patul cu Regulamentele urmau stindardele, apoi poporul, care se ridicase la cîteva mii; o luară pe podul Mogoșoaiei în lung spre Mitropolie [azi Patriarhie]. O deputație aleasă din popor intră la Prea Sfinția. Sa și-i arată dorința obștei; în vremea aceea se făcu în mijlocul curții o clăditură de lemne și toate pregătirile pentru ardere sub privigherea d-lui C. Bolliac, C. Aristia și a citorva gardiști naționali. Apoi d. I. Brătianu, care se suise pe balcon, luă parola și printr-un cuvînt improvisat arătă popoului importanța actului; apoi vorbi d-l Bolliac în numele poporului [care] manifestă că toți de obște doresc ca, prin arderea acestor exemplare, să-și arate voința de a se nimici pentru totdeauna Regulamentul. Asta este memoria zilei a 6-a a lunii septembrie. O cutezare grandioasă din partea românilor, dar totodată bravă”.

La rîndul său, ziarul *Dimineața* scrie, la 14 septembrie, în legătură cu aniversarea a 85 ani de la bătălia din Dealul Spirii: „Data de 13 septembrie simbolizează unul din cele mai singeroase capitole din anul revoluției 1848. Lupta de la cazarma Alexandria, dintre cei 180 pompieri români și un corp de armată turcească, rămîne în istoria noastră prin disproporția dintre combatanți și prin eroismul pe care l-a dovedit o mină de pompieri sub comanda locotenentului Pavel Zăgănescu”.

Rubrică de:
Cristian POPIȘTEANU, Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

de Caterina de Medici și René de Florentin, a cărui parfumerie era local de întâlnire al societății elegante din vremea aceea. Sub domnia lui Ludovic XIV, la curte se folosea în fiecare zi alt parfum. (21 septembrie)

● Vremea publică cîteva amintiri ale poetului Cincinat Pavelescu, din perioada cînd funcționa ca magistrat la Sinaia, avînd prilejul, în această calitate, să judece și procese în care era implicată Coroana. „În anii mei de carieră — cînd eram destul de tînr — eram prieten bun cu prințul Nicolae, care pe atunci avea numai 11 ani și jumătate. Prințul venea la mine acasă, de unde mi-a ridicat toate armele. Seara, după masă, pentru că eram invitat regulat să iau masa cu prințul și preceptorul, făceam exerciții de tir în toate bucuriile electrice cu revolverele și carabinele mele.

Într-o dimineață — continuă Cincinat Pavelescu, relatînd cele întîmplate în ianuarie 1913 — prințul, cum s-a sculat, a fugit la arme și-a început să se joace cu ele. În butoiul unui revolver mie, flecut eudon de mine, rămăsese un glonț care a luat foc, rînd pe prînt între degetul mare și arătător. Nicolae s-a speriat și a spus că Cincinat e de vină, deoarece el mi l-a dat. În timpul acesta se răspîndise vestea peste tot că eu am tras în prînt, într-un moment de ebrietate. Imediat sub-prefectul a Sinaiei a telegrafiat prefectul de Brașov, iar primul ministru, Ion I.C. Brătianu a cerut, prin Siguranță, arestarea mea. Eu, în timpul acesta, eram în inspecție prin județ. Întorcîndu-mă am rămas îngrozit de cele auzite. Imediat am dat o telegramă la Palat, prin care spuneam: «Am capul la dispoziția dinastiei!». (24 septembrie)

POSTA MAGAZIN ISTORIC

CARACAL 11 Iunie 1848

Prof. DUMITRU BOTAR, din Caracal: După adunarea de la Islaz, din 9 Iunie 1848, guvernul constituit acolo, împreună cu revoluționarii prezenți la adunare, au pornit spre Craiova. La 11 Iunie ei au intrat în Caracal. Cu o zi mai înainte, cîrmuitorul județului Romanatî, Gheorghe Magheru, primea următoarea scrisoare din partea Guvernului provizoriu. Cum documentul este mai puțin cunoscut, socotit cuvenit a-l reaminti, în acest an cînd s-au împlinit 135 ani de la evenimentele din 1848.

Cetățeni caracalen! A fost rezervat județului vostru de a vedea ridicîndu-se primul stîndard al mîntuirii române și de a se proclama verități care mai curînd sau mai tîrziu vor salva România.

Frații voștri care sînt înaltea porților orașului vostru au abandonat averi, cariera, prerogative, drepturi, viitorul copiilor lor și s-au consacrat crucei pe care au ridicat-o și a suferi înaltea Mîntuitorului lumii: Mîscarea se s-a făcut în județul vostru va regenera patria noastră și istoria va ilustra paginile sale cu devotamentul acestor demni descendenți ai Romanilor.

Onoare orașului vostru, dacă vă veți grăbi a imita exemplul fraților și de a înțelege adevărurile manifestate în numele poporului român prin proclamația pe care v-a elăturat. Milne vom fi în brațele voastre spre a vă asigura frățescă și pentru a sărbători împreună manifestarea principiilor care au găsit ospitalitate pe pămîntul vostru clasic. De la voi vor răspîdi semințele lor fecunde în toată România și vor da fructe în viitor.

O mare mulțime de oameni l-au întîmpinat pe revoluționarii la porțile orașului. Aici, la Caracal, Guvernul provizoriu a dat primele decrete, dîndu-le dreptate și aceluiași numire lui Gh. Magheru ca membru al guvernului. În amintirea acelei zile de 11 Iunie 1848, la Caracal a fost ridicat, în 1955, monumentul din fotografia de mai sus.

CĂRȚI

Mulțumim următorilor cititori pentru lucrările donate redacției:

NICOLAE FUIOREA, din Craiova: volumul III al culegerii Mehedinti-Istorie și cultură, editată de Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Mehedinti. Volumul cuprinde comunicările prezentate la simpozionul Interjudețean desfășurat la 4-6 decembrie 1980 în Drobeta-Turnu Severin.

Dr. PAUL VASILESCU, din București, cercetător, publicist și culegător de documente privind viața și opera lui Henri Coandă: monografia Henri Coandă, publicată în Editura științifică și enciclopedică de ing. Ion Iacovachi și dr. Ion Cojocaru.

COLECȚIE COMPLETATĂ

În nr. 4/1982 — ne scrie MIHAI DEAC, din com. Birsana, jud. Maramureș — mi-a apărut numele la rubrica Cereți și oferte, chiar cînd frumoasa dv. revistă a împlinit 15 ani de apariție. În urma anunțului am primit 8 telegrame, 106 scrisori, 21 cărți postale, de la cititori care vroiau să mă ajute să-mi completez colecția. În cele din urmă am cumpărat-o de la Emil Gheorghidă din Craiova. Apreciez foarte mult sistemul acestor Cereți și oferte fiindcă mulți cititori își pot completa astfel colecțiile.

Vă mulțumesc foarte mult pentru sprijinul pe care mi l-ați dat. Mulțumesc de asemenea tuturor celor care mi-au oferit exemplarele ce-mi lipseau din colecție.

NE-AU SCRIS

Am mai primit din partea următorilor cititori articole, însemnări și note pe temele: Nicolae Titulescu și Bănădenii (GEORGE BRATU, din Arad); Legături între limbile celtă și dacă (EMANAIL MUNTEANU, din Sibiu); Legătură „latinității”: Dacia carpato-danubiană (VEIGLIU K. CONSTANTINESCU, din București); Popas la tabla de onoare a Liceului „Traian” din Drobeta-Turnu Severin (I. ANTONIE, jurist, din Drobeta-Turnu Severin); Ion Emanoil Florescu. Evocări și nedumeriri (MIHAI CHITU, din Băile Govora, jud. Vâlcea); Luptătorul unionist Constantin Tănase (prof. AUREL DUMITRAȘ, din com. Opțiș, jud. Olt); Liceul pedagogic din Caransebeș — 400 ani de existență (prof. SIMION OCTAVIAN-VORNIC, din Băile Herculane, jud. Caras-Severin); Din istoricul Constanței (ing. IONEL BĂLESCU, din Brad, jud. Hunedoara).

PE SCURT

ALECU CIUNGU, învățător pensionar, din Focșani, ne trimite un scurt istoric al învățămîntului din Focșani. VISARION BEALCOVSCHI, profesor gradul I, Școala generală Icolod, jud. Cluj, evocă figura lui Gavril Tripion, fruntaș al luptei pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni.

MATACHE STIRBU, din București, relatează cîteva momente din zilele de 24-25 august 1944 cînd se afla sub arme ca sergent-major mecanic la Școala centrală de șoferi a Subsecretariatului de stat al aerului de la Ghimbav-Brasov.

N.A. DESPOIU, vicepreședinte al Consiliului popular Băbeni, jud. Vâlcea, ne trimite noi informații privind descoperirile arheologice de pe raza comunei Băbeni (vezi și Magazin Istoric, nr. 7/1983).

NICOLAE T. CERNEA, din Ploiești, propune o nouă desecrare a inscripției Decebalus per Scorio (nr. 6/1982) și anume: (Eu) Decebal (dinez acest vas) pentru sufletul sau pomenirea lui) Scorio.

MULȚUMIRI

Am reținut, de asemenea, propunerile și sugestiile formulate în scrisorile următorilor cititori, cărora le mulțumim: LIVIU PODGORNEL, președintele Judecătoarei Ottenita; I. BARBULESCU, din Pitești; IONEL LĂZĂRESCU, din București; GRIGORE CONSTANTINESCU, din Brăila; ANGELINA VARGHEȘ, din Galați; SOFIN GEACU, din Urziceni; FLOREA ST. STANCIU, din com. Izbiceni, jud. Olt; ADRIAN BANTAS, din București; ION FAUN-TOIAGĂ, din București; IULIU I. POP, din Petrosani; ADELA ZOSIM, din Galați; VASILE TRUTA, din com. Bilbor, jud. Harghita.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

HAMBAR PE SANIE

Am citit în nr. 5/1983 al revistei — ne scrie NICOLAE M. NICA, din com. Făgetel, jud. Olt — despre „casele pe sanie”. La muzeul Chilia, com. Făgetel (35 km pe șoseaua Pitești-Drăgășani) se păstrează o astfel de construcție, amintind de vremurile de bejenie de odinioară. Este un hambar sau stinsac (în imagine) construit pe tălpii de sanie. În caz de pericol, era tras în locuri mai sigure, gospodarul putându-și salva astfel rezerva de provizii.

Precizez totodată că în muzeul nostru se păstrează și alte mărfuri ale vieții înaintașilor de odinioară, dovezi ale iscusinței și măiestriei lor.

Și corespondentul nostru încheie: Invităm pe această cale pe cei în trecere prin zonă să poposească și la muzeul nostru.

CENTENAR

Prof. dr. DUMITRU P. IONESCU, din București: În 1983 se împlinesc 100 ani de când s-a introdus cultura plantelor de soia în agricultura românească. Denumirea de soia provine din cuvântul chinez „Shoyou” care înseamnă „fazole”. Alături de orez, grâu și mei, soia făcea parte din cele patru plante sfinte ale chinezilor.

În Europa a fost adusă la sfârșitul sec. XVII din Japonia și a fost cultivată în grădiniile botanice (inclusiv în cea din București) ca o plantă rară. La Expoziția Universală din 1873 de la Viena, China și Japonia au prezentat, între altele, și 20 varietăți de soia.

P.S. Aurelian (1833-1909), care a participat la această expoziție, a adus semințe de soia pentru Școala centrală de agricultură și silvicultură de la Herăstrău, al cărui profesor și director era. Datorită cercetărilor întreprinse de P.S. Aurelian și colaboratorul său W. Knechtel, în anii următori suprafețele cultivate cu soia sporesc. P.S. Aurelian a desfășurat totodată o susținută activitate de popularizare a soiei: „Din cele cunoscute până acum — scria el în februarie 1882 — sînt incredincăut că soia este una dintre plantele cele mai prețioase și merită să fie introdusă în România... Boabele acestei plante sînt mai hrănitoare decît ale tuturor plantelor cunoscute”.

La sugestiile lui P.S. Aurelian, în primăvara anului 1883, ministrul de Interne Gh. Chițu a trimis sămînță de soia în toate județele țării, România intrînd astfel în rîndul țării cultivate și exportatoare de soia.

POȘTA CONCURSULUI

Din gîndurile și opiniile exprimate de un mare număr de cititori pe marginea ediției 1983 a concursului Magazin istoric (ale cărui răspunsuri la întrebări au apărut în nr. 8/1983) iată pe cele ale următorilor corespondenți: ION C. RĂDOI, din București: Felicitări pentru grija ce depuneti în diversificarea sistemelor de concurs.

LEONTIN-NICOLAE GAYREA, lăcătuș mecanic, Teșeria, Dava, din Hunedoara: Chiar că „imagini”, unele întrebări s-au dovedit a fi deosebit de grele, dar au meritat pe deplin să ne încercăm forțele.

MELANIA DURA, din satul Orzeni, com. Holboca, jud. Iași. Datorită tovarășei profesoare de istorie Carmen Moldovan, am ajuns să iubesc și mai mult istoria și iată-mă ajunsă să particip pentru prima dată la concursul organizat de revistă.

GHEORGHE DIDEA, din București: Concursul îmi face o mare plăcere și țin să mulțumesc organizatorilor acestui concurs.

MARIA SĂITȘ, din com. Miercurea Sibiu, jud. Sibiu: A trebuit să privesc mult imagini, căci mi se părea că nu seamănă cu cele din revistă. Sper că am reușit să dezleg acest concurs.

IONITĂ POPOV, economist I.C.S. Mărfuri Industriale, din Ploiești: Deși nu am cîștigat vreun concurs organizat de revistă, am fost mulțumit că am reușit să răspund corect și că, totodată, mi-am reamintit unele din articolele publicate în numere mai vechi.

ARMIN SCHEIN, din București: De ani de zile vă strădușii să ne oferiți o revistă eîl mai interesantă și mai atractivă. În cadrul revistei apar concursuri la care participăm cu mult interes.

Important! În nr. 10/1983 vom publica numele cîștigătorilor concursului **Întrebări cu ... imagini**.

În numerele 11 și 12/1983 ale revistei Magazin istoric, un nou concurs dotat cu premii: 20 din 200

MINUNEA DE LA JIU

Pe marginea notel Sublocotenentul erou (nr. 6/1983), ne scrie locotenent-colonelul în rezervă GHEORGHE C. OPRÎȘESCU, din București, care face următoarele completări și precizări: Sublocotenentul (r) Nicolae Pătrășcoiu, comandantul companiei 7, Regimentul 18 Gorj, în dimineața zilei de 14 octombrie 1916, fără ordin, din proprie inițiativă, a atacat pozițiile inamice din satul Arsurile (Divizia 11 infanterie bavareză) cu întreaga companie (160 oameni). În casa părintească a eroului, din Arsurile, era instalat postul de comandă al Diviziei 11 infanterie bavareze (generalul von Büsse) care a fugit atât de precipitat, încît la cca. 1 km de sat mașina sa a fost găsită răsturnată. A capturat 8 obuziere de 105 mm, peste 4 000 proiectile și alte materiale de război. Anterior acestei fapte de armă (denumită mai tîrziu „Minunea de la Jiu”), N. Pătrășcoiu se distinse în mod strălucit și în luptele de la Oborocea, Dealul Bîldarului, Merisor, Dealul Băboi, Lupeni (aici cu zece ostași capturase 240 inamici) etc.

La 23 august 1979, eroul de la Jiu a fost înaintat la gradul de general-maior în retragere.

Pe marginea aceleiași note ne-a scris și colonelul în rezervă ILIE SIMIONESCU, din București.

CONTENTS (Romanian History) I. POPESCU-PUTURI Dacia Felix • I.C. CHIȚIMIA, GH. CRISTACHE, E. DIACONU Miron Costin — 350 Years • V. STĂNICĂ A Cultural Establishment for South-East European Youth: The Bucharest Academy • M. GRAMATOPOL The Agighiol Princely Treasure • The XV-th ICHS: Prof. J. GODECHOT (France) on Historical Research • C. ILIESCU The Romanian Press on 1923 Events in Bulgaria • D. PREDA 1916. Colonel Rudeanu's Mission in Paris (II) • E. GLÜCK Hebrew Sources on Romanians • F. CONSTANTINIU Antonescu's Discussions with Hitler • In Bucharest 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. POPESCU-PUTURI Dacia Felix • I.C. CHIȚIMIA, GH. CRISTACHE, E. DIACONU Miron Costin — 350 ans • V. STĂNICĂ L'Académie de Bucarest — une foyer de culture pour les jeunes du sud-est européen • M. GRAMATOPOL Le Trésor princier d'Agighiol • Le XV-e ICHS: Prof. J. GODECHOT (France) sur l'étude de l'histoire • C. ILIESCU La Presse roumaine sur les événements de 1923 de Bulgarie • D. PREDA 1916. La Mission du colonel Rudeanu à Paris (II) • E. GLÜCK Sources hébraïques sur les Roumains • F. CONSTANTINIU Discorde Antonescu-Hitler • A Bucarest il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. ПОПЕСКУ-ПУТУРИ Дакция Феликс • И.К. ЧИЦИМИЯ, Г. КРИСТАКЕ, Е. ДИАКОНУ Мирону Костину — 350 лет • В. СТАНИКĂ Бухарестская академия — культурное гнездо для юношей юго-восточной части Европы • М. ГРАМАТОПОЛ Княжеское сокровище в Агигиоле • XV МКН: ДЖ. ГОДШО (Франция) об изучении истории • К. ИЛИЕСКУ Румынская печать о событиях 1923 г. в Болгарии • Д. ПРЕДА 1916 год. Задание полковника Рудину в Париже (II) • Е. ГЛЮК Древнееврейские источники про румынах • Ф. КОНСТАНТИНУ Раногласия между Антонеску и Гитлером • В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) I. POPESCU-PUTURI Dacia Felix • I.C. CHIȚIMIA, GH. CRISTACHE, E. DIACONU Miron Costin — 350 Jahre • V. STĂNICĂ Die Bukarester Akademie — eine Kulturstätte für Jugend im Südosten Europas • M. GRAMATOPOL Der Fürstenschatz von Agighiol • Der XV. CISH: Prof. J. GODECHOT (Frankreich) über das Studium der Geschichte • C. ILIESCU Die rumänische Presse über die Ereignisse von 1923 in Bulgarien • D. PREDA 1916. Die Mission Oberst Rudeanus in Paris (II) • E. GLÜCK Hebräische Quellen über die Rumänen • F. CONSTANTINIU Diskordanzen Antonescu-Hitler • In Bukarest vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia romana) I. POPESCU-PUTURI Dacia Felix • I.C. CHIȚIMIA, GH. CRISTACHE, E. DIACONU Miron Costin — 350 años • V. STĂNICĂ La Academia bucarestina — hogar de cultura para los jóvenes del sur-este de Europa • M. GRAMATOPOL El tesoro principesco de Agighiol • EL XVº CICH: el prof. J. GODECHOT (Francia) sobre el estudio de la historia • C. ILIESCU La prensa rumana sobre los acontecimientos de 1923 de Bulgaria • D. PREDA 1916. La misión del coronel Rudeanu a Paris (II) • E. GLÜCK Fuentes hebreas sobre rumanos • F. CONSTANTINIU Discordancias Antonescu-Hitler • En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Casața poștală 1-702, Cod 70 100.

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE :
Valeriu Buduru

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesel, Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

